MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Monica Dună

Limba latină

manual pentru clasa a XI-a

HUMANITAS EDUCATIONAL

Latină

Cuprins

Prefață / 7

Recapitulare

1. Criza republicii / 10

2. Republică augustană sau imperiu? / 13

3. Imperiul lui Augustus / 15

Teste-grilă (1–5) / 16

***Exercitia* / 23**

Capitolul I

I. Elocvența (prezentare sintetică) / 26
Test-grilă pentru generația NON / 28
Întrebări-surpriză pentru tine / 29

***In Catilinam* (*oratio prima*)** / 30
Exordium ex abrupto / 30
Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? / 30
***Memento!* Sintaxa frazei** / 31
Subordonatele completive infinitivale. *Exempla* / 31
NOVA! **Sintaxa propoziției** / 32
Sintagma gerunzială și sintagma gerundivală / 32
Exempla / 32
Ad melĭus comprehendum / 33
***Exercitia* / 35**

O, tempora! O, mores! / 36
NOVA! **Sintaxa frazei** / 37
Subordonatele completive interogative (interogativele indirecte) / 37
Exempla / 37
Ad melĭus comprehendum / 38
Exercitia / 39

Narratio / 40
In qua urbe vivimus? / 40
***Memento!* Sintaxa frazei** / 40
Subordonatele relative. *Exempla* / 40

NOVA! **Sintaxa frazei** / 41
Subordonatele circumstanțiale condiționale / 41
Ad melĭus comprehendum / 42
Exercitia / 44

Peroratio / 45
Secedant improbi / 45
Supplementum. Valorile conjunctivului în propoziții independente / 45
NOVA! **Sintaxa frazei** / 46
Completivele conjunctivale (III) / 46
Completiva cu *quod* + indicativul (IV) / 47
Ad melĭus comprehendum / 48
Exercitia / 49

EVALUARE / 49
Ad aliter testandum (CDS)• / 49
Eseul semistructurat / 49
A. *Servi mei si me metuerent* / 49
Eseul liber / 50
Si te parentes tui timērent (Eu și părinții mei: două lumi complementare, sau eternul război al generațiilor?) / 50

Capitolul II

II. Filosofia. Prezentare sintetică. Filosofia greacă și romană. Curente filosofice. Cicero și Seneca / 54

Evaluare. **Teste-grilă (1–3)** / 58

1. ***De amicitia.*** *Nec sine virtute amicitia esse potest* / 62
Ad melĭus comprehendum / 63

2. ***De amicitia.*** *Ab amicis honesta petōmus* / 64
Ad melĭus comprehendum / 64
NOVA! **Sintaxa frazei** / 66
Subordonatele circumstanțiale temporale / 66
Exempla / 66
Memento! Sintaxa lui **cum** / 67
Exercitia / 67

3. ***De finĭbus bonōrum et malōrum.*** *Quam magnifica conficitur persona sapientis!* / 68
Ad melĭus comprehendum / 69
Sintaxa frazei / 70
NOVA! Subordonatele circumstanțiale concesive / 70
Exempla / 70
Memento! Sintaxa lui **ut** / 71
Exercitia / 71

III. EVALUARE / 72
Ad aliter testandum (CDS)• / 72

Anexe

1. MARCUS TULLIUS CICERO / 76
   - *Vita et opera* / 76
   - *Codex epistulārum apocryphicārum* / 77
   - Teme propuse pentru proiecte didactice.

   Bibliografie selectivă (CDS) / 81

2. LUCIUS ANNAEUS SENECA / 83
   - *Vita et opera* / 83
   - *Documenta originalia*: *De constantia sapientis ad Serenum* / 84

   Mărturii: „Despre constanța înțeleptului, către Serenum" (traducere) / 85

   (Propuneri de comentariu, eseuri, dezbateri) / 86
   - Teme propuse pentru proiecte didactice / 87

   Bibliografie selectivă (CDS) / 88

Capitolul III Istoriografia latină (prezentare sintetică) / 90

Teste-grilă (1–2) / 94

Ab Urbe condita / 96

Romulus, conditor Romae / 96

Ad melĭus comprehendum / 97

NOVA! **Sintaxa frazei** / 99

Subordonatele circumstanțiale finale / 99

Exempla / 99

Exercitia / 99

Horatius Cocles, unus vir / 101

Cloelia, una virgo / 101

Ad melĭus comprehendum / 102

NOVA! **Sintaxa frazei** / 103

Subordonatele circumstanțiale comparative / 103

Exempla / 104

Exercitia / 105

Anseres non fefellēre / 105

Ad melĭus comprehendum / 105

NOVA! **Sintaxa frazei** / 107

Subordonatele circumstanțiale consecutive / 107

Exempla / 107

Exercitia / 108

Vae victis! / 108

Ad melĭus comprehendum / 109

NOVA! **Sintaxa frazei** / 111

Subordonatele circumstanțiale cauzale / 111

Exempla / 111
Exercitia / 112

Anexe
Titus Livius (CDS); Publius Cornelius Tacitus* / 113
Vita et opera / 113
Materiale auxiliare / 114
Titus Livius: ***Ab Urbe condita***
Tacitus: *Historiae* (*praefatio*/prefață)
Annales
– *Casus eventusque rerum* / 116
– *Sine ira et studio* / 116
– *Munus Annalium* / 117
– *Livia* / 118
– *Rectores Neronis* / 119
Teme propuse pentru proiecte didactice* / 120
Bibliografie selectivă / 120

Capitolul IV
Romanul (lecție de sinteză) / 122
Petronius — *Satyricon* / 124
Apuleius — *Asinus aureus* / 124
Teste-grilă (1–2) / 126
Petronius / 129
• *Cave canem!* / 129
Ad melĭus comprehendum / 130
• *Trimalchio* / 132
Ad melĭus comprehendum / 132
• *Fortunata* / 134
Ad melĭus comprehendum / 135
ORATIO RECTA, OBLIQUA / 137
Exercitia / 138
Bybliotheca / 138
Ad melĭus comprehendum / 139

Anexe
Titus Petronius Niger (CDS) / 141
Lucius Apuleius* / 141
Vita et opera / 141
Apuleius, *Asinus aureus* / 142
Amor et Psyche / 142
– *Praeclara pulchritudo* / 142
– *Dulcissima bestia, Cupido* / 142
Teme propuse pentru proiecte didactice* / 143
Bibliografie selectivă / 143

EVALUARE FINALĂ

Prefață

Manualul este conceput conform programei școlare pentru clasa a XI-a, filiera liceu teoretic, profilul uman, specializarea filologie, două ore pe săptămână în trunchi comun.
Potrivit recomandărilor programei, se vor studia trei autori (Cicero, Titus Livius, Petronius) reprezentativi pentru anumite genuri și specii literare.
Manualul conține trei module, corespunzătoare celor trei autori, în proporție de: 40% din numărul de ore alocate pe an școlar sunt destinate studierii operei ciceroniene, 20% operei liviene, 20% operei lui Petronius. Restul, de 20%, destinat operelor lui Seneca, Tacitus și Apuleius, se află — notate cu asterisc — în **Anexe**, ca suport pentru realizarea proiectelor didactice.
În cazul în care se optează pentru limba latină în cadrul *curriculum*-ului, la decizia școlii (C.D.S.) cei trei autori obligatorii vor constitui suport pentru proiecte didactice.
Pentru a spori eficiența didactică, dar și atractivitatea, fiecare modul dispune de următoarele componente:
— prezentarea sintetică (context istoric și cultural, reprezentanți greci și latini, particularități ale operei autorilor);
— teste-grilă, pentru realizarea *feedback*-ului;
— componenta ***ad melĭus comprehendum***, destinată analizei de text în spirit modern, din perspectivă intra- și interdisciplinară;
— tabelele gramaticale însoțesc textele originale latinești, fiind necesare pentru traducere;
— prezentarea autorilor și operelor sunt în limba latină;
— scrisori apocrife, pentru familiarizarea cu mentalitatea epocii lui Cicero.

Întrucât proiectul didactic dezvoltă abilitățile intelectuale, creatoare și spiritul de echipă, am considerat că se impune utilizarea, ca instrument de lucru, a dicționarului latin–român. De aceea, vocabularul de la sfârșitul manualului lipsește.
În același spirit trebuie valorificate și tabelele gramaticale, pe care profesorii le pot recomanda ca piese ale portofoliului elevului.

MONICA DUNĂ

Recapitulare

De la republică la imperiu

1. Criza republicii
2. Republică augustană sau imperiu?
3. Imperiul lui Augustus

Teste-grilă (1–5)

Repetitio est custos mentis

Exercitia

Octavianus, iuvenis

Republica
(509 a.Chr.–31 a.Chr.)

PRINCIPATUS

Roma civitas:
domina Italiae
Imperium Romanum
caput mundi

De la republică la imperiu
(Abordare sintetică)

1. Criza republicii

Conform tradiției, în 509 a.Chr., în urma alungării regelui etrusc Tarquinius Superbus, se instaurează republica; prin victoria de la Actium din 31 a.Chr. și preluarea puterii de către Octavianus, republica primește o nouă denumire — principatul. *De iure* este principat, *de facto* este monarhie.

În cei cinci sute de ani de existență, Roma a evoluat surprinzător de rapid — dintr-un obscur oraș-stat, devine, în secolul al III-lea a.Chr., stăpâna Italiei, iar la începutul secolului al II-lea p.Chr., stăpâna lumii; în timpul împăratului Traianus, expansiunea romană atinge apogeul.

Republica romană e sortită dispariției tocmai pentru că instituțiile republicane, concepute pentru funcționarea unui oraș-stat, nu s-au adaptat suficient la nevoile realității istorice ale secolului I a.Chr.

consules
senatus
populus

Să ne amintim că aparatul de guvernare — consiliul, senatul, poporul — era dominat, încă de multă vreme, de aristocrație, procedurile de votare îi aveau în vedere pe cetățenii din clasele superioare, iar sistemul patronatului contribuia la decalajul dintre bogați și săraci.

patroni et clientes

nobilitas et plebs

tribuni plebis

Lupta dintre plebei și patricieni (secolele al V-lea și al IV-lea) a avut, în fond, ca scop dobândirea unor concesii politice și accesul la funcții guvernamentale. Noile magistraturi înființate atunci — ce confereau senatorilor putere civilă, militară și religioasă — se vor consolida, paralel cu apariția de magistraturi în favoarea plebei. Senatorii vor găsi însă pârghii de control, chiar și în cazul tribunilor plebei. Așa se explică înființarea edilității curule.

AEDILITAS CURULIS
auctoritas senatus

Se poate vorbi de autoritatea senatului, de prestigiul real al instituțiilor republicane doar atâta vreme cât a existat un echilibru de forțe între magistrați — constrânși să-și desfășoare activitatea în rigorismul de funcționare a magistraturilor.

Odată cu dezvoltarea statului roman, presiuni noi au subminat, începând cu secolul al III-lea, supremația senatului, creându-se astfel un **vid de putere**. În urma războaielor de cucerire, s-au format provinciile romane — care au fost conduse de senatori, iar, ulterior, de guvernatori, proconsuli și propretori. Aceste funcții, în afara Romei, au alimentat ambițiile personale și au constituit surse de îmbogățire rapidă.

ORDO SENATORIUS
proconsules et propraetores

Valorificarea oportunităților comerciale, mai ales în provincii, a revenit ordinului ecvestru, o clasă socială mobilă, care s-a îmbogățit din ce în ce mai mult ca urmare a colectării taxelor și a exploatării ramurilor economice ale statului.

ORDO EQUESTER
equites

Sclavii — forță de muncă ieftină și tot mai numeroasă — sunt folosiți în toate domeniile de activitate, inclusiv în educație. În familiile înstărite, grija educării copiilor a revenit treptat sclavilor cultivați, de origine greacă.

servi

Familia — furnizor de valori morale, conservatoare a tradiției — intră însă într-un proces lent de disoluție.

familia

Micii fermieri îngroașă rândurile populației urbane — masă eteroclită de oameni ușor de manipulat și factor de instabilitate socială.

plebs

Fără proprietate, fermierii își pierd dreptul de a presta serviciul militar. Criza militară, evidentă în secolul al II-lea a.Chr., s-a adâncit, cu toate încercările fraților Gracchi de a trimite la țară și de a împroprietări surplusul de populație din Roma. Faptul că Tiberius Gracchus a apelat direct la adunarea poporului — ignorând senatul — a fost o tentativă de a dobândi puterea, care i-a nemulțumit profund pe senatori și a generat cunoscutele acte de violență. Vrăjmășia dintre populari, așa-zișii democrați, și optimați, apărătorii intereselor aristocrației, a marcat întregul secol I a.Chr. Gaius Marius rezolvă criza militară, dar acutizează, prin reformele sale, criza republicii.

agricolae

Gracchi

concilia plebis

certamina inter populares et optimates

Marius

Între legiuni și comandanți se afirmă o dependență nemijlocită. Înrolarea soldaților fără deținerea unei proprietăți era considerată până atunci o garanție a loialității lor.

duces et legiones (coniunctio vitiosa)

Războaiele civile reflectă exact breșa creată în guvernarea republicană, prin tendințele dictatoriale ale unor comandanți, siguri pe sprijinul propriilor legiuni, precum Sulla (82 a.Chr.), Crassus (71), Pompeius, Crassus și Caesar (60), Caesar (49), Octavianus (43). Acești oameni

pomoerium sacrum[1]

[1] *Pomoerium sacrum* — spațiul sacru din incinta Romei (pângărit de cei care-l încalcă înarmați, devine blestemat: *sacer*, *sacra*, *sacrum* adj. — sfânt; blestemat [*fig.*]).

politici și comandanți militari nu-și mai fac scrupule, chiar dacă prin aceasta Roma, patria-mamă, e amenințată de războiul civil.

Roma in civitatem incolas Italiae recipit
Caracalla (212 p.Chr.)

Acordarea cetățeniei romane, prilej de discordie socială în întreaga Peninsulă Italică, devine un privilegiu pentru majoritatea locuitorilor imperiului abia în 212 p.Chr., prin *Constitutio Antoniniana.*

cultus studiorum Graecorum et luxus

Roma — centru multicultural — atrage ca un magnet poeți, filosofi, istorici, profesori, îndeosebi retori, de origine greacă. Păturile bogate învață **elina** și se lasă cucerite de rafinamentul culturii grecești.

cultus deorum orientalium

Cultele religioase orientale subminează cultul oficial.

pietas

Pietas — virtute care alimenta respectul față de zei, patrie și familie — își pierde semnificația profundă, sacră, de reper moral.

Autoritatea senatului pălește în fața ambițiilor politice ale unor grupuri de interese sau personalități ale vremii.

concordia omnium ordinum
gubernator civitatis
moderator

Se formulează tot felul de soluții de salvare a republicii. Cicero propune armonizarea claselor sociale, conduse de un moderator echidistant, care să imprime guvernării cumpătare, imparțialitate și consecvență politică.[1]

temperatio
aequabilitas
firmitudo

Cel ce dorea salvarea republicii piere din ordinul lui Antonius, fiind eliminat de pe scena istoriei.

Îndrăzneala, formulată în *Filipice*, de a avea o altă părere, de a-și exprima liber sentimentele — chiar dacă prin această atitudine îl acuza pe Antonius — l-a costat pe Cicero viața.

Dar timpul n-a mai avut răbdare. Dacă primul triumvirat a fost un acord neoficial al potentaților anului 60, al doilea — între Octavianus, Antonius și Lepidus — devine unul legalizat de senat. Concentrarea puterii în mâinile unor comandanți redutabili a determinat ruina republicii și declanșarea războaielor civile dintre Caesar și Pompeius, Octavianus aliat cu Antonius împotriva repu-blicanilor Brutus și Cassius, ca, în final, Octavianus să se confrunte cu Antonius, acesta din urmă având-o ca aliată pe regina Cleopatra.

triumviratus I (60 a.Chr.)
triumviratus II (43 a.Chr.)

Pharsalus (48 a.Chr.)
Philippi (42 a.Chr.)
Actium (31 a.Chr.)

Guvernarea lui Caesar de unul singur a fost cu siguranță o tentativă prematură. Încă mai existau principii republicane incompatibile cu dictatura, care animau conștiința unor romani.

dictatura perpetua
Brutus, Cassius

[1] În *De republica* I, XXIX, 45, Cicero propune o formă de guvernământ mixtă (*moderate permixta*), cu elemente politice specifice monarhiei, aristocrației și democrației.

Caesar doar a pregătit terenul pentru un om politic providențial, cu mult mai abil în instaurarea monarhiei, disimulată sub un titlu modest — principatul.

Principatus

2. Republică augustană sau imperiu?

În timpul principatului lui Octavianus, aristocrația senatorială are încă un rol major, de for consultativ. Ca membru de frunte al senatului, Octavianus participa, în mod obișnuit, la ședințele acestuia, deși emitea edicte cu putere de lege și fără să-l consulte.

auctoritas senatus
princeps senatus

edicta principis

În domeniul juridic, uzanțele de altădată par să se păstreze. Vechile curți de judecată prezidate de pretori rezolvau litigiile cetățenilor romani. Însă dreptul de apel, la adunarea poporului, este înlocuit cu „apelul la Caesar".

quaestiones praetores

provocatio

quaestio principis
quaestio senatus

Octavianus creează două curți, una prezidată de împărat, cealaltă de senat. Mai târziu, aceste tribunale devin instrumente de opresiune, de vreme ce, în timpul împăratului Claudius, condamnările la moarte sporesc. Tribunalul prezidat de senatori se transformă, în timpul succesorilor lui Augustus, într-un cadru banal de desfășurare a numeroase procese de trădare.

crimen maiestatis

Interesant este și modul în care principele colaborează cu senatul în domeniul financiar. Prin funcționarii săi, chestorii, trezoreria de stat s-a aflat, până la Octavianus, sub controlul senatului. În principat, tezaurul a fost sursa majoră de fonduri, atât a statului, cât și a principelui și a fost administrat de pretori, superiori în rang chestorilor. Augustus obișnuia să se implice în acordarea subvențiilor, iar, pentru a-și asigura controlul asupra armatei, a înființat un tezaur militar.

aerarium → *quaestores*

→ *praetores*

aerarium militare

Chiar și baterea monedei a fost o acțiune împărțită între senat și principe, însă mai mult teoretic, pentru că moneda forte, din aur și argint, revenea în sarcina lui Augustus, iar „mărunțișul", senatului. Acest tip de monedă avea scris pe revers „din dispoziția senatului".

senatus consulto

Despre valorile morale cultivate în timpul republicii relatează un poet augustan, Horatius, în odele sale romane (III, 1–6), când pomenește de virtuțile bărbatului roman de a fi drept și tenace, neînfricat și pios. Codul etic dominat de *virtus et fides* se putea reduce, în opinia acestui poet, contemporanul lui Augustus, la formularea lapidară: „E plăcut și frumos să mori pentru patrie", cu trimitere directă la conduita tânărului roman din perioada republicii, dar pe care Octavianus și-o dorea viabilă și în epoca sa.

vir iustus et tenax, impavidus, pius

dulce et decorum est pro patria mori

Vremurile însă se schimbaseră. Avantajele păcii, ale dezvoltării imperiului erau resimțite de toți. Modelul cetățeanului roman, atât de invocat de Cato, era depășit, chiar dacă Augustus încearcă o „revitalizare în sistemul moral, social și religios al Romei"[1].

patria
coloniae

Fruntașul statului a înțeles că Roma este un centru al lumii, însă împreună cu întreaga Peninsulă Italică. Această „conviețuire" este acum *patria.* Ca urmare, a înființat orașe, a întărit statutul social al italicilor, sprijinind dezvoltarea agriculturii, pentru a-și asigura legiunile necesare și elita militară din garda pretoriană.

praetorium
liberti

Eliberarea sclavilor se realiza restrictiv, ceea ce arăta acordul de interese dintre principe și aristocrație. Abia sub împăratul Claudius, liberții devin, prin îmbogățire, tot mai influenți, instrumente ale puterii, provocând scandaluri de proporții.

conubium
iura conubii

Grija lui Augustus pentru consolidarea familiei în societate avea un scop precis, și anume stimularea căsătoriilor legale și nașteri cât mai multe. De aceea, lasă libertate mai multă căsătoriilor între categorii sociale diferite. Adulterul era aspru sancționat și, ca să dea un bun exemplu, își exilează fiica, pe Iulia, iar iubitul acesteia este condamnat la moarte.

sanctio adulterii

De altfel, Horatius a criticat în satirele sale tendințele spre viciu și lux ale unor romani și necesitatea reînnoirii religioase, promovată de Octavianus însuși. Practicile religioase se dovediseră oportune în vreme de război. În timp de pace, mai atractive erau studiile de filosofie, literatură, istorie, iar, pentru cetățenii săraci, cultele orientale precum mitraismul, isianismul, creștinismul promiteau prozeliților mai multă protecție și șanse de mântuire.

Cicero
Atticus
Vergilius
Horatius
Ovidius
Titus Livius

Restauratio

Augustus a urmărit, prin programul său, să reinstaureze supremația respectului față de divinitățile oficiale, acceptând, în anul 12 a.Chr., funcția de pontif suprem. Punctul culminant al comuniunii zeilor și oamenilor a fost prilejuit de serbările dedicate Dianei și lui Apollo, iar *Cântecul secular* horațian devine, cu această ocazie, expresia colectivă a patriotismului, a solidarității romane.

pontifex maximus

Carmen saeculare
(Horatius)

Deși pentru concetățeni Augustus a fost perceput ca supraom, el a refuzat totuși cultul imperial, înlocuindu-l, inteligent, cu cel al Romei, atenție deosebită acordându-se zeilor casei și ai căminului.

Lares
Penates
Vesta

[1] David Shotter, *Augustus*, trad. rom. de Irina Ciornei Sandu, Editura Artemis, București, 2003, p. 68.

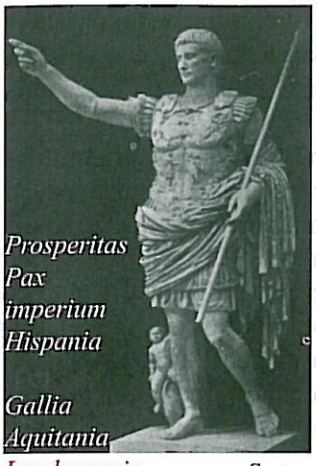

Statua Augusti

Lugdunensis
Belgica
Ara[1] *Romae*
Britannia

Vare, Vare redde mihi legiones!
„Varus, Varus, dă-mi legiunile înapoi!"

Asia Minor
(Galatia, Syria)

Aegyptus
Cyrene
Africa

legionarii
coloni
veterani

administrationes provinciarum

3. Imperiul lui Augustus

Diplomație a dovedit însă Augustus nu numai pe plan intern. În politica externă, el a continuat orientarea dominant „pacifistă" promovată de Iulius Caesar, de protejare a Romei și a Italiei, extinsă și asupra provinciilor și teritoriilor proromane, cărora le asigură deopotrivă pacea și prosperitatea economică.

Romanizarea Hispaniei a sporit avuția Romei, pentru că a asigurat aprovizionarea ei cu cereale și ulei, cu minereuri de cupru și cositor.

Cele trei Gallii au devenit provincii senatoriale.

În Lugdunum (azi, Lyon), capitala acestora, se va oficia cultul imperial, nu întâmplător construindu-se aici Altarul Romei — *Ara Romae.*

Cu Britannia, principele păstrează relații diplomatice. Nu însă și cu triburile germanice, căci pierde trei legiuni, conduse de Quintilius Varus, în urma ambuscadei cu cheruscii, conduși de Arminius. Înfrângerea a fost atât de rușinoasă, încât l-a convins pe principe să continue doar o politică de menținere a granițelor imperiului. Stabilește, așadar, relații de diplomație cu Tigranes, rege al Armeniei (clientelar), iar Fraates, regele parților, este obligat să-i accepte pe romani în zonă. Apare o nouă și întinsă provincie, Galatia, și se consolidează statutul de provincie imperială al Syriei.

Egiptul se transformă într-o sursă de venituri personale pentru principe, iar în nord-vestul Africii se mai aflau două provincii senatoriale. Cantonate în provincii, legiunile, bine plătite, contribuiau la sporirea prosperității locale; la acestea, se adăugau coloniștii, în număr mare, și veteranii lăsați la vatră. Până la sfârșitul anului 40 a.Chr., s-au înființat zeci de colonii și municipii, cu un rol deosebit în răspândirea modului de viață roman, inclusiv a nevoii de urbanizare.

În provincii, se formează o clasă senatorială și ecvestră, care se ocupă de administrarea locală. Guvernatorii primeau salarii mari, ca urmare corupția se diminuează. Fiecare guvernator încerca să-și demonstreze eficiența și loialitatea față de principele care-l numise în funcție.

[1] *Ara* — altar construit dintr-un bloc de piatră pe care se aduceau jertfe în cinstea zeilor; adorarea zeiței Roma apare ca un act de supunere a provinciilor față de puterea centrală a imperiului; așadar, cultul Romei este asociat celui al împăratului în funcție, cu referire aici la Augustus.

societates publicanōrum

S-a profesionalizat și administrația financiară. Dacă în timpul republicii taxele erau colectate de niște publicani venali, acum se practica taxarea directă, pe baza unui recensământ anual riguros.

procurator Augusti

Mineritul, exploatarea pământurilor imperiale, alte taxe indirecte se aflau în grija unui administrator al principelui cu suita sa de administratori tineri, foarte activi, existenți în toate provinciile.

corruptio deminuta

Diminuarea corupției[1] în provincii a favorizat dezvoltarea acestora și prosperitatea fruntașilor. A sporit totodată disponibilitatea unor provinciali de a coopera cu Roma. Provinciile aveau de ales între libertatea nesigură și prosperitatea păcii. Și au ales pacea romană.

Pax Romana

Test-grilă (1)

Iustitia est regnorum fundamenta.
(Curtius, *Historia Alexandri Magni*)
„Dreptatea constituie baza conducerii unui stat."

Citiți cu atenție și rescrieți (sau răspundeți oral), alegând varianta pe care o considerați corectă. Fiecare variantă se notează cu 2 puncte:

1. Conform tradiției, republica a apărut în anul:
a. 44 a.Chr. **c.** 753 a.Chr.
b. 509 a.Chr. **d.** 60 a.Chr.

2. Anul oficial al „căderii" republicii este marcat de bătălia de la:
a. Actium (31 a.Chr.) **c.** Philippi (42 a.Chr.)
b. Cannae (216 a.Chr.) **d.** Pharsalus (48 a.Chr.)

Decet regem scire legem.
(Curtius, *Historia Alexandri Magni*)
„Este necesar ca și conducătorul să cunoască legile."

3. În 509 a.Chr., Roma era un oraș:
a. *oppidum* **c.** *civitas*
b. *colonia* **d.** *municipium*

4. Cei mai importanți magistrați ai republicii, în număr de doi, erau:
a. *praetores* **c.** *censores*
b. *equites* **d.** *consules*

5. Ca și în cazul guvernării actuale, la Roma funcționa un „guvern" care acționa astfel:
a. Dictatorii, învestiți cu *imperium,* consultau senatul, și propunerile lor deveneau legi.
b. Magistrații superiori (*consules et praetores*) consultau poporul, și apoi senatul aproba propunerile poporului.

[1] Consiliile (*concilia*) din provincii puteau intenta procese funcționarilor romani corupți.

c. Consulii, învestiți cu autoritate executivă, *imperium*, îi consultau pe senatori, și propunerile erau prezentate poporului în *comitia*. După votare, deveneau legi (*leges*).

d. Senatul prezenta propunerile sale poporului și, cu acordul consulilor, erau aprobate.

6. Consulii erau aleși, la începutul republicii, din rândurile:
a. femeilor bogate
b. plebeilor
c. patricienilor
d. cavalerilor

7. Procedura de votare ținea cont de:
a. valoarea censului cetățeanului
b. achitarea taxelor de către cetățeni
c. valoarea morală a cetățeanului
d. repartiția teritorială a cetățenilor

8. O pârghie de control al voturilor era asigurată de aristocrație și prin relația de interdependență creată între:
a. *dictator — milites*
b. *patres — filii*
c. *consules — senatores*
d. *patroni — clientes*

9. Șansa de înavuțire a cetățenilor bogați nu o reprezenta *cursus honorum*. Magistraturile constituiau uneori o trambulină pentru a ajunge:
a. *patroni*
c. *reges*
b. *pontifices*
d. *proconsules*, *propraetores*

10. Monopolul puterii (militare, politice, religioase, juridice), la începutul republicii, era deținut de:
a. *populus Romanus*
b. *senatores*
c. *plebs*
d. *reges*

Caracalla

Test-grilă (2)

Citiți cu atenție și rescrieți (sau răspundeți oral), alegând varianta pe care o considerați corectă. Fiecare variantă se notează cu 2 puncte.

1. Pentru a fi înrolat în armata romană, trebuia:
a. să fii bărbat cinstit (*vir integer*)
b. să fii bărbat puternic (*vir fortis*)
c. să aduci un cal (*equus*) și hrană (*cibum*)
d. să fii cetățean roman (*civis Romanus*) și să ai proprietate

Violenta nemo imperia continuit diu, moderata durant.
(Seneca Philosophus, *Medea* 258)
„Nimeni nu deține mult o putere bazată pe violență; numai cea moderată e durabilă."

2. În urma ciocnirilor dintre plebei și patricieni și a luptei pentru putere:
a. s-a democratizat viața politică romană
b. s-a lărgit grupul care exercita puterea
c. plebea devine cea mai puternică forță politică
d. s-a adâncit prăpastia dintre plebeii bogați și *nobilitas*

3. *Coniunctio vitiosa* reprezintă:
a. o unire vicioasă între soți
b. o legătură vicioasă, periculoasă între comandant și legiune
c. o altoire a viței-de-vie
d. o legătură coruptă între împărat și liberți

4. Singurii funcționari, numiți pe o perioadă de cinci ani și care se ocupau cu evaluarea financiară a cetățenilor și reglementau statutul de membru al senatului, erau:
a. *censores* **c.** *praetores*
b. *aediles* **d.** *consules*

5. *Cursus honorum*, prin rigiditatea sa, avea ca scop:
a. să întărească democrația în stat
b. să limiteze accesul femeilor în politică
c. să stimuleze accesul cetățenilor săraci în funcții de conducere
d. să împiedice dobândirea puterii personale

6. În rândurile senatului, de-a lungul vremii, au existat persoane foarte influente, reprezentanți ai cultelor oficiale, care se ocupau cu manipularea politică precum:
a. *pontifex minor*
b. *Vestales*
c. *pontifex maximus*
d. *Salii*

7. Pentru a micșora puterea edililor plebei, ajutoarele tribunilor plebei, senatorii înființează:
a. *sella curulîs* **c.** *curator provinciae*
b. *aedilitas curulîs* **d.** *sacerdotia*

8. Cetățenia romană, atât de râvnită de locuitorii imperiului, va fi acordată (în 212 p.Chr.) de Marcus Aurelius Antoninus, cunoscut și sub numele:
a. Nerva **c.** Africanus
b. Caracalla **d.** Macrinus

9. Cultele orientale care s-au răspândit în imperiu erau soteriologice (predicau salvarea, mântuirea) precum cele de mai jos, cu excepția:

Osiris, Isis și Horus

a. mitraismului
b. druidismului
c. isianismului
d. creştinismului

10. Primul triumvirat a fost un acord neoficial între:
a. Caesar, Pompeius, Lepidus
b. Caesar, Cicero, Pompeius
c. Crassus, Caesar, Pompeius
d. Crassus, Caesar, Cato

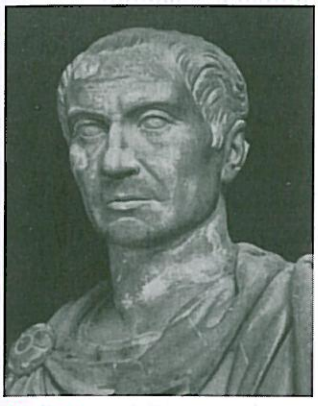
Caesar

Test-grilă (3)

1. Una dintre valorile-cheie impuse de sistemul de guvernare republican a fost:
a. *pietas senatus*
b. *iustitia senatus*
c. *auctoritas senatus*
d. *vanitas senatus*

2. Pentru guvernatorii ambiţioşi, provinciile ofereau:
a. un mod de a trăi în lux, mai mult ca la Roma
b. dreptul de a obţine o rentă viageră din partea localnicilor
c. o sursă de îmbogăţire, în vederea obţinerii puterii politice
d. o formă de întărire a propriei poziţii în senat

Nefas est nocere patriae.
(Seneca Philosophus, *De ira* 2, 31, 6)
„Este o nelegiuire să unelteşti împotriva patriei."

3. Treptat, de activităţile industriale şi comerciale — un fel de companii ale oamenilor de afaceri — se va ocupa ordinul:
a. preoţilor arvali
b. cavalerilor
c. pedestraşilor
d. preoţilor salieni

4. Cuceririle romane au contribuit la ridicarea nivelului de trai în toate familiile. Şi totuşi, rolul familiei scade în societate, mai ales din cauza unui proces cu grave efecte, provocat de:
a. influenţa cultului druidic
b. neglijenţa unor matroane, interesate de cultură
c. racolarea educatorilor dintre sclavii de origine orientală
d. afluenţa de bani lichizi şi prizonieri de război

5. Forţa de muncă liberă — cea mai grav afectată — care îngroaşă rândurile plebei urbane, adevărat factor de instabilitate socială, este formată din:
a. micii fermieri
b. prizonierii de război
c. sclavii
d. imigranţii

Fundamentum est iustitiae fides.
(Cicero, *De officiis* 1, 7)
„Temelia justiției este buna-credință"

6. Fără oameni liberi, proprietari, statul este în pericolul unei crize militare. Ce tribun al plebei propune, în 133 a. Chr., colonizări de proporții:
a. Sulla
b. Caesar
c. Gaius Gracchus
d. Marius

7. *Optimates* credeau că:
a. ei sunt cei mai buni cetățeni
b. violența este singura cale de dialog
c. facțiunea lor este într-un proces de uzură
d. supremația trebuie să fie numai a senatului

8. Cine a rezolvat criza militară, renunțându-se astfel la obligativitatea de a fi proprietar la înrolare?
a. Marius
b. Caesar
c. Sulla
d. Pompeius

9. Unul dintre momentele grave din istoria Romei republicane este sângerosul război civil (82 a.Chr.) dintre:
a. Caesar și Pompeius
b. Pompeius și Crassus
c. Sulla și Marius
d. Octavianus și Antonius

10. Cel care a intuit necesitatea unei guvernări care să se bazeze pe *concordia civium bonorum*, având în frunte un *moderator* a fost:
a. Cato
b. Caesar
c. Cicero
d. Pompeius

Test-grilă (4)

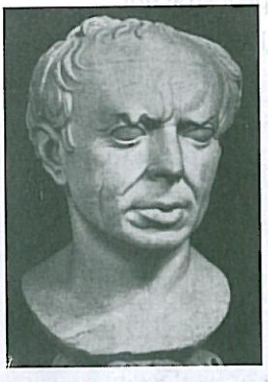
Marius

1. *Populares* credeau, conform denumirii, că:
a. ei sunt apărătorii poporului
b. poporul este aliatul patricienilor
c. baza puterii lor o constituie adunările curiate
d. facțiunea lor este cea mai puternică în stat

2. Anul 49 a.Chr. marchează începutul unui nou război civil între:
a. Marius și Sulla
b. Pompeius și Caesar
c. Sulla și Pompeius
d. Octavianus și Brutus

3. Spre deosebire de Sulla, care a renunțat să mai conducă Roma tocmai când trebuia să aplice reformele, Caesar considera că republica trebuie condusă de

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?
(Petronius, *Satyricon* 14, 2)
„Ce pot face legile acolo unde domnește numai banul?"

mâna puternică (*manus fortis*) a unui:
a. *consul perpetuus* **c.** *dictator perpetuus*
b. *princeps* **d.** *rex*

4. Caesar este ucis, deoarece, treptat, îngrădește libertatea (*libertas*), atât de dragă unui grup de republicani, în fruntea cărora se află:
a. Brutus **c.** Cato
b. Antonius **d.** Octavianus

5. Vidul de putere din 43 a.Chr. a fost umplut, în 31 a. Chr., de:
a. Brutus **c.** Caesar
b. Antonius **d.** Octavianus

6. Fiul adoptiv, intrat, în 45 a.Chr., ca moștenitor al lui Caesar, în rândurile aristocrației a fost:
a. Antonius **c.** Octavianus
b. Caesarion **d.** Brutus

7. Cicero îl sprijină pe Octavianus, *divinus iuvenis,* pentru a-l distruge pe Antonius. Rostește împotriva acestuia virulentele discursuri:
a. *Catilinarele* **c.** *De ira*
b. *Filipicele* **d.** *In Verrem*

8. În lupta pentru putere, victima intrigilor politice a triumvirilor a fost oratorul:
a. Hortensius **c.** Antonius
b. Cato **d.** Cicero

9. Pentru a răzbuna moartea lui Caesar, Octavianus începe o campanie militară în Grecia și îi va înfrânge, în 42, pe republicani la:
a. Actium **c.** Philippi
b. Pharsalus **d.** Atena

10. La curțile de judecată, prezidate de pretori, Octavianus adaugă:
a. *quaestiones principis* **c.** *quaestores principis*
b. *quaestura principis* **d.** *praetura principis*

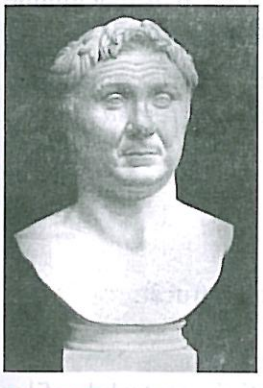
Pompeius

Test-grilă (5)

1. Pentru a menține controlul asupra armatei, Octavianus înființează un:
a. *aerarium provinciale* **c.** *aerarium principatus*
b. *aerarium militare* **d.** *aerarium senatus*

2. În timpul lui Octavianus, *patria* își lărgește aria de

Vincet amor patriae.
(Vergilius, *Aeneis* 6, 823)
„Iubirea de patrie va învinge întotdeauna."

cuprindere, devenind:
a. *Roma et Italia*
b. *Roma et Graecia*
c. *Roma et provinciae*
d. *Roma et mundus*

3. În perioada imperiului, deoarece constituia o elită, un rol din ce în ce mai mare în numirea împăraților îl avea(u):
a. *tabernaculum*
b. *imperatrices*
c. *liberti*
d. *praetorium*

4. *Dulce et decorum est pro patria mori* este îndemnul unui poet augustan pentru:
a. viața dulce în propria patrie
b. moartea cea dulce a patriei
c. viața frumoasă, demnă de o patrie plăcută
d. sacrificiul suprem pentru patrie

5. Regimul augustan s-a străduit să asigure Romei și provinciilor sale:
a. *numerosi servi*
b. *prosperitas et pax*
c. *libertas*
d. *panem et circenses* (*cottidie*)

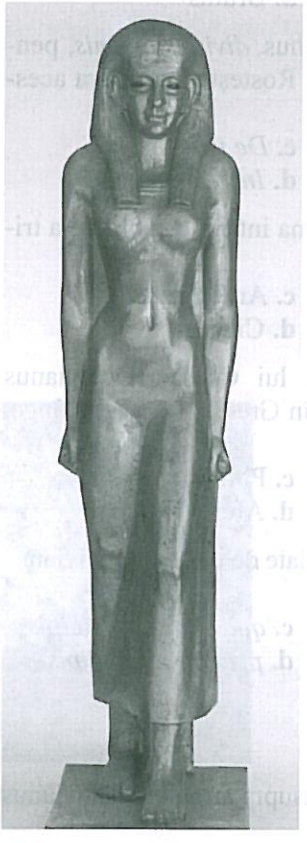
Cleopatra

6. *Vare, Vare, redde mihi legiones!* exprimă:
a. disperarea lui Octavianus de a fi pierdut trei legiuni în Germania
b. o cerere către senatorul Varus pentru a obține trei legiuni
c. dorința lui Octavianus ca Varus să-i procure niște legiuni
d. disperarea lui Octavianus de a nu fi fost legiunile cele mai bune alături de Varus, în Germania

7. Cleopatra a fost iubită de doi iluștri comandanți romani, fiecare dorindu-și ca ea să-i fie *regina et uxor*:
a. Caesar, Antonius
b. Caesar, Pompeius
c. Antonius, Brutus
d. Caesar, Lepidus

8. Corupția în provincii s-a diminuat, întrucât:
a. guvernatorii aveau lefuri mari
b. publicanii venali erau numeroși
c. guvernatorii erau foarte speriați de controlul șefilor locali
d. erau numiți în funcții numai oameni integri

9. Un mare rol în procesul de romanizare l-au avut (în provincii):

a. sclavii
b. *societates* (companiile de publicani)
c. șefii locali
d. legiunile cantonate în provincii, veteranii

10. *Procurator Augusti* avea ca sarcină:
a. să se-ngrijească de sănătatea principelui
b. să guverneze alături de principe
c. să administreze averea principelui (exploatări, taxe)
d. să procure materiale pentru reconstrucția Romei

EXERCITIA

Honesta mors turpi vita potior.
(Tacitus, *Dialogus de oratoribus*)
„O moarte demnă este preferabilă unei vieți trăite în rușine."

1. Pe baza textelor de mai jos din istoria lui Eutropius, *Breviarim ab Urbe condita*, identificați evenimentele istorice:
a. *Primus urbem Romam armatus ingressus est* [...], *Marium fugavit* [...]. (V, 6)
b. *In Italia novum bellum subito commotum est. Septuaginta enim et quattuor gladiatores, duce Spartaco,* [...] *fugērunt.* (VI, 7)
c. *Piratae omnia maria infestabant ita ut, Romanis toto orbe victoribus, sola navigatio tuta non esset. Quare id bellum Cn. Pompeio decretum est. Quod intra paucos menses ingenti et felicitate et celeritate confecit.* (VI, 12)
d. *Pompeius de bello piratico et Mithridatico (triumphavit). Nulla umquam pompa triumphi similis fuit. Ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis et Aristobolus, rex Iudaeorum; praelata est ingens pecunia et auri atque argenti infinitum pondus.* (VI, 16)

2. Recunoașteți personajele, utilizând indiciile oferite de textele latinești din Eutropius:
a. *Domuit autem annis novem fere omnem Galliam* (VI, 17)
• ***Quis domuit?***
b. *Caesar Alexandriā potitus regnum* [...] *dedit.* (VI, 22)
• ***Cui dedit?***
c. *Cum Antonio ac Lepido rem publicam armis tenere coepit. Per hos etiam* [...] *orator occissus est.* (VII, 2)
• ***Quis armis tenere coepit?***
• ***Quis occissus est?***

Ambitio scaenam desiderat.
(Quintilianus, *De institutione oratoria*)
„Ambiția râvnește la funcții înalte/ la scena lumii."

d. *Interea* [...] *et* [...], *interfectores Caesăris, ingens bellum moverunt.* (VII, 3)
- ***Interfectoresne Caesăris erant?***

e. *Hic quoque ingens bellum civile commovit, cogente*[1] *uxore Cleopatra, regina Aegypti* [...]. *Victus est ab* [...] *navali pugnā clara et illustri apud Actium.* (VII, 7)
- ***Quis bellum commovit?***
- ***A quo victus est?***

3. a. Recunoașteți în rădăcina cuvintelor latinești din lista de mai jos forma originară a cuvintelor românești: privilegiu, tendință, discordie, funcțiune, a guverna, a concepe, obscur, vid, a evolua, dominație, expansiune, concesiune, rigid, suprem, procesiune, a conferi, ambiție, aliment, a genera, chestiune, presiune, conferință, a administra, a genera
discordia; *quaestionem*; *supremus* (3); *gubernare*; *tendĕre* > *tendentia*; *functionem*; *privilegium*; *obscurus* (3); *concipere*; *administrare*; *evolvo*, *-ere*, *evolvi*, *evolutum*; *pressionem*; *concessionem*; *dominationem*; *ambitionem*; *rigidus* (3), *expansionem*; *viduus* (3); *auctoritatem*; *confero*, *-ferre* > *conferentia*; *generare*; *alimentum*.

b. Stabiliți câteva domenii în care sunt utilizați termenii românești de la punctul 3.a.

Auriga

[1] *Cogente* < *cogo*, *-ĕre* „a constrânge, a sili".

Capitolul I

Marcus Tullius Cicero

— *Orator* —

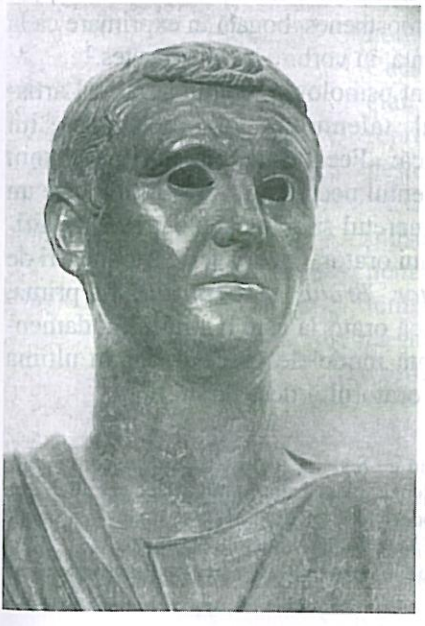

I. Elocvența — lecție de sinteză

Test-grilă pentru generația NON
Întrebări-surpriză pentru tine

1. ***In Catilinam*** **(*oratio prima*)**
Exordium ex abrupto
• *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*
Memento! **Sintaxa frazei**
Subordonatele completive infinitivale. *Exempla*
NOVA! **Sintaxa propoziției**
Sintagma gerunzială și gerundivală
Exempla
Ad melĭus comprehendum
Exercitia

• *O, tempora! O, mores!*
NOVA! **Sintaxa frazei**
Subordonatele completive interogative (interogativele indirecte)
Exempla
Ad melĭus comprehendum
Exercitia

Narratio
In qua urbe vivimus?
Memento! **Sintaxa frazei**
Subordonatele relative. *Exempla*
NOVA! **Sintaxa frazei**
Subordonatele circumstanțiale condiționale
Ad melĭus comprehendum
Exercitia

Peroratio
• *Secedant improbi*
Supplementum. Valorile conjunctivului în propoziții independente
NOVA! **Sintaxa frazei**
Completivele conjunctivale
Completiva cu *quod* + indicativul
Ad melĭus comprehendum
Exercitia

EVALUARE

Ad aliter testandum (CDS)
Eseul semistructurat
A. *Servi mei si me metuerent*
Eseul liber
Si te parentes tui timērent (Eu și părinții mei: două lumi complementare, sau eternul război al generațiilor?)

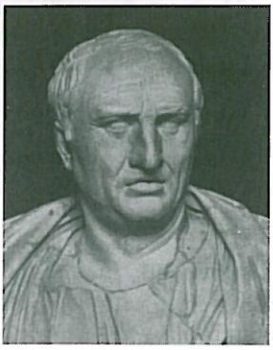

Cicero, orator

Marcus Tullius Cicero

I. Elocvența (prezentare sintetică)

ARS DICENDI

Eloquens... ita dicet ut probet, ut delectet, ut flectat. (*Orator* 21)

ELOQUENTIA
De oratore (I, 28, 28)

Deși arta oratorică a căzut de multă vreme în desuetudine, toți suntem impresionați când ascultăm un discurs elegant, bine argumentat, bine construit, desfătare atât pentru minte, cât și pentru suflet.

Retorica era considerată în timpul lui Quintilianus[1] o știință grea — dar cu atât mai prețuită; ea oferea reguli precise referitoare la arta de a vorbi bine și frumos.

Însuși Cicero amintește în *Despre orator* ce calități trebuie să aibă un orator: ascuțime a minții — logician desăvârșit, așadar —, cugetare de filosof, capacitatea de a se exprima poetic, memorie de jurisconsult, voce de actor tragic, gesticulație de actor profesionist.

ORATOR PERFECTUS
Institutio oratoria (X, 1, 108)
vis oratoria
copia
iucunditas
ingenium

Acesta e oratorul perfect în optica lui Cicero.

Contemporanii îl numeau, fără să exagereze, regele forului, al baroului, cu siguranță pentru calitățile sale de excepție: forță oratorică ca la Demosthenes, bogată în exprimare ca la Platon și farmec, eleganță, în vorbire ca la Isocrates.[2]

immortalis ingenii beatissima ubertas!

Acest dezvoltat simț psihologic, conjugat cu cel artistic, stă sub semnul talentului, iar exclamația lui Quintilianus se justifică: „Fecunditate preafericită a unui talent nemuritor!" Talentul necultivat, fără studiu, este un dar irosit. Pentru ca tineretul să înțeleagă cât este de dificil drumul formării unui orator, Cicero scrie trei lucrări de retorică: *Despre orator*, *Brutus* și *Oratorul*. În prima, Cicero demonstrează că oratoria este o știință fundamentală, în a doua prezintă modelele grecești, iar în ultima construiește portretul oratorului desăvârșit.

Opera rhetorica: De oratore, Brutus, Orator

[1] Marcus Fabius Quintilianus (30/40–96 p.Chr.), contemporan cu Seneca, avocat celebru retor renumit, autorul lucrării *Institutio oratoria* „Arta oratorică". Orator talentat, clasicizant în manieră ciceroniană, se detașează de neoasianici. A fost primul pedagog în sensul modern al termenului. I-au fost elevi, la școala de retorică înființată de Vespasianus (70 p.Chr.): Plinius cel Tânăr, Tacitus, Suetonius, Iuvenalis.

[2] Isocrate (436–338 a.Chr.), orator atenian celebru, model de elocvență atticǎ și pentru Cicero (*Scrisori către Atticus* II, 1, 1)

Ovumne aut gallina prius nascĭtur?

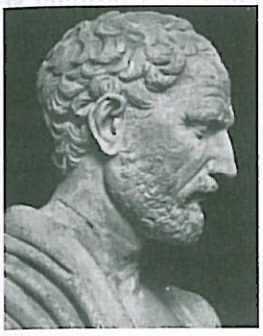

Demostene

REGULAE, NORMAE LOQUENDI

BRUTUS

Institutio oratoria (XII, 12, 14)

Valoarea acestei trilogii constă în noutatea perspectivei oferite de Cicero. Ce este mai important: talentul sau învățătura?

Cicero ajunge la concluzia că oratorul nu este produsul studiului temeinic al retoricii. Retorica trebuie privită doar ca un corp de constatări, observații, rezultate din practicarea elocinței.

Așadar, oratorul de excepție este o personalitate cu o formație complexă, produs nu numai al talentului, ci și al unei vaste culturi umaniste, care-i dezvoltă capacitatea de a regândi datele realului, care-i stimulează dorința de perfecționare continuă. Oratorul este un luptător autentic, care-și asumă valorile morale și civile ale timpului său și le dă glas cu forță și convingere. Cicero recunoaște însă că dreptul de a vorbi liber și necenzurat nu există decât într-un stat democratic, precum republica romană.

Regulile stricte, rigide — de care abundă tratatele de retorică — sunt bune pentru disciplinarea minților. Normele, recomandările sunt necesare cu adevărat, aplicate însă inteligent, flexibil, permanent supuse judecății, reflecției și, mai ales, adaptate situațiilor concrete.

În fiecare tratat de retorică, Cicero oferă spre dezbatere câte o problemă spinoasă. De exemplu, în *Brutus*[1], scris după victoria lui Caesar, când începuse dictatura, Cicero se refugiază în trecutul libertăților civice și în vremurile de aur ale elocinței. Eliminat de triumviri de pe scena politică, Cicero nu putea să răspundă adulatorilor noului regim, care își ziceau neoattici și roiau în jurul lui Caesar — recunoscut adept al acestui stil neornamentat, clar, concis. Acești pseudoatici, cum îi persifla Cicero, îi reproșau Arpinatului stilul „prea umflat, asianic, revărsat peste măsură, reluând prea mult aceeași idee, uneori fad".

Cicero recunoaște avantajele atticismului în oratorie, plusul de substanță și de subtilitate al acestuia. Dar dacă pentru Caesar maniera attică ar fi una ideală, pentru un temperament precum Cicero ar fi prea restrictivă, pentru că nu toți care vorbesc „attic" vorbesc bine, dar toți care vorbesc bine vorbesc și „attic".

[1] Marcus Iunius Brutus, nepot al lui Cato, tânăr educat, adept al platonismului, căruia prietenul său Cicero îi dedică lucrări de filosofie. Servilia, mama sa, fusese prima iubire adevărată a lui Caesar, fapt pentru care acesta l-a considerat pe Brutus ca pe un fiu al său. În timpul războiului civil, a avut o atitudine asemănătoare cu a lui Cicero: alături de Pompeius, la Pharsalus, a fost iertat de Caesar și numit *propraetor* al Galliei Cisalpine; doi ani mai târziu, este personajul principal în conjurația împotriva lui Caesar. După bătălia de la Philippi, se sinucide.

ORATOR

GENUS SUBLIME
GENUS TENUE
GENUS MEDIUM

INVENTIO
DISPOSITIO
ELOCUTIO
ACTIO

PERIODI CICERONIANI
CONCINNITAS
NUMERUS

În *Oratorul*, disputa se nuanțează. Care este genul oratoric cel mai potrivit unui mare orator? Să fie oare genul sublim, ornat, cu fraze ample, vehement și chiar patetic? Sau genul simplu, neornamentat, acel stil îngrijit, concis și sobru? Sau, poate, genul mediu, nici prea profund și totuși percutant, nici prea pasional, și totuși fluent, ponderat, chiar elevat?

Cicero conchide, spre deosebire de neoatici, că oratorul ideal poate aborda oricare gen, mult mai important fiind ce spune, în ce loc, în ce moment, cum, cu ce glas sau cu ce intenție, ce mimică folosește.

De altfel, frazarea ciceroniană este unică, modul de construire a perioadelor este unic. O proză amplă, cu caracter unitar și armonios, atât de bine ritmată, încât este inconfundabilă.

Evaluare

A Test-grilă pentru generația NON

1. Găsiți un sinonim al sintagmei gerunziale *ars bene dicendi*:
a. *elogium* **c.** *eloquentia*
b. *verba* **d.** *locutio*

2. Cicero consideră că un discurs, pentru a fi foarte bun, trebuie să aibă trei calități: să convingă, să emoționeze, să desfete. Ce **nu** se află printre recomandările lui Cicero?
a. *disputare* **c.** *delectare*
b. *flectĕre* **d.** *probare*

3. Un orator perfect trebuie să fie înzestrat cu inteligență și, în plus, să aibă calitatea altor „profesioniști". Cu cine **nu** este obligatoriu să se identifice?
a. *poeta* **c.** *iurisconsultus*
b. *philosophus* **d.** *librarius*

4. Quintilianus asociază calitățile oratorice ale lui Cicero cu cele ale unor vestiți oratori. Și totuși, la Quintilianus **nu** apare:
a. Socrates **c.** Isocrates
b. Platon **d.** Demosthenes

5. Identificați vorbele lui Quintilianus care se referă la talentul oratoric de excepție al lui Cicero:
a. *Immortalis ingenii ditissima ubertas!*
b. *Immortalis ingenii pauperrima ubertas!*
c. *Immortalis ingenii optima ubertas!*
d. *Immortalis ingenii beatissima ubertas!*

Poeta

Imago animi sermo est.
(Seneca Philosophus, *De moribus*)
„Felul de a vorbi este oglinda sufletului."

6. În trilogia retorică, Cicero **nu** a inclus și lucrarea:
   a. *De senectute* c. *De oratore*
   b. *Brutus* d. *Orator*

7. Sintagma „orator desăvârșit" se traduce în latinește prin:
   a. *optimus orator*
   b. *perfectus orator*
   c. *maximus orator*
   d. *grandissimus orator*

8. Disciplina care se ocupă cu regulile (*regulae*) și normele (*normae*) necesare deprinderii elocinței se numește:
   a. *rhetorica* c. *grammatica*
   b. *doctrina* d. *disciplina*

9. Oratorii attici i-au reproșat lui Cicero:
   a. politeismul c. asianismul
   b. retorismul d. entuziasmul

10. Un mare orator **nu** alege:
    a. *genus medium* c. *genus sublime*
    b. *genus tenue* d. *genus alienum*

B. Întrebări-surpriză pentru tine

Usus loquendi
„deprinderea de a se exprima ușor"

1. Ce efect ar trebui să producă asupra ta un discurs de calitate?
   Ierarhizează trei opțiuni!

2. În ce măsură ai considera necesare următoarele „figuri ale discursului" (sau figuri de gândire)? Alege minimum trei din seria: interogațiile, exclamațiile retorice, de multe ori reunite într-o apostrofă, prosopopeea (de exemplu, când vorbește patria), hiperbola, enumerația — gândită uneori ca un climax/anticlimax —, perifraza (înlocuirea prin mai multe cuvinte a unei singure expresii, a unei singure noțiuni).

3. Sincer: ești adeptul neoatticismului caesarian, sau al asianismului ciceronian? Sunt necesare două argumente solide pentru fiecare situație.

4. Ce calități consideri că ți-ar fi necesare pentru a reuși să susții un discurs bun? Bifează patru-cinci variante, în funcție de importanță:
   — logică impecabilă, gândire limpede;
   — exprimare fluentă, elevată;

Nudis verbis
„în cuvinte simple"

— limbajul corpului;
— frumusețe interioară și exterioară;
— motivația puternică a necesității susținerii discursului;
— temperament extravertit;
— informații exhaustive referitoare la subiectul ales;
— capacitate de selecție a termenilor proprii, figurați, adecvați scopului discursului;
— expresivitate a feței, a vocii, pentru a atrage și convinge;
— auditoriu erudit, civilizat.

Expressis verbis
„în termeni expliciți, clar"

5. Te gândești la o temă incitantă? Susține atunci un discurs bun, în care vei avea ca „adversar" un coleg / o colegă pe măsura forțelor tale. Poți alege dintre variantele de mai jos:

a. Cum ai proceda pentru a diminua corupția dacă ai fi în vârful piramidei sociale? Expune un plan de măsuri, pe un ton vehement și convingător.
Adversarul tău va demonstra că, la noi, nu există corupție, deoarece justiția nu a prins prea mulți mari corupți.

b. Dacă ajungi șomer, de ce alegi / de ce **nu** alegi să te duci în Spania să culegi căpșuni?

c. Visezi / **nu** visezi să te realizezi (să-ți faci o carieră) în străinătate, și nu în România?

d. România **nu** este / este țara hoților de buzunar, a gunoaielor, a handicapaților, a vulgarității.

In Catilinam. Oratio prima

Exordium ex abrupto

Quousque tandem abutere**[1], **Catilina, patientia nostra?
Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet[2]*?*
Quem ad finem sese effrenata[3] *iactabit*[4] *audacia?*
Nihilne te nocturnum praesidium Palatii[5]*, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?*
Patēre tua consilia non sentis? Constrictam[6] *iam horum omnium scientia*[7] *teneri coniurationem tuam non vides?*

Vocabula

1. *abutere* sau *abuteris* < *ab* + *utor, uti, usus sum* + *Abl.* — vei abuza
2. *eludere* — a para o lovitură

Ex abrupto
„deodată, dintr-odată"

3. *effrenatus* — neînfrânat
4. *sese iactare* — a se arunca
5. *Palatii* — al colinei Palatinului (*atât Cicero, cât și Catilina aveau casele pe Palatin, unde se afla templul lui Iuppiter Stator; aici se țineau ședințele senatului*)
6. *constrictam* (a se compara cu *vinculis constringere*) — strâns legat(ă) în lanțuri
7. *horum omnium scientiā* — prin aflarea de către toți aceștia

Memento! Sintaxa frazei

I. Completivele infinitivale:

a. **Acuzativ cu infinitiv** – după verbe regente: *dicendi*, *sentiendi*, *voluntatis*, *affectuum*, *impersonalia*;
– element corelativ Ø;
– subiect în acuzativ;
– predicat la modul infinitiv

Exempla

Timp	Diateza activă	Diateza pasivă
Prez.	Consulul știe că acest Catilina *pregătește* o conjurație. *Consul scit hunc Catilinam coniurationem* parare.	Consulul știe că *este pregătită* o conjurație de către acest Catilina. *Consul scit coniurationem* parari *ab hoc Catilina.*
Perf.	Consulul știe că acest Catilina *a pregătit* o conjurație. *Consul scit hunc Catilinam coniurationem* paravisse.	Consulul știe că *a fost pregătită* o conjurație de către acest Catilina. *Consul scit coniurationem* paratam esse *ab hoc Catilina.*
Viitor	Consulul știe că acest Catilina *va pregăti* o conjurație. Consul scit hunc Catilinam coniurationem *paraturum esse.*	Consulul știe că *va fi pregătită* o conjurație de către acest Catilina. *Consul scit coniurationem* paratum iri *ab hoc Catilina.*

b. **Nominativ cu infinitiv** – după verbe la diateza pasivă, cu valoare impersonală
– element corelativ Ø;
– subiect în acuzativ;
– predicat la modul infinitiv

Diateza pasivă

Se spune că — acest Catilina pregătește / acest Catilina a pregătit / acest Catilina va pregăti — o conjurație.

Diateza pasivă

Se spune că
- o conjurație este pregătită
- o conjurație a fost pregătită
- o conjurație va fi pregătită

} de către acest Catilina.

Diateza pasivă (N. + Inf.)

Dicitur (PP)
- *hic Catilina parare*
- *hic Catilina paravisse*
- *hic Catilina paraturus esse*

} *coniurationem.*

Diateza pasivă

Dicitur (PP)
- *coniuratio parari*
- *coniuratio parata esse*
- *coniuratio paratum iri*

} *ab hoc Catilina.*

Nova! **Sintaxa propoziției**
Sintagma gerunzială
Sintagma gerundivală

GERUNZIU + C.D.
(substantiv verbal, declinarea a II-a, numărul singular, cazurile G., D., Ac., Abl.)

GERUNDIV — ADJECTIV
(adjectiv provenit din verb, clasa I, acordat în gen, număr și caz cu numele determinat)

Exemple

(Tu) ai posibilitatea de a scrie un discurs.

G.
- ***Orationem*** C.D. | ***scribendi*** Atribut verbal
- ***Orationis*** Atribut substantival genitival | ***scribendae*** Atribut adjectival în genitiv

} *facultatem habes.*

Au fost trimiși soli pentru a cere pace.

G.
- ***Pacem petendi causa / gratia*** C.D. | Complement circumstanțial
- ***Pacis petendae causa / gratia***

} *legati missi sunt.*

N.B. 1

Transformarea sintagmei gerunziale în sintagmă gerundivală:

a) substantivul cu funcție de complement direct / obiect, în acuzativ, trece în cazul gerunziului

b) gerunziul este înlocuit de gerundiv care trebuie acordat cu substantivul regent

N.B. 2

causa, gratia postpoziții cu genitivul

Au fost trimişi soli spre a cere pace.

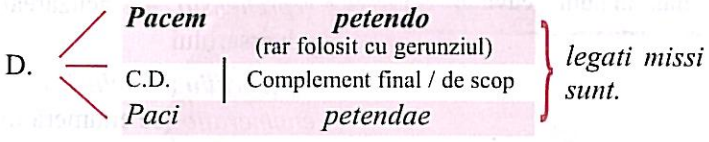

Complement final — Atribut adjectival în dativ

Au fost trimişi soli pentru a cere pace.

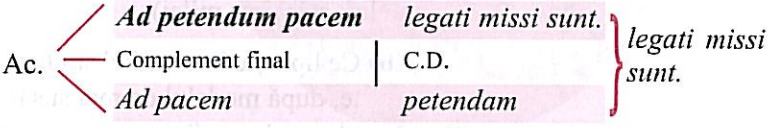

Complement final — Atribut adjectival în acuzativ

Învăţ să vorbesc scriind discursuri.

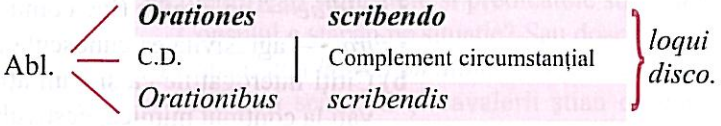

Complement circumstanţial — Atribut adjectival în ablativ

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. **a)** Scrieţi în caiete magistraturile (*cursus honorum*) parcurse de orator. (Vezi *Vita et opera*!)
   b) Reţineţi titlurile celor mai valoroase discursuri rostite de acesta. (Vezi *Vita et opera*!)
2. Între persoanele apărate sau acuzate de Cicero şi opţiunile sale politice, conduita civică — se pot stabili legături? Se pot lua în considerare simpatiile şi / sau antipatiile?
3. Citiţi cu atenţie prima scrisoare din *Codex epistularum Latinarum apocryphicarum*, pentru a vă informa cum gândea, în intimitate, Cicero cu privire la evenimentele în care este direct implicat.
4. **a)** Părţile unui discurs sunt:
   — ***exordium*** (exordiu, început)
   • *principium* (introducere în subiect)
   • *captatio benevolentiae* (atragerea simpatiei auditoriului)
   — ***narratio*** (relatarea evenimentelor)

[1] Un salut între conducătorii de state.

Multa paucis
„mult în puține cuvinte"

- *confirmatio* — apărarea, pe baza probelor
- *reprehensio* — acuzarea/respingerea argumentelor adversarului

— ***peroratio (conclusio)***

- *enumeratio* (se enumeră ideile principale)
- *indignatio / amplificatio* (se provoacă indignare, cu argumente în defavoarea adversarului)
- *conquestio / commiseratio* (impresionarea auditoriului; stârnirea milei)

b) Ce lipsește în exordiul studiat — completați, în caiete, după modelul de mai sus (în felul acesta, suntem plasați *in medias res*) — și din ce motive?

5. a) Curgerea interogațiilor directe, în cascadă, sugerează:
- *vehementia* — indignarea oratorului;
- *insidiae* — un șiretlic (loc comun) retoric;
- *furor* — agresivitatea cunoscută a lui Cicero

b) Citiți interogațiile ca și cum ați fi un orator! Adecvați la conținut mimica, gesticulația, intonația glasului!

c) Cele trei întrebări — *vera tela rhetorica*, concentrate în jurul unor termeni precum *patientia*, *furor*, respectiv *audacia*, așteaptă un răspuns din partea cuiva?

d) Explicați, în funcție de context, termenii de la punctul **5 c.** scriși cu litere cursive.

Argumenti gratia
„pentru a dovedi"

6. a) Disprețul nedisimulat al vorbitorului este subliniat și de vocabularul colorat. Ați remarcat:
- Adjectivul demonstrativ „ăsta", încărcat negativ?
- Verbul care indică o acțiune specifică sclavilor gladiatori?
- Sensul figurat al unui termen care înseamnă „fără zăbală"?
- Frecventativul verbului *se iacere*, al cărui sens este și „a se arunca cu capul înainte"?

b) Găsiți echivalentele latinești ale termenilor semnalați la punctul **6. a)**

7. Anafora *nihil* pare să puncteze deplasarea din afară spre interior a imaginilor, surprinse parcă de un aparat de filmat. Încercuiți-l pe Catilina, scriind în fiecare cerc un potențial dușman sau acuzator al său. Folosiți termenii latinești!

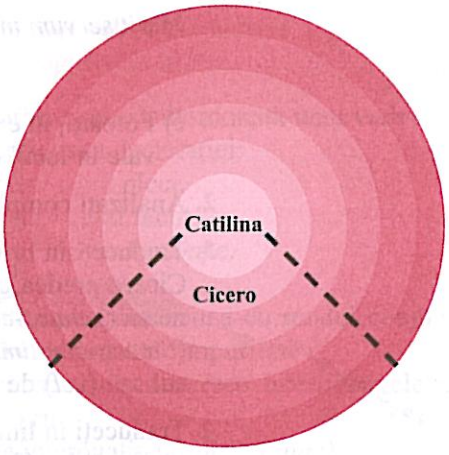

8. a) Ce tip de subordonată dezvoltă aceste *verba sentiendi* din ultima secvență?

b) Identificați subiectele și predicatele subordonatelor! Consulul e stăpân pe situație? Sau doar pare?

c) Construcția *horum omnium scientia* exprimă un adevăr? Toți senatorii și cavalerii știau de conjurație? Toți îl simpatizau sau îl dezaprobau?

Ad utendum
„pentru a folosi"

9. a) *Rostra, -orum* (s.n. pl.) rostrele erau tribune la care susțineau oratorii discursuri; se aflau în forul roman și erau ornate cu prore de corăbii capturate de la dușmani (*rostrum*, *-i* s.n. sg. înseamnă „cioc, bot", [la om] „gură"; „pinten de corabie [*în formă de cioc, din fier sau bronz, cu care se izbeau în proră sau în coastă corăbiile dușmane*]").

- Ce cuvânt moștenit — substantiv de genul neutru — există în română al cărui derivat îl recunoașteți în propoziția „Cicero *rostește* prima Catilinară?
- Ce înseamnă neologismele *rostru*, *rostral*, utilizate în anatomie și arhitectură?

Nigro notanda lapillo (dies)
„Această zi trebuie însemnată cu o pietricică neagră"

10. Capul unui orator de geniu stătea expus — acuzator și mut — pe rostre într-o zi de decembrie a anului 43 a.Chr., mărturie a degradării omului în vremuri prea tulburi. Încercați să explicați enunțul!

EXERCITIA

1. a) Identificați în text o sintagmă gerundivală.

b) Completați sintagmele gerunziale:

— *Est modus honeste vivend* ☐ *vitam.*

Mittit servum mihi — auxilium dand – ☐
— ad auxilium dand – ☐
— auxilium dand – ☐ causa.

c) Folosiți, în exemplele de mai sus, sintagme gerundivale în locul celor gerunziale!

2. Analizați completivele infinitivale din textul studiat!

3. Traduceți în limba latină:
Cicero credea că acest bărbat, născut (*natus*) dintr-un neam (*genus, -eris*) nobil (*nobilis, -e*), nici nu s-a temut (*timeo, -ēre, timui*, v.t.), nici (*neque*) nu se teme de consul sau (*vel*) de legi.

4. Traduceți în limba română:

a) *Fertur*[1] *officia scholastica haec fuisse et semper futura esse:*
mane surgere;
statim induere;
crines pectĕre;
Deum adorare;
scholam frequentare;
diligenter attendĕre;
auditia ruminari.

b) Ce vi se mai potrivește astăzi din această listă cu îndatoriri zilnice ale elevului?

In Catilinam. Prima oratio

Exordium ex abrupto

O tempora, o mores!

Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?[1]
O tempora! o mores! Senatus haec intelligit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum. Nos autem, fortes viri, satisfacere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis, iampridem oportebat.

(I, 2)

Vocabula

1. *quem nostrum arbitraris* — care dintre noi crezi că nu știe
2. *oportebat* < *oportet* (vb. impersonal) — trebuia; (*aici*) ar fi trebuit (*cu valoare optativă*)

[1] *Fertur* < *fero, ferre* — (*aici*) se zice, se transmite.

Forma – flos; Fama – flatus
(Cicero, *Tusculanae disputationes*)
„Frumusețea este ca o floare; faima, ca o adiere de vânt"

Nova! Completivele interogative (interogativele indirecte)

a) Când vorbirea este subordonată unui verb al întrebării, al percepției sau declarației:
- Te întreb / când pleci.
- Spune-mi / ce-ai făcut.
- Eu simt / cine mă iubește.
- Eu știu / de unde vii.

b) Se construiesc întotdeauna cu modul conjunctiv și se respectă concordanța timpurilor.

c) Se recunosc ușor, deoarece interogativele simple se introduc prin:
1. pronume interogative (*quis?, quid?*)
2. adverbe interogative (*quo?, ubi?, unde?, qua?, quando?*)
3. particule interogative (*-ne, num*, dacă; *nonne*, dacă nu)

d) Interogativele duble se introduc prin:

utrum	*an*	(dacă	sau)
-ne	*an*	(dacă	sau)
—	*-ne*	(dacă	sau)
—	*an*	(dacă	sau)

consul, consuli

Exempla

1)

Spune-mi { cine ești / cine ai fost / cine vei fi } cu adevărat tu.

PP	Element de relație	Interogativă indirectă	Mod, timp
Dic mihi (sfera prezentului)	*quis*	*vere sis* (simultaneitate)	conjunctiv prezent
	quis	*vere fueris* (anterioritate)	conjunctiv perfect
	quis	*vere futurus sis* (posterioritate)	conjunctiv prezent al conjugării perifrastice active

2)

Tu mi-ai spus mereu { cine este el / cine a fost el / cine va fi el } cu adevărat.

PP	Element de relație	Interogativă indirectă	Mod, timp
Mihi dixisti semper	*quis*	*vere esset.*	conjunctiv imperfect
	quis	*vere fuisset.*	conjunctiv mai mult ca perfect
	quis	*vere futurus esset.*	conjunctiv imperfect al conjugării perifrastice active

3) Te întreb dacă locuiești acolo.
*A te quaero **num** ibi habites.*

4) Te întreb dacă Cicero a plecat la senat sau a rămas acasă.
*A te quaero **utrum** Cicero in senatum profectus sit **an** domi manserit.*

5) Mereu am dorit să știu dacă Cicero a fost cel mai bun orator sau un filosof erudit.
*Semper scire optavi **utrum** Cicero optimus orator **an** eruditus philosophus fuisset.*

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Citiți scrisoarea adresată de Cicero lui Atticus (nr. 1), pentru a afla ce intenții ascunse avea Catilina. Insinuarea (*insinuatio*), fără a da indicii referitoare la persoane sau locuri exacte, este un procedeu prin care Cicero reușește să-l izoleze pe cel incriminat?

2. Ce tip de subordonată urmează după: *quem* _____ *arbitraris*, care, prin acumulare, pare să sugereze urzelile conspiratorilor?

O tempora! o mores!
„o timpuri, o moravuri!"

3. Acuzativul exclamativ: *O tempora! o mores!* creează un hiatus, o pauză de mare efect. Ce semnifică această oprire neașteptată a fluxului discursului? Alegeți dintre variantele următoare:

a) Cicero dezvăluie moravurile fostului guvernator din Africa.

b) A sosit timpul ca acest pericol — Catilina — să fie înfierat precum sclavii.

c) Cicero a ajuns să trăiască într-o lume atât de putredă,

încât oricine putea să ridice armele contra patriei și statului.

Veritas numquam perit.
(Seneca Philosophus, *Troades* 623)
„Adevărul nu piere niciodată!"

4. a) Parataxa (sau juxtapunerea) este un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice, care constă în simpla alăturare, fără ajutorul vreunui cuvânt de legătură, a elementelor unei propoziții sau fraze — în cazul de față, e vorba de alăturarea unor propoziții principale. Găsiți aceste propoziții, parcă scoase dintr-un raport. Ce se consemnează astfel?

b) Repetarea cuvântului *vivit* cu altă funcție (anadiploza este celebră!) indică:
— dezamăgirea lui Cicero că acest cap al conjuraților este încă în viață, datorită nepăsării optimaților;
— instituțiile statului, inclusiv consulul Cicero, dau dovadă de slăbiciune.

5. *Nos autem, fortes viri* — ar putea să însemne:
a) recunoașterea forței atât de unite a senatorilor;
b) ironie și autoironie, deoarece totul este o aparență a controlului asupra situației.

6. Este Catilina nebun? (Vezi termenul *furor*!)

7. De ce nu-l trimisese până atunci consulul la moarte?

EXERCITIA

1. Stabiliți raportul temporal dintre subordonată și regentă (dintre completivele interogative indirecte și infinitivul din textul studiat)!

2. Traduceți în limba română, identificând și elementele relaționale:
- *Dicite quid agatis.*
- *Vos interrogavi quid cantaveris.*
- *Dic mihi quo cras profectura sis.*
- *A te quaerebam unde venisses.*
- *Non tibi narraveram ubi heri fuissem.*
- *A te quaeram apud me maneas Romam redeasne*[1].

3. Traduceți în limba latină:
- V-aș povesti ce știu despre (*de*) toate acestea.
- V-aș povesti că în (*in*) toată această conjurație șeful (*dux*) ei este Catilina.
- Să-l întrebați pe Sergius ce a făcut (*ago, -ĕre, egi*) ieri.
- Nu știu cine este acest faimos Catilina și încotro are de gând să plece.

[1] *Redeas* < *redeo, -ire* — a se întoarce.

In Catilinam. Prima oratio

Narratio

In qua urbe vivimus?

O di immortales! ubinam gentium sumus[1]*? In qua urbe vivimus? Quam rem publicam habemus? Hic, hic sunt in nostro numero, patres conscripti*[2]*, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent! Hos ego video consul et de republica sententiam rogo*[3]*; et quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero.*
(*Cat.* I, IV, 9)

Vocabula

1. *ubinam gentium sumus?* — în ce loc din lume suntem? (*ubinam* adv. — unde oare?)
2. *patres conscripti* — senatori
3. *de republica sententiam rogo* — cer părerea despre treburile statului (sententiam rogare *era procedeul prin care, la deliberarea unui subiect, președintele senatului oferea dreptul la cuvânt fiecărui senator, care răspundea de la locul său — în senat neexistând pentru ei tribună. Fiecare putea să-și motiveze părerea sau doar să-și dea votul afirmativ sau negativ*)

Uti non abuti.
(Cicero, *In Catilinam*)
„Să te folosești de ceva, dar să nu abuzezi."

Memento!

A. Subordonatele relative reale / determinative / atributive / explicative

1. Se construiesc cu modul indicativ;
2. Se introduc prin pronume relativ, adverb relativ, pronume nehotărât.

Exemplum: *Libri* ***quos legisti*** *optimi sunt.*

B. Subordonatele relative circumstanțiale

1. Se construiesc cu modul conjunctiv;
2. În funcție de circumstanță, pot fi cauzale, concesive, consecutive, condiționale și finale;
3. Se respectă concordanța timpurilor.

Exempla

a) O tu, fericitule Achilles, care ai avut pe Homer cântăreț al vitejiei tale!
O, fortunate Achilles, ***qui*** *tuae virtutis Homerum praeconem* ***invēneris****!*

b) Cicero care a fost un maestru strălucit al elocvenței, a murit ca un om de rând (necunoscut).
*Cicero **qui** nobilis dicendi magister **fuerit**, ut civis simplex decessit.*

c) Nu există nici o primejdie de care să ne temem.
*Nullum est periculum **quod pertimescamus**.*

d) Ar greși cel care l-ar crede pe Catilina cinstit.
- *Erret **qui** honestum Catilinam **putet**.*
- Ar fi greșit cei care l-ar fi crezut pe Catilina cinstit.
- *Erraverint **qui** honestum Catilinam **putaverint**.*

e) La Cicero au fost trimiși conjurați care să-l omoare.
*Ad Ciceronem missi sunt coniurati **qui** eum **occiderent**.*

Nova! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale condiționale[1]

Conjuncții	Perioada condițională	
	1. Reală	Acțiune sigură
	Apodoza (Ind. prez.; trecut, viit.; imperativ; Conj. hortativ)	Protaza (*si* + toate timpurile)
si — dacă	Greșești *Erras*	dacă nu asculți *si non audis.*
	Greșeai *Errabas*	dacă nu ascultai ***si non** audiebas.*
	Pregătește-te de război *Para bellum*	dacă vrei pace. *si pacem vis.*
si non *nisi* — dacă nu *ni*	Să vină deci, *Veniat ergo*	dacă nu se teme. *si non timet.*
	2. Potențială	Acțiune posibilă, realizabilă
	Apodoza: Conjunctiv prezent (simult.) / Conjunctiv perf. (anterior.)	Protaza *si* + Conj. prez. / Conj. perf.

[1] Se recomandă explicarea subordonatelor circumstanțiale doar în vederea recunoașterii lor în texte și facilitării traducerii. Elevii pot folosi fișe gramaticale, până când se vor familiariza cu elementele relaționale specifice subordonatelor circumstanțiale.

si — dacă *si non* *nisi* — dacă nu *ni*	M-aș bucura *Gaudeam*	dacă ar veni mâine. *si cras veniat.*
	M-aș fi bucurat *Gavisus sim*	dacă ar fi venit mâine. ***si** cras venĕrit.*
dum, modo *dummodo* numai să + conjunctiv *dum ne* — numai de nu *dummodo* — numai să nu	Să mă urască, numai să se teamă. *Oderint **dum** metuant.* Să vină Nero, numai de n-ar cânta. *Nero veniat **dummodo ne** cantet.*	
	3. Ireală	Acțiune irealizabilă, imposibilă, contrară realității
si — dacă *si non* *nisi* — dacă nu *ni*	Apodoză: Conjunctiv imperfect (simult.) / Conjunctiv m.m.c.perf. (anterior.)	Protaza *si* + Conj. imperf. / Conj. m.m.c.perf.
	Aș răspunde profesorului, dacă aș ști. *Magistro responderem **si** scirem.*	
	Aș fi răspuns profesorului, dacă aș fi știut. *Magistro respondissem **si** scivissem.*	

N.B. Condiția realizării/nerealizării acțiunii din regentă se poate reda prin:

a. Relativă circumstanțială condițională

b. Participială relativă, cu valoare condițională

c. Participială absolută, cu valoare condițională

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Fragmentul studiat se include în *narratio*. În fragmentul anterior celui studiat, Cicero face câteva afirmații precise, dar și dure. Cu o noapte înainte, conjurații s-au reunit la Marcus Laeca[1]. Apoi continuă:

Num negare audes? Quid taces?

*Convincam, si negas. **Video enim esse hīc in senatu quosdam, qui tecum una fuērunt**[2].*

a) Ce probe precise aduce, în plus, Cicero? Exactitatea acestora este confirmată de atitudinea lui Catilina?

b) Apostrofa energică (și artificiul oratoric strălucit), subliniată mai sus, urmărește:

[1] M. Porcius Laeca, senator din ginta Porcia, din care făceau parte și Catonii.

[2] Sallustius vorbește de unsprezece senatori care au luat parte la întrunire.

Verba volant, scripta manent.
(Terentius, *Andria* 1, 1, 41)
„Cuvintele zboară, cele scrise rămân."

— să vâre groaza în acei senatori, convinși că în curând numele lor va fi divulgat;
— să-i desolidarizeze pe senatori de Catilina, adevăratul autor al conjurației;
— să demaște adunării senatului că putregaiul revoltei se-ntinsese până și-n interiorul acestui corp senatorial, afectându-i din temelii autoritatea (*auctoritas*).

• Alege una sau două variante posibile, motivând opțiunile!

2. Ca și în *exordium*, în acest fragment Cicero apelează la *anticlimax*, o gradație descendentă:

a) Completați, folosind termenii latinești:

zeii, ...
lumea, ...
statul, ...
orașul, ...
adunarea senatului .....

b) Citiți cu intonație paragraful studiat! Ce fel de propoziții domină? De ce? Aveți în vedere și acumularea voită a gesturilor demonstrative (*hic, hic* etc.)

3. Efectele oratorice decurg și din supralicitarea hiperbolei, a superlativului. Dați exemple!

4. Construcțiile simetrice și antitetice, ruperea apostrofei și revenirea la incriminarea senatorilor prezenți — sunt tot atâtea dovezi de măiestrie oratorică. Completați schema, punând în valoare părțile de propoziție, în simetrie:

non	*eos*	*quos*	*oportebat*
vulnero	*voce*	*ferro*	*trucidari*

5. Citiți cu atenție paragraful următor, o concluzie a probelor expuse mai înainte, și veți constata că veți înțelege cu ușurință conținutul. Rezumați-l!

Fuisti igitur apud Laecam illa nocte, Catilina; distribuisti partes Italiae; statuisti quo[1] *quemque*[2] *proficisci placeret*[1]*; delegisti quos Romae relinqueres, quos tecum educeres; descripsisti urbis partes ad incendia.*

EXERCITIA

1. Identificați relativele din fragmentul studiat!
2. Stabiliți felul subordonatelor existente în exercițiile 1, 5 (*Ad melius comprehendum*)!
3. Traduceți în limba latină:
   - Locuitorii (*incola*) micului (*parvus*) oraș în (*in*) care s-a născut (*nascor, nasci, natus sum*) Cicero erau foarte harnici (*sedulus*).
   - Cine este atât (*tam*) de ignorant (*ignarus*), care (încât) să nu știe (*nescio*) acest lucru (*is, ea, id*).
   - Mereu au fost oameni, nu numai (*non solum*) la Roma, care au dorit (*appeto, -ĕre, -ivi*) onoruri (C.D., *honor, -oris*) deșarte (*vanus*).
4. Ce fel de condiționale recunoașteți în exemplele de mai jos:
   a) *Te convincam*[1]*, si in nos machinaris*[2].
   b) *Te numquam convincerem, nisi in nos machinaris.*
   c) *Te convincamus, si in nos machineris.*

Oderint dum metuant.
(Cicero, *De officis* 1, 28, 97)
„Să mă urască, numai să se teamă."

Vocabula

1. *convincam < convinco, -ĕre* — a dovedi ca vinovat
2. *machinor, -āri* (termen din sfera războiului) — (*fig.*) a unelti

5. *Oderint dum metuant* „Să mă urască, numai să se teamă", utilizată de Cicero în *Philippicae* (I, 14) și de Suetonius în *Vitae duodecim Caesarum*, ca fiind spusă de Caligula, la adresa nemulțumirilor poporului:
   a) Pe cine consideră Cicero tiran, în „Filipice"?
   b) Ce subordonată recunoști în *dum metuant*?
   c) Care este protaza? Dar apodoza?

[1] *Quo (modo) placeret* — în ce fel îți convenea.
[2] *Quemque* — fiecare, subiect în infinitivală: *quemque proficisci*, ca fiecare să plece.

In Catilinam. Prima oratio

Peroratio

Secedant improbi

Quare secedant[1] *improbi, secernant*[2] *se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, [id] quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant*[3] *insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani*[4]*, obsidere*[5] *cum gladiis curiam, malleolos*[6] *et faces ad inflammandam urbem comparare; sit*[7] *denique inscriptum*[7] *in fronte uniuscuiusque*[8] *quid de republica sentiat.* (I, XIII, 32)

Vocabula

1. *secedant* < *se* + *cedo, -ĕre* v.i. — a se da la o parte, a se retrage
2. *secernant* < *se* + *cerno, -ĕre* v.t. — a se separa (de cei cinstiți)
3. *desinant* < *de* + *sino, -ĕre* v.i. și v.t. — a înceta, a termina
4. *desinant circumstare tribunal praetoris urbani* — să înceteze a mai împresura tribuna pretorului urban [*pretorul urban era însărcinat cu împărțirea dreptății în procesele dintre cetățeni, spre deosebire de* praetor peregrinus, *care rezolva litigiile dintre romani și străini*]
5. *obsideo, -ēre, -sēdi* — a asedia, a bloca, a împresura *obsido, -ĕre, -sēdi* — a asedia, a bloca, a împresura (*curiam* — clădirea senatului)
6. *malleolus, -i* s.m. — ciocan, proiectil incendiar
7. *sit inscriptum* — să fie / să stea gravat
8. *unusquisque, unaquaeque, unumquidque* pron. nehot. / *unumquodque* adj. nehotărât — fiecare (se declină *unus, -a, -um* și *quis, quid*; la G. și D., desinențe pronominale)

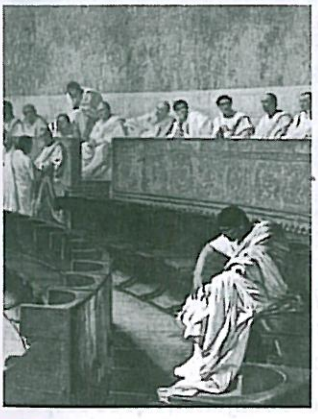

Catilina

Supplementum

VALORILE CONJUNCTIVULUI ÎN PROPOZIȚII INDEPENDENTE*

1. **Conjunctivul hortativ** (al îndemnului)
   Secedant improbi.
   Să se dea la o parte cei necinstiți.
2. **Conjunctivul optativ** (al dorinței)
   a) realizabilă (Conj. prez.)
   Utinam tibi istam mentem dei immortales / dent!
   O, dacă ți-ar da zeii nemuritori gândul ăsta!
   b) irealizabilă (Conj. imperf.)

* Se vor explica noțiunile gramaticale care au tangență cu textele studiate.

Utinam quidem illi principes viverent!
O, dacă, într-adevăr, ar trăi acei principi!
Utinam quidem illi principes vixissent. (ar fi trăit — Conj. m.m.c.perf.)

3. Conjunctivul prohibitiv (Conj. prez. / perf.)

Ne difficilia optemus.
Să nu dorim lucruri prea greu de îndeplinit.
Ne laborem timueris.
Să nu te temi de muncă.

4. Conjunctivul dubitativ

Quid faciamus?
Ce să facem?
Quid vobis optemus?
Ce să vă dorim?

5. Conjunctivul potențial

a) Posibilitate în prezent (Conj. prez. și perf.)
Risum teneatis, amici?
Ați putea să vă țineți râsul, prieteni?
Risum tenueritis, amici?
Ați fi putut să vă țineți râsul, prieteni?
b) Posibilitate în trecut (Conj. imperf. și m.m.c.perf.)
Quis putaret?
Cine ar crede?
Quis putavisset?
Cine ar fi crezut?

Risum teneatis, amici?
(Horatius, *Ars poetica* 5)
„Ați putea să vă țineți râsul, prieteni?"

Nova! **Sintaxa frazei**
Completivele conjunctivale (III)

a) Se introduc prin conjuncțiile: *ut* (să), *ne* (să nu), după *verba petendi, rogandi, hortandi, faciendi, nitendi, timendi* (*ne ... non*).

b) Au valoarea unor subiective, după verbe impersonale: *accidit, evenit, fit* (se întâmplă ca...).

c) Se introduc prin conjuncțiile *quin* și *quominus* după *verba impediendi* (verbe ale piedicii) și *verba dubitandi* (verbe ale îndoielii), la forma negativă.

d) Se construiesc numai cu modul conjunctiv și se respectă concordanța timpurilor.

Virtus sola nobilitat.
(Cicero, *De amicitia*)
„Numai virtutea înnobilează sufletele."

Exempla

a) — *Fac ut tuam valetudinem cures!*[1]
Fă să ai grijă de sănătatea ta!
— *Cura, mi frater, ut valeas!*[2]
Ai grijă, frate al meu, să fii sănătos!
— *Vos moneo ut discatis!*
— *Vobis semper suasi ut disceretis* (*suasi* < *suadeo*).
— *Catilinam Cicero oravit ne Romae maneret.*
b) — *Saepe fit ut homo beatus esse non possit.*
— *Ex quo efficit* (rezultă) *ut in virtute summum bonum sit.*
c) *Non dubito quin tu idem existimaturus sis.*
Nu mă îndoiesc că tu vei gândi același lucru.
d) *Aetas non impedit quominus studia persequamur.*
Vârsta nu ne împiedică să continuăm studiile.

Nova! Sintaxa frazei
Completiva cu *QUOD* + IND. (IV)

după verbe precum *accidere*, *evenire* „a se întâmpla", *facere* „a face", uneori însoțite de un adverb; după *verba ommittendi*, *adiciendi* (ale adăugării), *affectuum*[3]

Exempla

a) *Certe, **quod** în eo oratore lucebat exercitatio perfecta, summam hominum admirationem excitabat.*
Cu siguranță, faptul că la acest orator strălucea o măiestrie desăvârșită atrăgea cea mai mare admirație a oamenilor.
b) *Adicite ad haec **quod** Cicero orator summus fuit.*
Adăugați la acestea faptul că Cicero a fost orator desăvârșit.
c) *Praetereo **quod** Caesar Brutum diligebat.*
Trec cu vederea faptul că Caesar ținea la Brutus.
d) *Ciceroni dolet **quod** ille Catilina universam rempublicam petit.*
Pe Cicero, îl doare că acel (faimos) Catilina atacă întreaga republică.
e) Male *facis quod non discis.*
Faci rău că nu înveți.

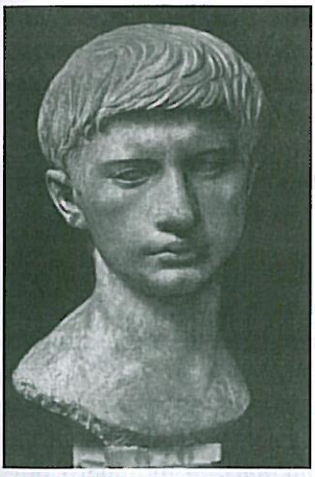
Brutus minor

[1, 2] Formule de politețe și nu numai, utilizate de Cicero în scrisori (*Ad familiares* XIV, 17; *Ad Quintum fratrem* II, 3).
[3] Se creează, încă din vremea lui Cicero, posibilitatea ca după verbe ale afectelor să urmeze fie acuzative cu infinitiv, fie completive cu *quod* (Ind.). În limbile romanice, conjuncția *că*, din *quod*, va înlocui Ac. + Inf., fenomen vizibil încă din latina populară.

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Fragmentul studiat este o primă parte din:
   a) *Narratio* (*confirmatio*)
   b) *Peroratio* (*indignatio*)
   c) *Peroratio* (*conquestio*)

2. Aproape toate verbele sunt la modul conjunctiv (șase ocurențe):
   a) Ce fel de propoziții sunt acestea?
   b) Ce fel de conjunctiv recunoașteți?
   • deliberativ, • potențial, • hortativ
   c) Motivați alegerea de la punctul b).

3. **a)** Cine se numără printre *improbi*? Dar printre *boni*?
   b) De ce credeți că nu i-a numit Cicero *probi*?

4. **a)** Identificați un poliptoton, bazat pe jocul diatezelor!
   b) Identificați o sinecdocă (singular pentru plural)!
   c) Găsiți o enumerație (formată din complementele directe — patru ocurențe), prin care se insistă asupra amenințării directe pe care o constituie Catilina; cu această ocazie, puteți remarca și un *climax*.

5. Căutați doi termeni plastici, potriviți pentru un *incendiarius*.

6. Se dă textul latin de mai jos, care încheie *Catilinara* I: *Tu, Iuppiter* [...], *hunc et huius socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium* ***arcebis*** *et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque* ***mactabis***.
   a) Analizați morfologic și sintactic verbele subliniate!
   b) Este o întâmplare că verbul *mactare* e un termen religios?
   c) Acest final de discurs este o *invocatio*. Ce intenții are Cicero, invocându-l pe Iuppiter Stator?
   d) Acumularea voită a complementelor separative în prima parte, a complementelor directe în a doua parte a fragmentului ascunde și câte o *gradatio ascendens*. Explicați!
   e) Punctul forte, de vârf (*summum*), al indignării oratorului este concentrat în aceste vorbe: Tu, Iuppiter [...], tu îi *vei pedepsi prin chinuri veșnice pe dușmanii* [...] *vii și* [*apoi*] *dincolo, în moarte*.

Tu, Iuppiter...

Quod Iovi hoc regi licet[1].
(Seneca Philosophus, *Hercules furens*)
„Ceea ce îi este permis lui Iuppiter, i se permite și regelui."[1]

[1] Sunt vorbele uzurpatorului tronului theban Lycus (*Latine dicta*, ed. îngrijită de Gh. Alexandrescu, Editura Albatros, București, 1992).

Găsiți corespondentul lor latinesc, care blamează această crimă condamnată nu numai de oameni, ci și de zei.

EXERCITIA

1. Recunoașteți, în exemplele de mai jos, subordonatele studiate, având în vedere și elementele relaționale subliniate.
- *Sit inscriptum in frontem huius coniuratoris* ***quid*** *de republica cogitet.*
- *Tibi persuadebo, Catilina,* ***ut*** *proficiscaris.*
- *Nemo impedivit, Catilina,* ***quin*** *cum tuis sociis proficiscereris.*
- *Senatores, facitis ut hic Romā exeat.*
- *Nulllus senator dubitavit* ***quominus*** *Manlius bellum civile cum suis sceleratis exspectaret.*
- *Dicitur iste Catilina in Etruriam profecturus esse.*
- *Iiste dolet* ***quod*** *consul non interfectus est.*
- *Muro denique [id]* ***quod***[1] *saepe iam dixi, secernantur a nobis.*
- *Bene facis* ***quod*** *senatui pares.*

2. Traduceți în limba latină:
Dacă patria, care îmi este mai dragă (*carus*) decât viața-mi (*vita*, Abl. fără prepoziție), ar vorbi (*loquor*) cu mine (*mecum*), ce (*quid*) aș răspunde (*respondeo*)? Aș răspunde că eu, consulul, nu am fost și nu sunt vigilent (*vigil, -lis*). I-aș cere (*oro*) lui Catilina să plece, dar e sigur (*certum est*) că acesta va refuza (*nego, -are*). Ce să fac (*ago, -ere*)? Sufăr că nu pot (*possum*) face nimic (*nihil*).

Nefasti dies!
(Caesar, *De bello civili*)
„Nefericite zile!"

Liceul din Arpino, Italia, care poartă numele lui Marcus Tullius Cicero.

Evaluare

AD ALITER TESTANDUM

I. Eseul semistructurat:
Se dau textul latinesc și traducerea:

***Servi**, mehercule, **mei si me** isto pacto **metuerent** ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam (esse) putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus iniuria suspectum tum graviter atque offensum (esse) viderem, carere me adspectu civium quam infestis omnium oculis conspici mallem; tu, cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum et*

[1] Remarcați valoarea incidentă a acestei relative explicative.

iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum praesentiamque vitare? (*In Catilinam* I, 17)

Pe Hercule! Dacă sclavii mei s-ar teme de mine așa cum se tem de tine toți concetățenii tăi, aș socoti că trebuie să-mi părăsesc casa; tu nu crezi că trebuie să părăsești orașul? Și dacă, pe nedrept, m-aș vedea atât de grav bănuit și ofensat de concetățenii mei, aș prefera să mă lipsesc de vederea lor decât să fiu privit de ochii dușmănoși ai tuturor; tu — deși, conștient de crimele tale, recunoști ca fiind dreaptă și de mult timp datorată ție ura tuturor — mai stai la îndoială să eviți privirile și prezența acelora ale căror minți și simțiri le rănești?

Cerința: Realizați un eseu semistructurat, în care veți dezvolta relația: *servi–cives, parentes–patria*. Insistați asupra personificării patriei, aici mamă sublimă și maltratată de Catilina. Credeți oare că la vârsta voastră mama reprezintă un reper moral și o ființă sacră, care, am putea spune, te apropie, prin dragostea și respectul pe care i le porți, de divinitate?

II. Eseul liber:

A. Se dau textul latinesc și traducerea:

Si te parentes timerent *atque odissent* ***tui****, neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes; nunc te patria, quae communis est parens omnium nostrum, odit ac metuit, et iam diu nihil te iudicat nisi de parricidio suo cogitare; huius tu neque auctoritatem verebere, ne iudicium sequêre, nec vim pertimesces?* (I, 17)

Te hominem esse memento!
„Amintește-ți că ești om!"

Dacă părinții tăi s-ar teme de tine și te-ar urî și n-ai putea să-i împaci în nici un chip, ai pleca, îmi închipui, undeva departe de ochii lor; acum, patria, care e mama noastră, a tuturor, te urăște și se teme de tine și crede că de mult timp nu te gândești la nimic altceva decât la uciderea ei. Nu-i vei respecta autoritatea, nu te vei supune hotărârii ei, nu te vei teme de puterea ei?

Cerința: Realizați un eseu liber, asociind anumite idei din textele de mai sus cu reflecțiile de mai jos! Titlul eseului:

1) *Si te parentes timerent* sau
2) Eu și părinții mei: două lumi complementare, sau eternul război al generațiilor?
3) O divinitate să-ți fie mamă, o divinitate să-ți fie tatăl. (*Upanișade*)

4) Binecuvântarea tatălui întărește casele fiilor, iar blestemul mamei le dărâmă până la temelie.
5) Este mare lucru să fie cineva părinte, căci, chiar și când suferă din pricina copiilor, el nu-i urăște. (*Sofocle*)
6) Cine își apără țara chiar și când îl așteaptă ura, moartea, pedeapsa, acela trebuie socotit că este într-adevăr om. (*is vir vere putandus est* — Cicero, *Pro Milone* 82)
7) Orice om care fuge de ai săi fuge departe. (*Petronius*)

B. Realizați un eseu liber, având ca bază umanismul (*humanitas*) lui Cicero, așa cum rezultă și din atitudinea pe care o are față de sclavii din propria sa casă.
Completați eseul, dezvoltând ceea ce vă interesează din aceste maxime:

- Omul este măsura tuturor lucrurilor. (*Protagoras*)
- Omul este zeu pentru om, dacă își cunoaște datoria. (*Caecilius*)
- E mai ușor să-l cunoști pe om în general, decât să-l cunoști pe om în particular. (*La Rochefoucauld*)
- Și eu sunt om ca și tine. (*Plautus*)
- Vai de omul singur! (*Vae soli!*) (*Ecleziastul*)

Homo res sacra homini est!
(Seneca Philosophus, *Epistulae ad Lucilium* 95, 35)
„Omul este lucru sfânt pentru om!"

N.B. Eseurile de la I și II, A, B se pot prezenta și în perioada de evaluare, deoarece este necesar un timp de elaborare mai îndelungat.

Trecut și prezent

ARPINO, locul în care s-a născut marele orator

Capitolul II

Marcus Tullius Cicero

— *Philosophus* —

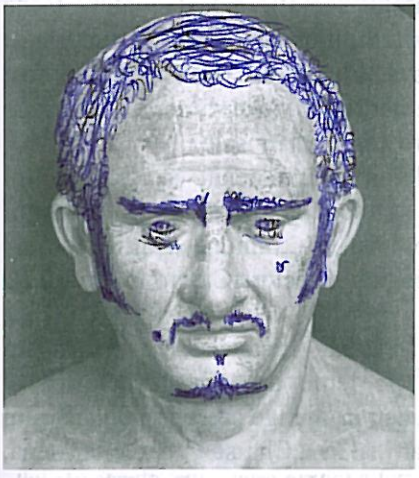

II. Filosofia. Prezentare sintetică. Filosofia greacă și romană. Curente filosofice. Cicero și Seneca

Teste-grilă (1–3)

1. ***De amicitia.*** *Nec sine virtute amicitia esse potest*
Ad melius comprehendum

2. ***De amicitia.*** *Ab amicis honesta petōmus*
Ad melius comprehendum
NOVA! **Sintaxa frazei**
Subordonatele circumstanțiale temporale.
Exempla
Memento! Sintaxa lui **cum**
Exercitia

3. ***De finibus bonōrum et malōrum.*** *Quam magnifica conficitur persona sapientis!*
Ad melius comprehendum
NOVA! **Sintaxa frazei**
Subordonatele circumstanțiale concesive
Exempla
Memento! Sintaxa lui ***ut***
Exercitia

III. EVALUARE
Ad aliter testandum (CDS)*

*CDS — La solicitarea elevilor, la recomandarea profesorului, în primul rând în cadrul orelor alocate prin CDS.

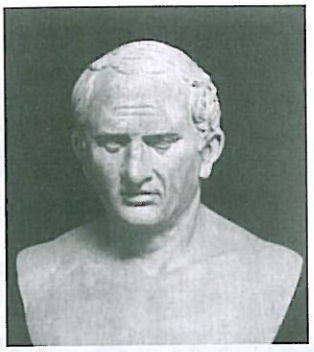

Marcus Tullius Cicero

II. Filosofia. Prezentare sintetică. Filosofia greacă și romană. Curente filosofice. Cicero și Seneca

În timp ce, în jurul anului 400 a.Chr., Roma anexa la teritoriul său Latium și Etruria meridională, la Atena, în aceiași ani, era obligat să se sinucidă Socrate, spirit cugetător liber, care și-a închinat întreaga viață operei de educare a tineretului, folosind calea dialogului.

Trăind într-o epocă de amplă înflorire culturală, Socrate a cunoscut opera marilor dramaturgi ai vremii — Euripide i-a fost și prieten —, deopotrivă cu marile realizări ale gândirii filosofice: doctrina eleaților, a pitagoreicilor, materialismul și dialectica unor filosofi precum Heraclit, concepțiile unui Anaxagora sau Democrit.

Tradiția învățământului socratic a fost continuată de Platon și de fondatorii „școlilor socratice": Antistene și Aristip. Personalitatea și învățătura lui Socrate au fost surprinse cel mai bine de Platon, în *Apologia lui Socrate* și în foarte multe dintre *Dialogurile* sale.

În 387 a.Chr., Platon a întemeiat, în grădina lui Academos, celebra sa școală, *Academia*. Dialogul filosofico-literar platonician, o „minune a atticismului" (Alfred Croiset), l-a inspirat direct pe Cicero în *Discuțiile de la Tusculum*.

Primit în școala lui Platon, Aristotel scrie, în maniera maestrului, dialoguri pe teme de morală, retorică și filosofie. Părăsește Academia, ajunge preceptor al tânărului Alexandru cel Mare, iar în 335 a.Chr. se întoarce la Atena, unde întemeiază Lyceul, școală cunoscută și sub numele de școala „peripatetică". Acest spirit enciclopedic, creatorul recunoscut al limbajului filosofic (întreaga terminologie filosofică europeană este de origine aristotelică),

SOCRATES
(470 [?]–399)
Aischylos
Sophocles
Euripides

Parmenides
Zenon din Eleea
Heracleitos
Anaxagoras
Democritos
Antisthenes (întemeietorul școlii „cinice")
Aristippos (întemeietorul școlii „cirenaice")
Plato (lat.)
(427–347 a.Chr.)

Tusculanae disputationes

ARISTOTELES
(384–322 a.Chr.)

Diogenes Stoicus
Carneades Academicus
Critolaos Peripateticus

Panaetius
(180–110)
humanitas

Homo sum, nihil humani a me alienum puto.
(Terentius, *Cel ce se pedepsește singur*)

Arcesilaos
(316–241)

Carneades
(214–129)
Theophrastus
(372–288)
„Cel ce vorbește divin"
(poreclă dată de Aristotel)

lingușitorul κόλαξ
guralivul λογάς
neîncrezătorul ἄπιστος
nerușinatul ἀναίσχυντος
ἡδονή (gr.)
voluptas (lat.)

are contribuții esențiale în formularea legilor esteticii și ale teoriei literaturii de factură clasicistă (dintre care vom enumera *Poetica* și *Retorica*).

Ce se întâmplă în secolul al II-lea la Roma? Filosofii și retorii greci aflați la Roma sunt obligați să plece, în 155 a.Chr., întrucât sofismele[1] lor derutau, cu jocul de cuvinte și raționamente, o societate tradiționalistă, prea pragmatică.

Criza de sistem romană a favorizat asimilarea unor teorii filosofice din spațiul cultural grecesc. Stoicismul profesat în timpul republicii (secolele al II-lea–I a.Chr.) este inițiat de Panaitios, familiar în cercul Scipionilor, unde se vehiculează un termen filosofic drag lui Cicero: *humanitas*. Acest ideal include două virtuți cardinale: pentru cei superiori generozitatea, iar pentru categoriile sociale inferioare supunerea, virtuți ilustrate atât de bine, în plan artistic, de personajele comediografului Terentius[2]. Odată cu trecerea timpului, stoicismul (care a dăinuit, prin Seneca, Epictet și Marcus Aurelius, până în veacul al IV-lea p.Chr.) își accentuează latura fatalistă și religioasă a doctrinei, influențând astfel începuturile creștinismului.

Câștigă teren noi curente filosofice. Se impun filosofi ca Arcesilau, fondatorul Academiei Medii sceptice (și care poate fi socotit întemeietorul probabilismului), adversar al fizicii stoice și al credinței în zei, și Carneade, cel mai important reprezentant al Noii Academii, sursă de inspirație pentru Cicero datorită calităților sale de gânditor subtil, cu imaginație vie și argumentație solidă.

Printre preferințele lui Cicero, se numără și Theophrast, discipol al lui Platon și Aristotel, cel ce va conduce, după moartea celor doi, Lyceul. Autor a peste două sute douăzeci și cinci de titluri din toate domeniile și a treizeci de portrete pitorești, el devine și preferatul lui La Bruyère[3].

În secolul I a.Chr., paralel cu alte doctrine, în toată Italia se răspândește epicureismul. Epicur și-a întemeiat morala (hedonismul < ἡδονή „plăcere") pe înclinația naturală a omului de a căuta plăcerea și de a evita suferința.

---

[1] Sofism — raționament corect din punct de vedere formal, dar fals în privința conținutului.

[2] Terentius, fost sclav, eliberat pentru talentul său; ajunge sub protecția Scipionilor, a căror ideologie umanistă, liberală, o transpune artistic în șase piese (dintre care amintim *Andria* „Fata din Andros", *Heautontimoroumenos* „Cel ce se pedepsește singur", *Adelphoi* „Frații", *Phormio*). Personajele se umanizează, spre deosebire de cele ale lui Plautus, grație interesului acordat experienței morale. Valoarea stilului său simplu, attic (*pura oratio*) a fost apreciată de Caesar, care-l numește „iubitorul vorbirii corecte" (*puri sermonis amator* — Donatus, *Vita Terenti* 7).

[3] Jean de la Bruyère (1645–1696), scriitor francez. *Caracterele* sale au fost concepute pe baza unei traduceri din opera cu același titlu a lui Theophrast și zugrăvesc societatea din epoca sa (decadența tradițiilor morale și religioase).

„Atunci când spunem că plăcerea este scopul vieții, nu înțelegem plăcerile viciosilor sau plăcerile [...] senzuale [...], ci **prin plăcere înțelegem absența suferinței din corp și a tulburării din suflet.**"[1] În măsura în care desparte bucuria de binele moral și satisfacția de virtute, hedonismul tinde către amoralism. Vulgarizarea principiului plăcerii greșit înțelese s-a și petrecut, în vremea lui Cicero.

Perturbatio animi
≠
ἀταραξία
εὐδαιμονία
tranquillitas animi

Este interesant să remarcăm că ambele doctrine — stoicismul și epicureismul — au același deziderat: sufletul omului trebuie să fie netulburat, fericirea înseamnă ataraxie, liniște interioară, echilibru. Oare stoicismul nu era un fel de metodă medicală homeopatică: a alunga răul, suferința, prin alt rău, alt tip de suferință? Acceptând durerea fizică, stoicul își probează tăria de caracter, se „călește", în timp ce epicureul năzuiește spre fericire prin practicarea sobră a plăcerilor, controlată de rațiune și prin eliberarea de frica de zei și de moarte.

ὅμοιος — asemănător

πάθος — suferință (med.), boală (fr. *homéopathie*)

Așadar, fundamentul doctrinei epicureice nu este cu nimic inferior sistemelor filosofice de elită. Masei de oameni însă i-a fost mai ușor să-și ridice slăbiciunile la rang de filosofie decât să se înalțe la învățăturile doctrinei lui Epicur. Cicero s-a numărat printre detractori, deși a contribuit la editarea poemului lucrețian, *Poemul naturii*, puternic influențat de doctrina epicureică.

praecepta Epicuri
Cicero, detractor Epicuri
De rerum natura

Tot efortul lui Cicero din ultima parte a vieții se subscrie celor două intenții lăudabile care i-au animat activitatea: familiarizarea romanilor cu doctrinele filosofice grecești și adaptarea terminologiei filosofice la limba latină. În ambele sensuri, contribuția Arpinatului este covârșitoare și ea își va pune amprenta asupra evoluției ulterioare a culturii latine și, peste timp, a celei europene.

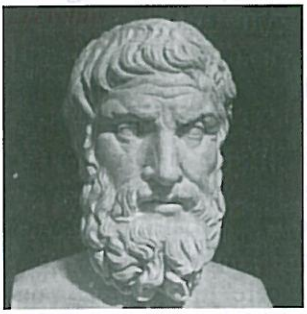

Epicur

Literatura latină clasică reprezintă apogeul efortului de maturizare depus de toate forțele creatoare ale Romei. Rolul literaților romani nu s-a limitat la imitarea modelelor grecești, ci s-a afirmat și în spațiul inovației. Atât Lucretius, care — pentru a se face gustat de contemporani — transpune într-o poezie „dulce ca mierea" arida doctrină a lui Epicur, cât, mai ales, Cicero, care n-a fost un simplu vulgarizator, ci un gânditor profund, frământat de contradicțiile vieții politice (*Despre stat*, *Despre legi*), de permanenta nevoie de cunoaștere (*Academicele*), de pro-

De republica
De legibus
Academica (45)

[1] Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor* 10, 131, trad. rom. de C.I. Balmuș, ed. a II-a, Editura Polirom, Iași, 1997.

De finibus bonorum et malorum – summum bonum

Tusculanae disputationes

virtus

De natura deorum

De senectute

De amicitia

De officiis

notio
perceptio
moralis
evidentia
principia naturalia
comprehensio
supremum bonum
qualitas
anticipatio
essentia
beatitudo
Probabile ex vita

Seneca (1–65 p.Chr.)

Fizica

prin | *contemplatio*

Decreta (principii, modalități de cunoaștere a naturii)

Quaestiones naturales (1, *Praef.*, 13)

LOGICA

VERUM (*facultas cognoscendi*)

blema supremului bine (*Despre hotarele binelui și ale răului*), de necesitatea practicării unei vieți morale, aducătoare de fericire (*Discuțiile de la Tusculum*), în fine de raportul dintre om și divinitate, dintre rațiune și credință (*Despre natura zeilor*) au avut un rol deosebit de important în dezvoltarea filosofiei romane.

Dacă în lucrările pomenite se remarcă o atitudine uneori evazivă, alteori tranșantă, în tratatele de morală *Despre bătrânețe*, *Despre prietenie* și *Despre îndatoriri* Cicero discută liber, sincer și neinhibat — experiența proprie având un mare rol — despre bătrânețea care-i dă târcoale, despre prietenie, una dintre minunile relațiilor interumane, și despre generozitate, ca obligație morală a omului educat.

Opțiunea sa pentru Noua Academie e prezentă în toate lucrările care au ca obiect expunerea de doctrine filosofice, iar dezbaterea problemelor morale și civice o face din perspectiva atracției pe care o exercită asupra sa stoicismul. Vocabularul filosofic latin se îmbogățește, grație lui, cu termeni abstracți, astăzi consacrați, precum: noțiune, percepție, moral, evidență, principii naturale, comprehensiune, bine suprem. Cicero găsește, așadar, soluții suple, flexibile — modelate parcă pe formula lui Carneade: „din viață, trebuie extras probabilul" — pentru a regândi „adevărul" oferit deopotrivă de stoicism și epicureism.

Aderarea totală la stoicism e prezentă în gândirea și opera lui Lucius Annaeus Seneca, preceptorul lui Nero și consilier imperial, exponent al secolului I p.Chr. Urmând doctrina stoicului Zenon din Kition, Seneca înțelege lumea ca pe un tot de esență materială și îi atribuie rațiune. Nu este foarte clar dacă pentru el divinitatea este întreaga natură sau natura apare ca un corp uriaș de esență rațională. Pendularea între *deus*–spirit vital și *ratio* care guvernează lumea este formulată și de Seneca.

„Ce este divinitatea? Mintea universului; ce este divinitatea? Tot ceea ce vezi și ceea ce nu vezi."

Poate că ar trebui să înțelegem, în final, că acest corp uriaș al naturii este format din elemente care „simpatizează" și se opun, totodată, iar solidaritatea lor derivă și din tensiunea generatoare de contradicții. Un sistem coerent și unitar.

Seneca crede în cunoaștere și adevăr. Cunoașterea umană este progresivă. A medita însă înseamnă — pe o treaptă superioară — a judeca tot ceea ce se întâmplă în

ETHICA
↓
praecepta
↓
exempla
↓
MORES
(*Facultas corrigendi*),
conditio humana
homo ∈ ratio divina
homo / *fatum*
aequo animo

gaudium
vita beata = *secundum naturam vivere* = *virtus* = *summum bonum*

SAPIENS / *viri boni*

De constantia sapientis
III, 5

lumea înconjurătoare, a formula concepte (ordonări ale sufletului), noțiuni.

Omul care-și pune întrebări de la sine se dovedește a fi interesat de propria condiție și de ameliorarea statutului său. Dacă fizica senecană este contemplativă și reprezintă „teoria" a ceea ce se-ntâmplă în cer, „etica" ar trebui să ne învețe (*praecepta*) ceea ce se-ntâmplă pe pământ și, mai ales, cu noi, oamenii. Până la urmă, orice sistem filosofic trebuie să aibă și o finalitate: corectarea moravurilor (*mores*).

Seneca se arată preocupat de condiția umană, de raportul om–divinitate, omul fiind o părticică a rațiunii divine, de raportul om–destin; omul trebuie să se supună legilor rațiunii universale, dar cu „sufletul împăcat", liniștit. Libertatea omului reprezintă, în fond, acceptarea destinului, indiferent care este acela, cu o anume împăcare, cu un fel de lumină interioară, de bucurie. Viața fericită nu poate fi decât aceea trăită în acord cu natura, dar să trăiești virtuos, pentru că supremul bine nu poate fi decât virtutea.

O asceză atât de riguroasă Seneca o colorează cu trăirea în bucurie, împăcare, întru lumină interioară. Singurul care poate trăi astfel însă este înțeleptul, noi toți ceilalți suntem doar aspiranți la înțelepciune. Sufletul înțeleptului e dârz și adună în el atâta putere, încât nici o vătămare nu-l clintește. Cicero afirmă că bărbatul înțelept este puternic, iar cel puternic, grație înțelepciunii, e stăpân pe destinul său. Oare atunci înțelepciunea este arta de a trăi bine? Am putea încheia, parafrazându-l pe Seneca, cu această reflecție ademenitoare?

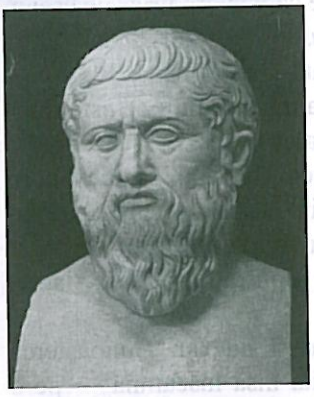
Platon

Test-grilă (1)

1. În timp ce romanii se ocupau cu războaiele de cucerire a Italiei, în Grecia, în secolul al V-lea, cultura atingea apogeul dezvoltării sale. Roadele educării tineretului nu au fost totdeauna corect percepute de „politicienii" vremii, cum este cazul strălucitului întemeietor al maieuticii:

a. Platon
b. Aristotel
c. Socrate
d. Heraclit

2. Printre prietenii și admiratorii lui Socrate **nu** se numără:

a. Platon
b. Euripide
c. Antistene
d. Areopagul

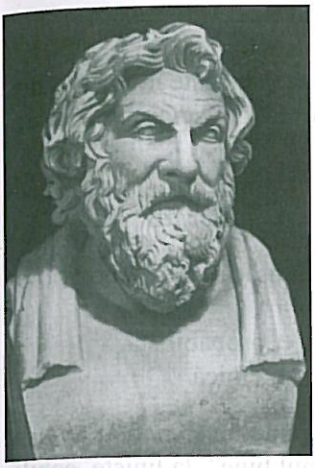
Antistene

3. Personalitatea și învățătura lui Socrate au fost fidel surprinse de Platon în:
a. *Despre supremul bine* **c.** *Poetica*
b. *Despre supremul rău* **d.** *Apologia*

4. „Academia" este celebra școală întemeiată, în 387 a. Chr., de:
a. Socrate **c.** Platon
b. Aristotel **d.** Aristip

5. În *Tusculanae disputationes*, Cicero a avut ca model filosofico-literar:
a. Dialogurile platoniciene **c.** Dialogurile socratice
b. *Dialogii Senecani* **d.** Dialogurile sofiștilor

6. Continuatorul lui Platon și preceptor al lui Alexandru cel Mare a fost:
a. Socrate **c.** Cicero
b. Aristotel **d.** Antistene

7. Creator recunoscut al limbajului filosofic grecesc, Aristotel a formulat și primele noțiuni de estetică și teorie literară în lucrările:
a. *Metafizica* și *Fizica*
b. *Organon* și *Despre cer*
c. *Politica* și *Etica nicomahică*
d. *Poetica* și *Retorica*

8. În secolul al II-lea a.Chr., printre romanii de elită, spirite pragmatice și închistate în tradiții, apare:
a. solia celor trei, Diogene, Carneade, Critolaos — primită cu entuziasm la Roma
b. teatrul lui Plautus — promotor al umanismului Scipionilor
c. o înnoire spirituală promovată de cercul liberal al Scipionilor
d. filosofia lui Cicero

9. Cel mai important reprezentant al Noii Academii, gânditor subtil, cu argumentare percutantă, sursă de inspirație pentru Cicero, a fost:
a. Carneade **c.** Critolaos
b. Diogene **d.** Panaitios

10. Discipol al lui Platon și Aristotel, „Cel ce vorbește divin", preferatul lui Cicero, a condus Lyceul și se numea:
a. Theophrast **c.** Arcesilaos
b. Carneade **d.** *Divinus*

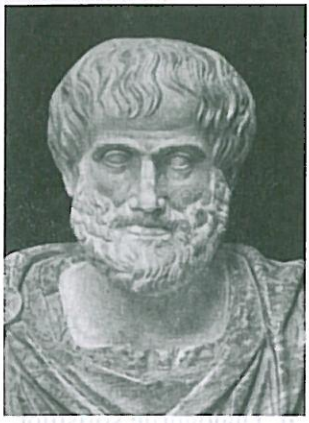

Aristotel

Test-grilă (2)

1. În secolul I, epicureismul se răspândește în toată Italia, spune Cicero în *Discuțiile de la Tusculum*. Poate pentru că Epicur a mizat pe:
   a. *beatitudo* **c.** *voluptas*
   b. *sobrietas* **d.** *austeritas*

2. Morala epicureică s-a aflat întotdeauna în opoziție cu morala:
   a. platonică **c.** probabilistă
   b. stoică **d.** cinică

3. Orice doctrină filosofică propune un *summum bonum*, o cale de a ajunge la „supremul bine", la liniște, echilibru sufletesc. Și stoicii, și epicureii o numesc:
   a. hedonism **c.** ataraxie
   b. *securitas* **d.** *gaudium*

4. Spre deosebire de epicurei, stoicul:
   a. acceptă plăcerea, pentru a se „căli"
   b. acceptă durerea, pentru a se „căli"
   c. acceptă orice doctrină filosofică
   d. acceptă și epicureismul

Prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos.
(Cicero, *Tusculanae disputationes* 5, 14)
„Înțelepciunea însăși ne arată că nu toți cei buni sunt și fericiți."

5. Prin vulgarizarea epicureismului și ignorarea bazei raționale a moralei propuse de Epicur, s-a răspândit tot mai mult ceea ce și noi numim astăzi:
   a. populism **c.** hedonism
   b. manierism **d.** probabilism

6. Cicero s-a numărat printre:
   a. apărătorii lui Epicur **c.** detractorii stoicilor
   b. apărătorii hedonismului **d.** detractorii lui Epicur

7. Și totuși, Cicero l-a admirat, nu doar l-a sprijinit efectiv în editarea poemului didactico-filosofic *De rerum natura* pe:
   a. Lucretius **c.** Atticus
   b. Tiro **d.** Caesar

8. În *Despre hotarele binelui și ale răului*, Cicero recomanda practicarea vieții morale, care ar aduce fericirea dacă s-ar baza pe:
   a. *amicitia* **c.** *virtus*
   b. *iustitia* **d.** *voluptas*

9. În *Despre stat*, Cicero preia de la Zenon ideea de natură / raţiune universală condusă de un spirit universal — Zeul, la Zenon; aşadar, omul este menit să realizeze armonia terestră, posibilă doar în cadrul statului, iar forma de guvernământ ideală, din perspectiva lui Cicero, este:
a. regatul **c.** republica
b. principatul **d.** dominatul

10. Refuzul de a participa la viaţa politică era condamnabil şi constituia un act împotriva naturii — aşadar, slujirea patriei devenea un ţel suprem al existenţei; Cicero considera că era de datoria fiecăruia să fie în primul rând:
a. *bonus miles* **c.** *bonus homo*
b. *bonus pater* **d.** *bonus civis*

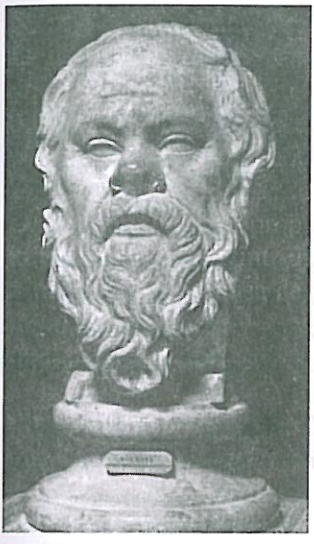
Socrate

Test-grilă (3)

1. Cel mai cunoscut filosof roman al secolului I p.Chr. nu se mai dovedeşte eclectic, ci fervent adept al:
a. stoicismului **c.** hedonismului
b. politeismului **d.** creştinismului

2. Prin *contemplatio*, stoicii ajungeau la principii, adică la:
a. *origines* **c.** *essentia*
b. *decreta* **d.** *fundamenta*

3. *Via cognoscendi*, la stoici, era oferită de:
a. etică **c.** logică
b. morală **d.** fizică

4. Interesat de problemele condiţiei umane, Seneca şi-a propus să contribuie la:
a. corectarea justiţiei
b. corectarea gândirii înţeleptului
c. corectarea moravurilor
d. corectarea conduitei celor umili

5. *Acta, non verba*, ceea ce la Seneca înseamnă:
a. *praecepta* **c.** fizica
b. *contemplatio* **d.** *exempla*

6. *Longum est iter per praecepta, breve et efficax per exempla* sunt înţeleptele vorbe ale lui:
a. Carneade **c.** Seneca
b. Cicero **d.** Socrate

Veritas numquam perit.
(Seneca Philosophus, *Troades* 623)
„Adevărul nu piere niciodată."

7. Doctrina stoică este una fatalistă, dar omul trebuie să înfrunte destinul (*fatum*) cu:
a. *odio* **c.** *amore*
b. *aequo animo* **d.** *bono cibo*

8. Parcă pentru a îndulci severitatea doctrinei în care omul acceptă încercările sorții, stoicismul îi propune acestuia să trăiască fericit, în deplină bucurie interioară, împăcat cu:
a. *maestitiā* **c.** *gaudio*
b. *odio* **d.** *tristitiā*

9. Omul desăvârșit din punct de vedere stoic este:
a. *sapiens* **c.** *vir bonus*
b. *homo politicus* **d.** *homo universalis*

10. *Summum bonum*, din perspectivă stoică, este obligatoriu și „cinstit" (*honestum*); așadar, o componentă intrinsecă este:
a. *gaudium* **c.** *tranquillitas*
b. *grandiloquentia* **d.** *virtus*

De amicitia

Nec sine virtute amicitia esse potest

Est enim amicitia nihil aliud nisi[1] *omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio*[2], *qua*[3] *quidem haud scio an*[4], *excepta sapientia*[5], *nihil melius homini sit a dis*[6] *immortalibus datum. Divitias alii praeponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates.* Aceștia din urmă se potrivesc de fapt dobitoacelor, iar cele dintâi sunt trecătoare și nesigure, depinzând nu atât de planurile noastre, cât de întâmplările oarbe ale sorții.*
Qui autem in virtute summum bonum[7] *ponunt, praeclare illi quidem*[8], *sed haec ipsa virtus amicitiam et gignit et continet nec sine virtute amicita esse ullo pacto potest.* (VI, 20)

Vocabula

1. *nihil aliud nisi* — nimic altceva decât
2. *est... consensio* (predicat nominal)
3. *quā* (complement al comparativului după *melius*) — decât aceasta
4. *an* (introduce o interogativă indirectă) — nu știu *dacă* ceva mai bun...
5. *excepta sapientia* (ablativ absolut)

---

* Cicero, *Opere alese*, trad. rom. de Aristotel Pârcălăbescu, Editura Univers, București, 1973, vol. III, p. 195.

6. *a dis* = *a deis*
7. *summum bonum* — supremul bine
8. *praeclare illi quidem (faciunt)* — aceia, într-adevăr, fac foarte bine

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Pentru a completa definiția prieteniei, așa cum apare în diferite fragmente din *De amicitia*, citiți cu atenție și apreciați adevărul reflecțiilor lui Cicero:
   • *Solem ex mundo tollere videntur qui amicitiam e vita tollunt.*
   Cei ce înlătură prietenia din viață par a înlătura soarele din lume.
   • *Virtus et conciliat amicitias et conservat.*
   Corectitudinea apropie prieteniile și le păstrează.
   • *Nihil difficilius esse quam amicitiam usque ad extremum vitae permanere.*
   Nimic nu este mai greu decât ca prietenia să dureze până la sfârșitul vieții.
   • *Amicus certus in re incerta cernitur.*
   Prietenul sigur se cunoaște într-o împrejurare nesigură.
   • *Amicus est tamquam alter idem.*
   Prietenul este ca și un al doilea eu.[1]

2. *Benevolentia* („bunăvoință" — cuvânt alcătuit din *bună* + *voință* după modelul termenului latinesc) și *caritas* („iubire"; neologismul „caritate") se pot traduce printr-o serie de sinonime, precum: afecțiune, devotament, generozitate.
   a) Acești termeni sunt neologisme sau cuvinte moștenite?
   b) Discutați despre „iubirea de sine" / iubirea de semeni și capacitatea omului de a oferi și primi emoții, sentimente.

3. Diversitatea oamenilor înseamnă o varietate de interese, aspirații. Ierarhizați (cu sinceritate însă) „țintele" supreme ale oamenilor, așa cum le percepeți *voi*! Iată ordinea aleatorie a lui Cicero:

divitiae „bogății"
bona valetudo „stare bună a sănătății"
potentia „putere politică"
honores „funcții de conducere"
voluptates „plăceri"

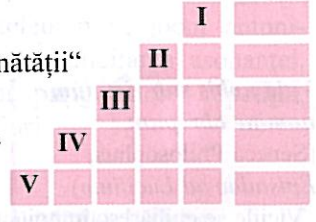

Sub laceris crebro virtus latet aurea pennis.
(Cicero, *Tusculanae disputationes* 3, 23, 56)
„Adesea sub haine zdrențăroase se ascunde o inimă de aur."

[1] Pythagoras: Ὁ φίλος ἄλλος ἐγώ „prietenul este un al doilea eu".

4. Sunteți de acord cu opinia lui Cicero (*voluptates... belluarum sunt*), sau descoperiți aici atitudinea denigratoare la adresa unui curent filosofic? Explicați!
5. Oare are dreptate filosoful când consideră că toate „țintele" supreme a mulți dintre noi sunt *caduca et incerta*, supuse mai degrabă capriciilor sorții decât intențiilor (*consilia*) umane? Dezvoltați!
6. *In virtute summum bonum ponunt.*
   a) Adepții cărui curent filosofic reprezintă și subiectul subînțeles al propoziției de mai sus?
   b) Stabiliți ce legătură indestructibilă există între *virtus* și *amicitia*.
   c) Mai presus decât cele două deziderate morale nu poate fi _ _ _ _ _ _ _ _ _.

De amicitia

Ab amicis honesta petāmus

Haec igitur prima lex amicitiae sanciatur[1]*, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causa*[2] *honesta faciamus, ne expectemus quidem, dum rogemur*[3]*, studium*[4] *semper adsit, cunctatio absit, consilium vero dare audeamus*[5] *libere. Plurimum in amicitiā amicorum bene suadentium*[7] *valeat*[6] *auctoritas eaque et adhibeatur*[8] *ad monendum non modo aperte sed etiam*[9] *acriter, si res postulabit, et adhibitae*[10] *pareatur.* (XIII)

Vocabula

1. *Haec igitur sanciatur...* — așadar, aceasta să se consfințească (ca primă lege a prieteniei)
2. *amicorum causa* — pentru prieteni
3. *dum rogemur* — până să fim rugați
4. *studium* — zelul, râvna
5. *audeamus* (< *audeo, -ēre, ausus sum* „a îndrăzni")
6. *plurimum in amicitia valeat* — cel mai mult să valoreze în prietenie...
7. *suadentium* (se acordă cu *amicorum*)
8. *eaque adhibeatur ad monendum* — și aceasta să fie folosită sfătuindu-l (pentru a-l sfătui)
9. *non modo... sed etiam* — nu numai... ba chiar
10. *adhibitae (auctoritati)* — autorității manifestate (dovedite, cuvenite)

Vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt.
(Seneca Philosophus, *Epistulae ad Lucilium*)
„Viciile se cuibăresc în noi sub denumirea de virtuți."

AD MELIUS COMPREHENDUM

Se dă textul:
1. „Cine a fost mai strălucit în Grecia decât Temistocle? Cine mai puternic? [...] A făcut la fel cum făcuse Coriolan

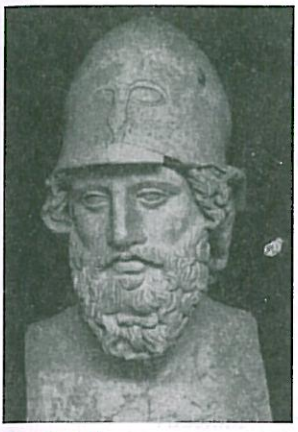

Temistocle

la noi, cu douăzeci de ani mai înainte. Nu s-a găsit nimeni să-i ajute pe aceştia împotriva patriei; aşadar, amândoi s-au sinucis.

De aceea, o astfel de înţelegere între cei răi nu numai că nu trebuie să fie protejată sub scuza prieteniei, ci mai degrabă trebuie să fie pedepsită [...], pentru ca nimeni să nu creadă că-i este îngăduit să-l urmeze pe un prieten, chiar când acesta porneşte război împotriva patriei." (XII)

a. Prietenia nu este *improborum consensio* şi crima cea mai mare este:

a) să te sinucizi;
b) să porneşti război contra patriei;
c) să-l atragi pe prieten spre fapte criminale.

Alege una sau mai multe variante şi discută cu un coleg!

b. Dacă Temistocle sau Coriolan ar fi avut un prieten adevărat, care să-l sfătuiască, *consilium dare*, oare ar mai fi procedat aşa? Până la urmă, care este *culpa* fiecăruia, mobilul psihologic care i-a determinat să acţioneze astfel?

2. Stabiliţi un cod de norme morale, de legi nescrise pe care ar trebui să le respecte cu sfinţenie prietenii. Puteţi valorifica acest inventar de termeni latineşti: *fiducia*, *honestas*, *probitas*, *firmitudo animi*, *bonitas*, *auctoritas*, *magnitudo animi* / *magnificentia*.

3. Toate verbele-predicate din fragmentul studiat (cap. XIII) sunt la modul conjunctiv, un „adevărat" record lingvistic:

a) Ce subordonată studiată este construită cu modul indicativ, timpul viitor?

b) Ce tip de conjunctiv domină în propoziţiile independente? Găsiţi o explicaţie?

c) Subordonatele introduse prin *ut* sunt:
— completive conjunctivale?
— concesive?
— finale?
— consecutive?

4. Identificaţi în text homoioteleutonul[1], jocul antonimelor, prestanţa adverbelor, supralicitarea asonanţei, poliptotonul, de multe ori un parigmenon[2], repetiţia, acumularea excesivă a verbelor!

Honos alit artes.
(Cicero, *Tusculanae disputationes*)
„Onoarea stimulează operele de creaţie."

[1] Homoioteleuton — final identic, precum peta*mus*, facia*mus*.
[2] Parigmenon (*figura etymologica*) — cuvinte din aceeaşi rădăcină: *amicitia*, *amicus*.

Nova! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale temporale

Raportul temporal	Conjuncții	Traducere	Mod, timp
SIMULTANEITATE	*ut, ubi, cum, quando*	când	indicativ
	cum iterativum quotiens	ori de câte ori	indicativ
	cum (historicum)	pe când	conjunctiv imperfect
	dum, donec, quoad	în timp ce, cât timp	indicativ
ANTERIORITATE (imediată)	*ut* *ubi* *cum primum* *simul ac (atque)*	îndată ce	indicativ
ANTERIORITATE	*postquam*	după ce	indicativ
	cum (historicum)	după ce	conjunctiv m.m.c.pf.
POSTERIORITATE	*priusquam* *antequam*	mai înainte ca mai înainte să	indicativ și conjunctiv
	dum, donec quoad	până să	conjunctiv

Exempla

Cum Athenis sum, Romam revenire volo.
Ubi primum Romam advenio, volo Athenas revertĕre. Quoad ibi vixi, multa visi. Antequam tu venisti, infelix eram. Postquam etiam omnes amici ad me venerunt, felicissimus factus sum. Dum Quintus veniat, hic solus erat.

N.B. **Ideea de timp** se poate reda și prin:
a) participială relativă;
b) participială absolută (ablativ absolut).

Memento!

Sintaxa lui ***cum***

conjunctiv	indicativ
1. *Cum* (*historicum*) (narativ)	1. *Cum temporale* • *Cum venit, laborare incepit.* Când a venit, a început să lucreze.
2. *Cum* cauzal • *Cum res ita sint, timeo.* Pentru că lucrurile stau astfel, mă tem.	
3. *Cum* concesiv • *Cum fugere posset, noluit.* Deși putea să fugă, n-a vrut.	2. *Cum iterativum* • *Cum eum conspiciunt, timent.* Ori de câte ori ei îl privesc, se tem.

EXERCITIA

1. Identificați valorile lui *cum*:

Quam miserum est, cum consilium casu vincitur: Cât este de neplăcut, ☐ planul este răsturnat de întâmplare.

Cum casu peccet, ei da veniam! ☐ greșește fără voia lui (din întâmplare), să-l ierți!

Cum te aliquis laudat, iudex tuus esse memento! ☐ cineva te laudă, să te gândești că este (în sinea lui) judecătorul tău.

Cum aetatis tempus breve sit, tamen bene honesteque vivamus. ☐ durata vieții este scurtă, totuși să trăim corect și cinstit.

Cum alia nascerentur, alia senescebant. ☐ unele se nășteau, altele îmbătrâneau.

Cum cottidie et continue laboravisses, labor consuetudo fit. ☐ ai muncit zilnic și neîntrerupt, munca devine o obișnuință.

2. Identificați conjuncțiile! Încercuiți conjuncția, delimitați propozițiile!

Dum vivimus, in amore honestitateque vivamus!

Felix est qui, quod amat, defendere fortiter audet (îndrăznește).

Ut primum vere amas, amor nullum modum (măsură) *habere novit* (cunoaște).

Si amor verus est, nemĭnem timēre potest.

Omnia vincit amor.
(Vergilius, *Bucolica* X, 69)
„Iubirea învinge toate piedicile."

De fīnibus bonōrum et malōrum

Quam[1] magnifica conficitur persona sapientis!

Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur[2] persona sapientis! „Când raţiunea îi arată că singurul bun este cinstea, înţeleptul va fi în chip necesar mereu fericit şi va merita într-adevăr toate numele de care îşi bat joc neştiutorii.“* *Rectius[3] enim appellabitur rex quam Tarquinius, qui nec se nec regere potuit; rectius magister populi (is enim est dictator) quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriae, avaritiae, crudelitatis, magister fuit; rectius dives quam Crassus[4], qui, nisi eguisset[5], numquam Euphraten nulla belli causa transire voluisset, recte eius omnia dicentur[6], qui scit uti[7] solus omnibus; recte etiam pulcher appellabitur (animi enim liniamenta sunt pulchriora quam corporis); recte solus liber[8], nec dominationi, cuiusquam[9] parens[10] nec oboediens cupiditati; certe invictus, cuius etiamsi corpus constringatur[11], animo tamen vincula inici nulla possint[12].* (XXII, 75–76)

Vocabula

1. *Quam* adv. — cât de
2. *conficitur* — rezultă; este
3. *rectius... quam* — mai justificat, mai potrivit... decât
4. *rectius dives quam Crassus* — va fi considerat bogat în chip mai justificat decât Crassus
5. *nisi eguisset* < *egeo, -ere, egui* — a duce lipsă (condiţională ireală negativă, în raport de anterioritate cu regenta)
6. *recte eius (qui) omnia (esse) dicentur* — pe drept cuvânt se va zice că toate aparţin / sunt ale acestuia (care)
7. *uti* < *utor, uti, usus, sum* — a se folosi (+ Abl.)
8. *recte solus liber (appellabitur)*
9. *cuiusquam* < *quisquam, quidquam* (pronume nehotărât; determină termenul *dominationi*, este în genitiv — vezi *cuius* de mai jos — şi se traduce: „stăpânirii nimănui“)
10. *parens ... oboediens* Part. prez. < *pareo, -ere*; *oboedio, -ire* = a da ascultare; a se supune
11. *etiamsi corpus constringatur* — chiar dacă corpul său e strâns ţinut în frâu / suferă vreo constrângere (verbul *constringo, -ere*)
12. *cuius animo... possint* — peste sufletul căruia totuşi nu se pot arunca deloc lanţuri (*lit.* sufletul nu i-ar putea fi înlănţuit în nici un fel)

Sapientia ars vitae est.
(Seneca Philosophus, *Epistulae ad Lucilium* 95, 7)
„Înţelepciunea este ştiinţa vieţii.“

* Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău*, trad. rom. şi note de Gheorghe Ceauşescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 145.

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Sfârșitul cărții a treia se încheie astfel:
Quod si ita est, ut neque quisquam nisi ***bonus vir*** *et omnes boni* ***beati*** *sint, quid* ***philosophia*** *magis colendum aut quid est* ***virtute divinius****?* „Iar dacă este așa, și anume că nimeni altcineva decât doar omul bun este fericit și că toți cei buni sunt fericiți, ce trebuie cultivat mai mult decât filosofia sau ce este mai divin decât virtutea?"

a) Trebuie să fii fericit, dacă ești om bun, în timpul vieții. Nu trebuie să aștepți ultima zi a vieții, precum a pățit-o Croesus/Cresus — spune Cicero, prin intermediul personajului său. Lui Cresus, regele Lydiei, care se credea, pentru bogățiile sale, cel mai fericit om din lume, înțeleptul Solon i-ar fi răspuns că numai în clipa morții se poate afirma despre cineva că a fost fericit. Regele își va aminti de cuvintele atenianului în clipa când ardea pe rug, din ordinul lui Cyrus cel Mare, cel ce va anexa Lydia la statul persan în 546 a.Chr.
Considerați că părerea lui Cicero este întemeiată, sau „verdictul" aplicat lui Cresus de înțeleptul Solon? Dezvoltați punctul vostru de vedere!
Oare are vreo relevanță faptul că se afirmă (probele sunt indubitabile) că, în clipele premergătoare morții, întregul film al vieții ți se derulează, cu secvențe fulgurante de fapte bune și, mai ales, rele?

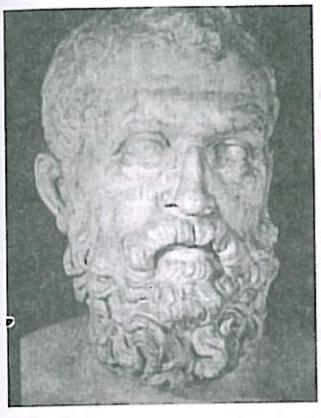
Solon, sapiens

b) *Nihil ratione est divinius!* Comentați acest enunț ciceronian!

c) Reluați, într-o frază amplă, raționamentul lui Cicero, așa cum reiese din schema

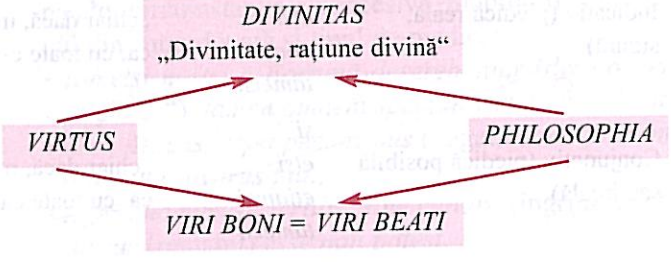

2. În textul *Cât de magnifică este figura înțeleptului*, se conturează, în tușe puternice, personalitatea unică a înțeleptului:

a) Recunoașteți în termenii românești de mai jos câte un corespondent latinesc care să susțină ideea de mai sus:
• ferm, statornic, netulburat — ...

• minunat, generos, magnanim, foarte bun — ...
• sever, puternic, respectabil — ...

b) Pentru a realiza un portret pregnant al înțeleptului, Cicero se folosește de trei contraexemple. Amintiți-vă faptele săvârșite de cei trei, blamate de Cicero, unele stigmatizate cu fierul roșu al istoriei:
— *rex Tarquinius...*
— *dictator Sulla ...*
— *dives Crassus...*

c) Poate că artă este și faptul de a ști să te folosești singur de toate bunurile, dar ceea ce va susține Cicero, într-un triptic ideatic surprinzător, merită să fie comentat:
— Ce înseamnă a fi frumos (*pulcher*)?
— Ce înseamnă a fi liber (*liber*)?
— Ce înseamnă a fi de neînvins (*invincibilis*)?

d) Recunoașteți recomandările unei doctrine filosofice, foarte asemănătoare, din punct de vedere etic, cu normele creștine? Discutați!

Nova! **Sintaxa frazei**
Subordonatele circumstanțiale concesive

Modul	Conjuncții		Corelative
Indicativ (piedică reală)	*quamquam*	„deși“	*tamen* „totuși“ *at* „dar“
Conjunctiv (piedică ipotetică)	*quamvis* *cum* *licet* *ut*	„cu toate că, deși“	*saltem* „cel puțin“ certe „cu siguranță“
Indicativ (piedică reală, sigură)	*si* *etsi* *etiamsi* *tametsi*	„chiar dacă, măcar că, cu toate că“	
Conjunctiv (piedică posibilă sau ireală)	*si* *etsi* *etiamsi* *tametsi*	„chiar dacă, măcar că, cu toate că“	

N.B. Ideea de concesie se poate reda și prin:
• participiala relativă și absolută
• relativa circumstanțială cu valoare concesivă

Exempla

1. ***Quamquam*** *iuniores sumus, multa cognoscimus.*
Deși suntem mai tineri, știm multe.

2. ***Quamvis*** *multum discas, multa nescis.*
Deși înveți mult, nu știi multe.
3. ***Cum*** *multa didicerim, de hoc nihil scio.*
Deși am învățat multe, nu știu nimic despre aceasta.
4. *Fremant omnes* ***licet****, dicam quod sentio.* (Cicero)
Pot să murmure toți, eu voi spune ceea ce gândesc.
5. *Quae* ***ut*** *sint vera non sunt dicenda.*[1]
Chiar de-ar fi adevărate acestea nu trebuie spuse.
6. ***Etiamsi*** *mors appetenda esset*[2]*, in patria mallem eam appetere.*
Chiar dacă moartea ar fi de dorit (dar nu e de dorit!), aș prefera s-o doresc în patria mea.

Vita sine litteris mors est.
(Cato, *Disticha moralia*)
„Viața fără învățătură este moarte."

Memento!

Sintaxa lui ***ut***

Indicativ	Conjunctiv
1. *Ut* temporal (când; ori de câte ori) *Ut primum* (de îndată ce) **2.** *Ut* cauzal (deoarece) **3.** *Ut* comparativ (cum, după cum)	**1.** *Ut* completiv (să) **2.** *Ut* final (ca să) **3.** *Ut* concesiv (deși) **4.** *Ut* consecutiv (încât)

EXERCITIA

1. Identificați conjuncțiile, folosind tabloul subordonatelor circumstanțiale concesive. Stabiliți modul, timpul din subordonată și tipul de piedică:
- *Tametsi nostri a Fortună deserebantur* (*desero, -ĕre* „a părăsi"), *tamen omnem spem in virtute ponebant.*
- *Cum Atticus, esset pecuniosus* (bogat, lucrativ) *nemo illo minus avarus fuit.*
- *Ager quamvis sit fertĭlis, sine cultura* (îngrijire) *fructuosus* (rentabil) *esse non potest.*
- *Socrates cum omnium sapientissĭmus esset, capĭte damnatus est* (a fost condamnat la moarte).

1, 2 Perifrastica pasivă: gerundiv + forme ale verbului „a fi"; arată necesitatea, trebuința; complementul de agent este în cazul dativ.

2. Identificați valorile lui ***ut***:
Multum legere oportet ut multa cognoscas.
Ut Catilinam senatores conspiciunt, eum fugiunt.
Ut[1] *haec vera sint, nihil credo.*
Omnia tunc facta sunt[2]*, ut saepe dixi.*

3. Completați în caiet, în funcție de context, conjuncția care lipsește:
- ☐ *discis, non cantes.*
- ☐ *cottidie discamus, scimus.*
- ☐ *discerem, mei fratres ambulabant.*
- ☐ *domum venērunt, in horto laboravērunt.*
- *Te rogo* ☐ *venias.*
- ☐ *erravit, saltem errorem non repetit.*
- ☐ *domum venissent, in horto laboravērunt.*

4. Traduceți în limba latină:
Cicero îl roagă pe Atticus să-i fie alături (*adsum*, *-esse*), deși prietenul său era departe (*longe*), în Grecia. Cât (*quam*) de fericit (*felix*, *-īcis*) a fost Cicero, când i-a sosit prietenul! Prietenia adevărată este o minune (*miraculum*, *-i*) a existenței (*vita*, *-ae*).

Evaluare

AD ALITER TESTANDUM (CDS)*

• Se dau textul latinesc și traducerea:
Non enim video cur quid ipse sentiam de morte non audeam vobis dicere, quod eo cernere mihi melius videor quo ab ea propius absum. Ego vestros patres, tu, Scipio, tuque, Laeli, viros clarissimos mihique amicissumos, vivere arbitror, et eam quidem vitam quae est sola vita nominanda. Non, dum sumus inclusi in his compagibus corporis, munere quodam necessitatis et gravi opere perfungimur: est enim animus caelestis ex altissumo domicilio depressus et quasi demersus in terram, locum divinae naturae aeternitatique contrarium. Sed credo deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent qui terras tuerentur, quique, caelestium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitae modo atque constantia. Nec me solum ratio ac disputatio impulit ut ita

---

[1] *Ut* — admițând că.
[2] *Facta sunt* — s-au întâmplat.
*(CDS) — La solicitarea elevilor și la recomandarea profesorului, în cadrul orelor alocate prin CDS.

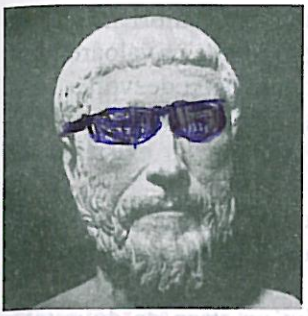
Pitagora

crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum et auctoritas. Audiebam Pythagoram pythagoreosque [...] *numquam dubita(vi)sse quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi praeterea quae Socrates supremo vitae die de immortalitate animorum disseruisset, is qui esset omnium sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? Sic persuasi mihi, sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria praeteritorum futurorumque prudentia, tot artes, tantae scientiae, tot inventa, non posse eam naturam quae res eas contineat esse mortalem.* (*Cato Maior, De senectute* XXI).

Post mortem nihil est. (?)
(Seneca Philosophus, *Troades* 397)
„După moarte nu mai există nimic." (?)

„De fapt, nu știu de ce n-aș îndrăzni să vă spun ce cred eu despre moarte, întrucât sunt convins că o văd cu atât mai bine ca voi cu cât sunt mai aproape de ea. Eu socotesc, Scipio și tu Laelius, că părinții voștri, oameni străluciți și foarte buni prieteni cu mine, trăiesc, și că trăiesc acea viață care singură poate fi numită cu-adevărat viață, căci atâta timp cât suntem închiși în această închisoare a corpului ne împlinim o datorie, impusă oarecum de necesitate, și ducem o grea povară; dar sufletul e ceresc; din acest lăcaș preaînalt, el a fost trimis și coborât pe pământ, loc contrar naturii lui divine și eterne. Cred că zeii au răspândit sufletele în corpurile oamenilor ca să aibă cine să ocrotească pământurile și cine, contemplând armonia celor cerești, s-o imite prin măsură și reguli de viață statornice. Și mă fac să cred așa nu numai rațiunea și meditația mea, ci și renumele și autoritatea celor mai mari filosofi. Auzeam că Pitagora și pitagoreicii [...] n-au șovăit niciodată să susțină că sufletele noastre sunt particule emanate din sufletul divin universal[1], pe lângă aceasta ni se spune că vorbise Socrate despre nemurirea sufletului în ultima zi de viață, acel Socrate care, după oracolul lui Apollo, fusese socotit cel mai înțelept dintre oameni.

Vita, si uti scias, longa est.
(Seneca Philosophus, *De brevitate vitae* 2,1)
„Viața, dacă știi să te folosești de ea, este lungă."

Ce să mai spun? Deoarece rapiditatea operațiilor spiritului este atât de mare și atât de mare putința lui de a-și aminti cele trecute și de a prevedea cele viitoare, și deoarece el posedă atâtea arte, atâtea cunoștințe, atâtea descoperiri, sunt convins și cred că o asemenea natură, care stăpânește toate acestea nu poate fi muritoare."[2]

(*Cato cel Bătrân sau despre bătrânețe* XXI)

[1] Idee platoniciană.
[2] Traducere de Aristotel Pârcălăbescu.

Omnia praeclara rara.
(Cicero, *De amicitia* 21, 79)
„Toate lucrurile minunate sunt rare."

A. Realizați un eseu semistructurat, valorificând, în primul rând, textul latinesc! Veți pune în valoare lexicul filosofic. Veți avea în vedere și veți dezvolta:

1. Opinia lui Cato, alias Cicero, referitoare la Scipio și Laelius, care, deși muriseră, „trăiau", iar existența lor era adevărata viață.

2. Adevărul despre natura sufletului — așa cum îl formulează Cato —, unde își are sufletul lăcașul, în ce se întrupează și în ce scop.

3. Zeii oferă cu siguranță omului un strop de divinitate, pentru a-l obliga să-i imite, să contemple armonia celor cerești.

4. Ideea susținută este nu numai părerea personală a filosofului, dar este aprobată și de gânditori de excepție. Exemplificați!

5. Argumentele solide, evidente sunt cele referitoare la zborul gândului în timp și spațiu, puterea creatoare a spiritului, capacitatea sa de a tezauriza atâtea informații.

6. Susțineți un punct de vedere pro sau contra referitoare la tema eseului, însă din perspectiva lectorului modern.

gr. ***Γνῶθι σαυτόν***
(Platon, *Protagoras* 343 B)
lat. ***Nosce te ipsum!***
(Cicero, *Tusculanae disputationes* 1, 22, 52)
„Cunoaște-te pe tine însuți!"

B. Realizați un eseu liber, cu tema „Sufletul *este / nu este* de esență divină?" Valorificați și textul ciceronian!

C. Imaginează-ți că, într-o bună zi, sufletul, supărat pe corpul tău cel leneș, pleacă în lume. Așa că, vrând-nevrând, trebuie să te duci în căutarea lui, ca să afli adevărul. Ce faci? Încotro o iei? Cum îți răscumperi greșeala? Nu uita, textul lui Cicero îți oferă câteva indicii.

Apollo

Anexe

Marcus Tullius Cicero (CDS)*

- *Vita et opera*
- *Codex epistulārum apocryphicārum*
- Teme pentru proiecte didactice (CDS)*

Lucius Annaeus Seneca*

- *Vita et opera*
- *Documenta originalia*: *De constantia sapientis ad Serenum*

Mărturii: „Despre constanța înțeleptului, către Serenus“ (traducere)

(Propuneri de comentariu, eseuri, dezbateri)

- Teme propuse pentru proiecte didactice

* CDS — La solicitarea elevilor, la recomandarea profesorului, în primul rând în cadrul orelor alocate prin CDS.

Marcus Tullius Cicero

• *Vita et opera*

106 *natus, Arpini, gente equestri; igitur; homo novus*
100–94 *discipulus, Romae. Eius magistri Graeci: Phaedrus Epicureus, Philon Academicus, Diodotos Stoicus*
81–80 ***Pro Roscio Amerino*** *(prima oratio iudiciāria)*
79–77 *Iter in Graeciam, deinde in Asiam Minorem. Studia philosophiae cum Antiocho Academico, Zenone Epicureo Rhodi; rhetorem Molonem audit*
76 *Cursus honōrum — quaestor in Sicilia*
70 *Verres direptione accusatur a Syracusanis.* ***In Verrem*** *pronuntiat*
69 *Cursus honōrum — aedīlis curūlis*
66 *Cursus honōrum — praetor urbanus.* ***Pro lege Manilia*** *(prima causa publica)*
63 *Cursus honōrum — consul; coniuratio Catilinae;* ***In Catilinam*** *quattuor oratiōnes*
62–59 *Proscriptiones coniuratōrum*
60 *I triumviratus (Caesar, Pompeius, Crassus)*
58–57 *Turba, Romae; auctor eius Clodius, tribunus plebis; Cicero, exsulatus Romā*
57 *Cicero domum revenit.* ***Pro domo sua*** *pronuntiat*
55 *Consules: Crassus et Pompeius; Caesar, proconsul, in Gallia (quinque annos)*
55 ***De oratore*** *scribit.*
52 *Clodius interfectus est. Cicero Milonem defendit in* ***Pro Milone.*** ***De legibus*** *incipit*
51 *Cicero, proconsul in Cilicia*
57–51 *Epistulas ad Atticum, optimum amicum, mittit*
49 *Bellum civile. Cicero, ab latere Pompei*
48 *Pharsali, Pompeius victus est. Cicero Brundisium revenit*
47 *Ciceroni Caesar ignoscit. Thapsi, in Africa, victoria Caesaris*
46 *Caesar, in Hispania.* ***Brutus, Orator*** *scripta sunt a Cicerone. Terentiae divortium facit / repudiat Terentiam*
45 *Tullia, Ciceronis filia, moritur.* ***Academicae quaestiones, De finibus bonorum et malorum*** *finita sunt*
44 *Prope finitae* ***Tusculanae disputationes***
44 *Idus Martiae — Caesar interfectus est. Conscribit:* ***De natura deorum, De divinatione, De fato, De amicitia, De senectute, De officiis.*** Cicero in Antonium orationes pronuntiat (***Orationes Philippicae***)
43 *Interfectus a militibus Antonii*

Codex[1] *epistularum apocryphicarum*[2]

Prima epistula (Roma, 8 nov. 63)

CICERO ATTICO SAL.[3]

Epistula non erubescit. (Cicero, *Epistulae ad familiares* 5, 12, 1) „Scrisoarea nu roșește."

Văd că afacerile îți merg tare bine în ultima vreme. Am aflat că iar ai plecat cu treburi în Grecia, o săptămână. Te invidiez, pentru că eu sunt ca un prizonier în propriul oraș. Casa parcă e o redută. Tot corpul de gardă o păzește. Ticălosul de Catilina a pregătit doi asasini. În zori, ar trebui să vină să mă salute și... noroc cu Fulvia — tot femeile mai „miloase"[4] — și cu fostul senator Quintus Curius. Ce-i drept, dacă plătești bine, ești informat bine. Și, mai ales, la timp. Așa mi s-a transmis și motivul rămânerii lui Catilina la Roma. Acum, de fapt, am înțeles. N-a întins-o în Etruria, pentru că dorește să se asigure că voi fi omorât. Și are motive. Eu sunt consul, și el nu. Vrea să-mi fie incendiată casa. Are o listă întreagă de proscripții.

Nu știe, sărmanul, ce-i pregătesc și eu în dimineața asta. Îl voi acuza, în fața senatului. Praf îl fac. Și vorbele pot ucide! Asta vreau să-i arăt dumnealui! Însă e o problemă. Nu știu cum vor reacționa senatorii. Prea mulți adormiți și ghiftuiți printre ei... Da, știu! Vei spune că sunt de partea mea cavalerii! De acord cu tine. Dar pe mine senatorii mă interesează. Mulți îl simpatizează. Nu uita, Catilina e „mlădiță" de aristocrat, deși arogant și versatil.

Nici nu-și închipuie cine l-a susținut până acum. Din umbră, ce-i drept! Da, chiar Caesar. Ba, mai mult, îl bănuiesc și pe Crassus. Deh, popular de-ai lor, *manus manum lavat.* Dar ce vină am eu că n-a ajuns acest ticălos consul? Că din 65 tot încearcă să pună mâna pe magistratură? Eu l-am pus să jefuiască provincia Africa? Bieții provinciali! Cum să nu-l acuze de concusiune?[5] C-au pățit-o precum sicilienii cu Verres al meu! Ce mai guvernator! Spoliatorul spoliatorilor.

---

[1] *Codex, -icis* s.m. — 1. (reunire de) tăblițe de scris (*acoperite cu strat de ceară; cea mai veche formă de carte la romani*); carte, registru; 2. cod de legi.

[2] *Apocryphicus* adj. — apocrif (*care este atribuit altui autor decât cel adevărat; cu autenticitate îndoielnică*); textele de mai sus sunt alcătuite de autoare pe baza scrisorilor dintre Cicero și Atticus.

[3] *Salutem dat* (abrev. *Sal., S.* sau *S.D.*) reprezintă o formulă epistolară care înseamnă „[...] îl salută pe [...]".

[4] „Miloase" — ironie la adresa Fulviei, renumită pentru rapacitate.

[5] Acuzație de concusiune — *questio de repetundis*; *concussio, -onis* — stoarcere de bani prin amenințări, bătăi.

În fine, un om atât de ambițios și de crud mai rar poți vedea. Și eu ce aș fi putut să fac? Am anunțat senatul de pericol, aș fi putut s-o fac încă din 21 octombrie. Mă informase Crassus. Acum, se spăla pe mâini. Îl dădea pe mâna mea pe Catilina. Îmi tot zicea Crassus că nu știu cine îl prevenise să părăsească Roma, că va fi urgie, nu glumă, în oraș. În câteva zile, senatul nostru minunat votează stare de urgență: *Caveant consules*[1]. Și eu, care, în calitate de consul, mă pregătesc, cu mare zel, de război civil. Și..., până-n 27 octombrie, nu se mai întâmplă nimic. Aflu doar o știre de senzație. Exact ce-mi trebuia. Că mii de oameni se află adunați, în Etruria, în tabăra unui veteran de-ai lui Sulla. Un oarecare Manlius. Ce era să fac? Ca să-i forțez mâna lui Catilina, i-am intentat proces *de vi*. S-a apărat așa de bine, încât eu păream lupul crud, iar el, oaia nepriHănită. S-a ales doar cu o supraveghere la domiciliu.

Ah! Îmi cer scuze! Ți-am scris prea multe despre mine. Dar ai înțeles că sunt în mare încurcătură. N-am dovezi. Pe spionii mei nu-i pot folosi. N-am decât o singură armă. Darul vorbirii... și-un discurs dezarmant!... Sper că la atâta presiune psihică să se dea la iveală cine este, să greșească, să cedeze. Imposibil să nu se demaște și să nu plece la cei de teapa lui.

Nemo repente venit turpissimus.
(Iuvenalis, *Satirae* II, 131)
„Nimeni nu ajunge dintr-odată în culmea nerușinării."

Abia atunci pot acționa și eu legal. Cu toate mijloacele.

E târziu! Puțin răgaz mai am pentru odihnă. Te îmbrățișez și te voi informa cât de curând.

Vale!

Epistula secunda (*Tusculum* 48)

CICERO ATTICO SAL.

Dragă Atticus, sunt foarte trist, trist și dezamăgit. Este vorba despre amicul nostru Gnaeus! „Ce situație nefericită și de necrezut! Cum este prăbușit cu totul! Nu are nici curaj, nici un plan, nici resurse, nici o grijă."[2] Și Pompeius, și Caesar au căutat să stăpânească pe cont propriu, nicidecum n-a existat vreo faptă, încât statul să devină fericit și respectat.[3]

---

[1] *Caveant consules* „Să vegheze consulii" (prin această formulă, consulii erau învestiți, în caz de primejdie pentru stat, cu puteri discreționare).

[2] *Rem miserum et incredibilem! ut totus iacet! Non animus est, non consilium, non copiae, non diligentia* (*Att.* VII, 21, 1).

[3] *Dominatio quaesita* [...] *est, non id actum beata et honesta civitas ut esset* (*Att.* VIII, 11, 2).

Și cât l-am iubit, pe Hercules! Era idolul meu. Și cât l-am ajutat! Nu datorită mie, în 67, i s-a încredințat războiul contra piraților? Și-n trei luni a curățat ca-n palmă mările de putregaiuri. Nu datorită mie i s-a încredințat războiul împotriva lui Mithridates? Cât m-am bucurat de victoriile lui![1] Syria și Iudeea sunt ca și ale noastre. Îi cam plăceau adulațiile orientalilor, ce-i drept. Cât a stat acolo, în Orient, a uitat de Caesar, cât de periculos este. Ce-o fi crezut? Că „monstrul rapidității și-al înțelepciunii" doarme? Ce-o fi crezut? Dacă o ia pe Iulia de soție și se văd la Luca, totul va fi în ordine? Simple paliative politice, rezolvări de-o clipă!

Sunt trist și dezamăgit! A început războiul cu ochii închiși. Complet nepregătit. Cum e posibil să lași tu Roma și întregul tezaur al statului în mâinile lui Caesar? Cum pleci tu din Italia, fără să te gândești cum vei aproviziona armata senatorială? Iar la Pharsalus? În loc să declanșeze un atac în forță, i-a ținut pe loc pe ostași. Parcă toți erau țintuiți de o crudă fatalitate.

Toată afecțiunea mea s-a preschimbat în lacrimi și durere. Grave erori de strateg, și mai grave, de om politic. Cu ochii închiși a permis creșterea puterii lui Caesar. Triumvirate, legi, căsătorii... Și-n jurul său? Pompeius n-are decât oameni de nimic.

Prietenul nostru[2], falnicul, și-a scris funestul sfârșit, când a acceptat confruntarea cu Caesar. Eu cred că el era convins că, odată intrat în acest joc periculos, va pierde. Și spaima asta l-a împins ca-ntr-o prăpastie. Greșeală nepermisă pentru un mare conducător de armate.

Alea iacta est.
(Suetonius, *De vita duodecim Caesarum, Caesar* 32)
„Zarul a fost aruncat."

Am înțeles că ar fi fugit. Să se fi refugiat oare în Egipt? Oricum, nu mai are importanță. Zarurile au fost aruncate de cel agreat de Fortuna. Nu pot să închei decât murmurând: Biata republică!...

Vale!

Epistula tertia (Roma, 44)

ATTICUS CICERONI SAL.

Îți trimit, Cicero, cele mai călduroase mulțumiri pentru cuvintele sincere. Într-adevăr, sunt într-un moment de cumpănă. Oare am îmbătrânit prea tare? Tot dau glas

[1] *Pro Lege Manilia*, primul discurs politic, în urma căruia lui Pompeius i se încredințează comanda acestui război.
[2] *Amicus noster Magnus*, formulare ironică. Pompeius devenise, între timp, un personaj comun, urât chiar de cei din jur (*Att.* II, 13, 2).

amintirilor. Ce-o mai fi și asta? Mi-a apărut în vis bunicul, Sulpicius, pe vremea când era tribun al plebei. A fost ucis fără milă, din ordinul lui Sulla. Eram de față. Aveam doar douăzeci de ani. Nu ți-am povestit asta niciodată. Și-acum, când mi-amintesc, mă cutremur. Cred că atunci am făcut un șoc. Căci am vândut tot și m-am retras, ca să nu zic autoexilat, la Atena.

Știu, știu ce vei spune! M-am pus la adăpost, într-adevăr. Și m-am descurcat. Am cumpărat terenuri, cât vedeai cu ochii, în Epir. Grecia era la pământ, numai terenuri devastate. Parcă pârjolise ciuma, nu trupele lui Mithridates, regele Pontului. Noroc cu amicul nostru, Pompeius, care a curățat locul.

Orice rău este spre bine, zic eu. Așa am ajuns foarte bogat. Niciodată n-aș fi crezut. Camăta să trăiască. Am dat cu împrumut sume uriașe, cu dobândă, până și cetății Sicyon[1]. N-am mai primit înapoi decât jumătate! Dar tot n-am ieșit în pagubă.

Oricum, bucuriile mele provin din editări. Am câțiva copiști de excepție și, de-aceea, să nu te miri că se dublează prețul operelor copiate de acești caligrafi. Se vând foarte bine și aș vrea să nu-mi mai mulțumești atât. În numele prieteniei noastre, trebuia să-ți editez operele, dragul meu Cicero. Meriți să fii cunoscut și citit, mai ales! M-a ajutat mult și Tiro, secretarul tău. Ție nu pot să-ți iau nici măcar un sesterț. Mi-a lăsat destul și unchiul Caecilius. Sărmanul! Au aruncat cu pietre-n cortegiu datornicii, iar una era să mă lovească și pe mine din greșeală.

Unui așa cămătar, un car triumfal îi trebuia! Și escortă! Să-l apere de furia mulțimii. Așa că, dragă Cicero, Caecilius tot a fost bun la ceva. M-a făcut cel mai bogat om din Roma. Culmea ironiei! El m-a adus acasă, la Roma. Și m-am obișnuit și-aici. Nu m-am schimbat. Sunt același om calculat, care se mulțumește cu o masă frugală și-un prieten bun. Ochii mei apreciază o farfurie scumpă, un pocal de preț, urechea, o discuție elevată despre artele frumoase. Iubesc filosofia, poezia, istoria. Să văd și să aud lume bună, distinsă. Și să știi că nu mă dau în lături de la mica bârfă, nici cu Balbus Maior, omul de încredere al lui Caesar, dar literat rafinat, nici cu Theophanes, cel mai bun comic din anturajul lui Pompeius.

Ex socio cognoscitur vir.
(Cicero, *Tusculanae disputationes*)
„Omul se cunoaște după prieteni."

[1] Sicyon, oraș vechi în Achaia, la nordul Peloponnesului, în Grecia, *civitas libera*; guvernatorul provinciei Achaia nu avea dreptul de a interveni, și sicyonii n-au mai putut plăti creanța lui Atticus în întregime.

M-am ferit cât am putut de invidie. N-am ocolit pe nimeni, nu m-am ataşat de nimeni, în afară de tine.

Nu cred că ţi-am spus nici asta. La trecerea Rubiconului, toată lumea mă întreba încotro mă îndrept. La şaizeci de ani, ce poţi să răspunzi? „În retragere", acolo am trecut.

Într-adevăr, nu m-am temut nici de Caesar, nici de Pompeius. Şi ambii m-au stimat. „Cine nu este contra mea este cu mine", zicea în stânga şi-n dreapta Caesar. „Cine nu este pentru mine, este contra mea", repeta Pompeius acoliţilor săi. Pentru mine, astea erau doar jocuri de cuvinte. Nu m-am amestecat şi bine am făcut. După Pharsalus, cine era binevoitor cu mine? Caesar. Şi ce-am făcut pentru el? Nişte reconcilieri, din când în când. Vezi tu, Cicero, cu tine este altceva. Ne cunoaştem de-o viaţă. Am simţit nevoia să te ajut. Uneori, prea mult. Câte deconturi contabile au trecut prin mâna mea! Câtă diplomaţie mi-a trebuit să te readuc din exilul ăla nenorocit!

Cât am ajutat-o pe Terentia, să se descurce cu administrarea averii!

Nu scriu toate astea, pe Hercules, pentru că aş avea nevoie de recunoştinţă.

Dacă tot mă numeşti *alter-ego*, vreau să rămânem prieteni, cei mai buni amici, până vom da seamă zeilor de toate păcatele noastre. Oricum, soarta de multe ori se joacă cu noi, oamenii.

Şi poate, cine ştie, cândva, istoria va consemna că un foarte mare orator a avut un prieten pe care îl chema...

Vale!

TEME PROPUSE PENTRU PROIECTE DIDACTICE*

Bibliografie selectivă

MARCUS TULLIUS CICERO

I. Tema proiectului: ***Cicero, homo universalis***

Planul proiectului

1. *Cicero consulul şi criza republicii*

- E. Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Societatea „Adevărul" S.A., 1994 şi reed.
- *Istoria literaturii latine* (colectiv), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, s.a.
- Materialele oferite de manual şi anexe.

2. *Cicero omul*

- *Epistulae ad Atticum* (versiune românească), trad.

amintirilor. Ce-o mai fi și asta? Mi-a apărut în vis bunicul, Sulpicius, pe vremea când era tribun al plebei. A fost ucis fără milă, din ordinul lui Sulla. Eram de față. Aveam doar douăzeci de ani. Nu ți-am povestit asta niciodată. Și-acum, când mi-amintesc, mă cutremur. Cred că atunci am făcut un șoc. Căci am vândut tot și m-am retras, ca să nu zic autoexilat, la Atena.

Știu, știu ce vei spune! M-am pus la adăpost, într-adevăr. Și m-am descurcat. Am cumpărat terenuri, cât vedeai cu ochii, în Epir. Grecia era la pământ, numai terenuri devastate. Parcă pârjolise ciuma, nu trupele lui Mithridates, regele Pontului. Noroc cu amicul nostru, Pompeius, care a curățat locul.

Orice rău este spre bine, zic eu. Așa am ajuns foarte bogat. Niciodată n-aș fi crezut. Camăta să trăiască. Am dat cu împrumut sume uriașe, cu dobândă, până și cetății Sicyon[1]. N-am mai primit înapoi decât jumătate! Dar tot n-am ieșit în pagubă.

Oricum, bucuriile mele provin din editări. Am câțiva copiști de excepție și, de-aceea, să nu te miri că se dublează prețul operelor copiate de acești caligrafi. Se vând foarte bine și aș vrea să nu-mi mai mulțumești atât. În numele prieteniei noastre, trebuia să-ți editez operele, dragul meu Cicero. Meriți să fii cunoscut și citit, mai ales! M-a ajutat mult și Tiro, secretarul tău. Ție nu pot să-ți iau nici măcar un sesterț. Mi-a lăsat destul și unchiul Caecilius. Sărmanul! Au aruncat cu pietre-n cortegiu datornicii, iar una era să mă lovească și pe mine din greșeală.

Unui așa cămătar, un car triumfal îi trebuia! Și escortă! Să-l apere de furia mulțimii. Așa că, dragă Cicero, Caecilius tot a fost bun la ceva. M-a făcut cel mai bogat om din Roma. Culmea ironiei! El m-a adus acasă, la Roma. Și m-am obișnuit și-aici. Nu m-am schimbat. Sunt același om calculat, care se mulțumește cu o masă frugală și-un prieten bun. Ochii mei apreciază o farfurie scumpă, un pocal de preț, urechea, o discuție elevată despre artele frumoase. Iubesc filosofia, poezia, istoria. Să văd și să aud lume bună, distinsă. Și să știi că nu mă dau în lături de la mica bârfă, nici cu Balbus Maior, omul de încredere al lui Caesar, dar literat rafinat, nici cu Theophanes, cel mai bun comic din anturajul lui Pompeius.

Ex socio cognoscitur vir.
(Cicero, *Tusculanae disputationes*)
„Omul se cunoaște după prieteni."

[1] Sicyon, oraș vechi în Achaia, la nordul Peloponnesului, în Grecia, *civitas libera*; guvernatorul provinciei Achaia nu avea dreptul de a interveni, și sicyonii n-au mai putut plăti creanța lui Atticus în întregime.

M-am ferit cât am putut de invidie. N-am ocolit pe nimeni, nu m-am ataşat de nimeni, în afară de tine.

Nu cred că ţi-am spus nici asta. La trecerea Rubiconului, toată lumea mă întreba încotro mă îndrept. La şaizeci de ani, ce poţi să răspunzi? „În retragere", acolo am trecut.

Într-adevăr, nu m-am temut nici de Caesar, nici de Pompeius. Şi ambii m-au stimat. „Cine nu este contra mea este cu mine", zicea în stânga şi-n dreapta Caesar. „Cine nu este pentru mine, este contra mea", repeta Pompeius acoliţilor săi. Pentru mine, astea erau doar jocuri de cuvinte. Nu m-am amestecat şi bine am făcut. După Pharsalus, cine era binevoitor cu mine? Caesar. Şi ce-am făcut pentru el? Nişte reconcilieri, din când în când. Vezi tu, Cicero, cu tine este altceva. Ne cunoaştem de-o viaţă. Am simţit nevoia să te ajut. Uneori, prea mult. Câte deconturi contabile au trecut prin mâna mea! Câtă diplomaţie mi-a trebuit să te readuc din exilul ăla nenorocit!

Cât am ajutat-o pe Terentia, să se descurce cu administrarea averii!

Nu scriu toate astea, pe Hercules, pentru că aş avea nevoie de recunoştinţă.

Dacă tot mă numeşti *alter-ego*, vreau să rămânem prieteni, cei mai buni amici, până vom da seamă zeilor de toate păcatele noastre. Oricum, soarta de multe ori se joacă cu noi, oamenii.

Şi poate, cine ştie, cândva, istoria va consemna că un foarte mare orator a avut un prieten pe care îl chema...

Vale!

TEME PROPUSE PENTRU PROIECTE DIDACTICE*

Bibliografie selectivă

MARCUS TULLIUS CICERO

I. Tema proiectului: ***Cicero, homo universalis***

Planul proiectului

1. *Cicero consulul şi criza republicii*

- E. Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Societatea „Adevărul" S.A., 1994 şi reed.
- *Istoria literaturii latine* (colectiv), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, s.a.
- Materialele oferite de manual şi anexe.

2. *Cicero omul*

- *Epistulae ad Atticum* (versiune românească), trad.

rom. de Constantin Popescu-Mehedinți, vol. I și II, Colecția Ovidianum, București, 1977.
- (vezi și *Codex*)

3. ***Cicero oratorul***
   - Marcus Tullius Cicero, *Filipice*, trad. rom. de Dumitru Crăciun, Albatros, București, 1972.
   - *Pro Archia poeta,* versiune românească în Cicero, *Opere alese*, vol. I, Editura Univers, 1973, ediție îngrijită de Gh. Guțu.

4. ***Cicero filosoful*** (adept al Noii Academii sau al doctrinei stoice?)
   - *Despre prietenie*, *Despre bătrânețe* în Cicero, *Opere alese*, vol. II, Univers, București, 1973.

III. Tema proiectului: **Personalități ale secolului I a.Chr. (Cicero, Atticus, Caesar, Catilina, Pompeius, Octavianus, Antonius)**
- Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, trad. rom. de Gh. Ceaușescu, Rao Clasic, București, 1998, „Divinul Iulius", „Divinul Augustus".
- David Shotter, *Augustus*, trad. Irina Ciornei-Sandu, Editura Artemis, București, 1991.
- Fr. Chamoux, *Antoniu și Cleopatra*, trad. Mihai Givirigă, Editura Artemis, București (s.a.) (vezi și *Codex*)

IIII. Tema proiectului: **Conjurația lui Catilina — puncte de vedere**
- — Cicero, „Catilinarele", în *Opere alese*, vol. I.
- — Sallustius, „Despre conjurația lui Catilina", în *Opere*, trad. rom. de Nicolae Lascu, Editura Științifică, București, 1969.

Lucius Annaeus Seneca*

• *Vita et opera*

1 a.Chr. *natus Cordubae, in Hispania, gente equestri; pater suus, Lucius Annaeus Seneca, rhetor Romam cum filio venit.*

14 p.Chr. *Stoicos philosophos audivit; de vita decessit Augustus.*

19 *Tiberii timore, modum vivendi revertit.*

25 *Vigintivir, Romae.*

In Aegyptum ad valetudinem curandum proficiscitur. Iter fecit in Aegyptum.

34–35 *Quaestor.*

37 *De vita Tiberius decessit; Caligula princeps fit.*

39 *Tribunus plebei; pater decessit.*

40 ***Ad Marciam de consolatione**, opusculum edidit.*

41 *Caligula interfectus est; **De ira** dialogum edidit. Exsul, in Corsica. **De providentia** dialogum scripsit. Sui filius et uxor decesserunt.*

42 *In Corsica, **De constantia sapientis** dialogum scripsit.*

48 *Seneca, in Corsica **De brevitate vitae** dialogum scripsit. Messalina, uxor Claudii, imperatoris iussū occisa est.*

49 *Romae, praetor; Agrippina, nova uxor Claudii.*

50 *Lucius Domitius Ahenobarbus filius Agrippinae, filius adoptivus Claudii fit. Seneca — praeceptor Neronis. **Tragoedias** scribĕre incepit.*

53 *Seneca **De tranquillitate animi** opusculum scripsit.*

54 *Nero princeps fit. Seneca, amicus principis.*

55 *Seneca **Apokolokyntosis divi Claudii** saturam edidit. Britannicus, Neronis iussu, interfectus est.*

56 *Consul. **De clementia** scripsit.*

58 ***De vita beata**, novum opus.*

59 *Agrippina, mater principis Neronis filii iussu occīsa est.*

61 *Nero solus regit.*

62 ***De beneficiis** opus scribere incepit. **Epistulae ad Lucilium** tres annos scripsit.*

62 *Burrus periit. Octavia occīsa. Nova uxor Neronis, Poppaea fuit. Seneca **De otio** dialogum edidit.*

63 ***Naturales quaestiones** opus finivit.*

65 *Conspiratio Pisonis. Neronis iussū manu sua cecidit* (s-a sinucis).

Documenta originalia:

LUCIUS ANNAEUS SENECA

De constantia sapientis ad Serenum

Respice, adspice, prospice!
(Cicero, *De senectute*)
„Analizează trecutul, examinează prezentul și privește în viitor."

XIX 1. *Respiciamus eorum exempla quorum laudamus patientiam, ut Socratis, qui comoediarum publicatos in se et spectatos sales in partem bonam accepit risitque non minus quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. Anthisteni mater barbara et Thraessa obiciebatur; respondit et deorum matrem Idaeam esse.* 2. *Non est in rixam colluctationemque veniendum. Procul auferendi pedes sunt, et quid quid horum ab imprudentibus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) neglegendum, et honores iniuriaeque vulgi in promiscuo habendae nec his dolendum nec illis gaudendum.* 3. *Alioqui multa timore contumeliarum aut taedio necessaria omittemus publicisque et privatis officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit aliquid contra animum audiendi. Aliquando etiam, obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas nihil pati: fallimur; libertas est animum superponere iniuriis et eum facere se ex quo solo sibi gaudenda veniant, exteriora deducere a se, ne inquieta agenda sit vita omnium risus, omnium linguas timenti.*

Quis enim est qui non possit contumeliam facere; si quisquam potest? 4. *Diverso autem remedio utetur sapiens affectatorque sapientiae. Imperfectis enim et adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari: omnia leviora accident exspectentibus. Quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat, memor in prima acie lectos ordines stare. Contumelias et verba probrosa et ignominias et cetera dehonestamenta velut clamorem hostium ferat et longinqua tela et saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero* [...], *non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat.* [...]

Cedere tamen turpe est: assignatum a natura locum tuere. Quaeris qui hic sit locus? Viri. 5. *Sapienti aliud auxilium est, huic contrarium: vos enim rem geritis, illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono et hanc spem, dum ad verum pervenitis, alite in animis, libentesque meliora excipite et opinione ac voto iuvate: esse*

aliquid invictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e re publica est generis humani.

Mărturii
LUCIUS ANNAEUS SENECA

Despre constanța înțeleptului, către Serenus

XIX. 1. Să privim cu atenție pildele oamenilor a căror răbdare o proslăvim. Bunăoară, Socrate a primit cu plăcere vorbele de duh din comediile în care el era ținta ironiei. El a făcut tot atâta haz, ca atunci când Xantipa, soția sa, l-a împroșcat cu apă murdară. I se amintea cu răutate lui Antistene[1] că mama sa e o barbară din Tracia. El răspundea că și mama zeilor era de pe muntele Ida. 2. Însă nu trebuie să ajungem la ceartă și încăierare. Departe să nu ne ducă pașii, iar vorbele nesăbuiților să nu le luăm în seamă. Să așezăm laolaltă cinstirea și înjosirea care pot veni din partea gloatei: cinstirea să nu ne bucure, iar înjosirea să nu ne mâhnească. 3. Altminteri din spaima de jigniri, vom lăsa în voia sorții părți însemnate din îndatoririle noastre publice sau personale, poate lucruri care privesc viața noastră. În tot acest timp, ne va chinui o josnică teamă de a nu auzi vreo vorbă nelalocul ei. Mai mult, uneori, cuprinși de mânie împotriva unor puternici ai vremii, ne vom dezvălui sentimentele, cu o libertate nestăpânită. Dar libertatea nu înseamnă că nu pățești nimic. Ea înseamnă să-ți înalți spiritul deasupra umilirii și să-l faci singurul izvor al bucuriilor tale. Nu trebuie să duci o viață tulburată sau înfricoșată de râsul sau vorbele oricui. Cum să ocolești răul, când fiecare e în stare să facă rău? 4. Înțeleptul va folosi alt leac decât cel care încă n-a atins înțelepciunea. Aspiranții spre înțelepciune care încă trăiesc sub înrâurirea mulțimii să-și închipuie că sunt nevoiți să-și petreacă vremea numai printre nedreptăți și înjosiri. Acestea li se vor părea mai ușoare decât s-au așteptat la ele. Cu cât cineva e mai deosebit prin origine, faimă sau averi, cu atât să se arate mai curajos: să cugete că în prima linie stau cei aleși. Jigniri, ocări, ticăloșii, toate josniciile să le socotească strigăte ale dușmanului, lănci zvârlite din depărtare și pietre care șuieră pe lângă coifuri, fără să le atingă [...]. Îndură-le neobosit, neclintit

Immodica ira gignit insaniam.
(Seneca Philosophus, *Epistulae ad Lucilium* 18, 14, 10)
„Mânia nestăpânită duce la nebunie."

[1] Antistene – filozof grec, fondatorul școlii cinice, discipol al lui Socrate.

chiar. [...] Apără-ți locul hărăzit de soartă. Mă întrebi care este acest loc: al unui bărbat, îți voi răspunde. 5. Cu totul alta e temelia pe care se sprijină înțeleptul. Voi[1] încă vă luptați, în vreme ce ei se bucură de pe acuma de biruință. Nu vă împotriviți fericirii voastre, nutriți speranțe până veți ajunge la adevăr, primiți cu bucurie sfaturile bune și ajutați-vă singuri din toate puterile și cu tot sufletul. A fi neînvins, a deveni cineva căruia soarta nu-i poate face nici un rău, iată năzuința întregii omeniri.[2]

Propuneri de comentariu, eseuri, dezbateri:

A. Realizați un comentariu de text, ideatic și stilistic, respectând următorul plan:

Vade mecum!
„Mergi cu mine!"[3]

1. Ce exemple (*exempla*) folosește Seneca pentru susținerea tezei? De ce îi lăudăm pe oamenii care au răbdare (*patientia*)?

2. Lauda (*honor*) și ocara (*iniuria*) n-ar trebui să fie lăsate pe seama vulgului. Dezvoltați această idee!

3. Libertatea (*libertas*) care ne-a fost dată trebuie și dirijată, stăpânită de om. Așadar, ce înseamnă libertatea, din perspectiva lui Seneca? Dar din punctul vostru de vedere?

4. Amintiți-vă cele două concepte ale sistemului filosofic senecan! Rădăcina ați recunoscut-o în construcțiile:

... sibi gaudenda veniant > gaudium

... ne inquieta agenda > quies / tranquillitas

5. a) Vă numărați printre „aspiranții la înțelepciune" (*affectores sapientiae*)? Motivați opțiunea!

b) Care ar fi deosebirea statutului de aspirant față de cel de înțelept?

6. a) Viața ca o „luptă" este susținută de textul senecan? Cum?

b) Mai sunt valabile cele trei elemente (*genus*, *fama*, *patrimonium*) care ar condiționa atitudinea noastră față de *iniuria?* Am fi mai curajoși (*fortiores*) dacă ni s-ar inocula de mici respectul față de sine și de tot ceea ce ne înconjoară?

---

[1] Voi – *aspiranții la înțelepciune.*
[2] Trad. rom. de Svetlana Sterescu.
[3] *Vademecum*: cărți fundamentale de a căror învățătură profiți continuu.

7. În ce măsură formularea gnomică *si contumelias dices audies* „dacă vei spune insulte, vei auzi" are vreun corespondent în acest text? Seneca îți recomandă să taci și să înduri / să-l lovești ca un războinic / să-l educi pe cel care-ți adresează insulta?
8. Îndemnul cel mai evident formulat de Seneca este acesta: *Cedere tamen turpe est.* Explicați!
9. Natura, din perspectiva lui Seneca, este obiectul de studiu al fizicii Este oare vorba de panteism, sau natura ca tot unitar, în care omul este o părticică din acest tot? Orice dezechilibru, cât de mic, perturbă întregul. Cum am perturba întregul, dacă ne-am opune înjosirii? Contează cum ne opunem unei *iniuria?*
10. Ultimele două fraze ale acestui capitol adună câteva cuvinte-cheie precum: *bonum*, *spes*, *verum*, *fortuna* <—> *homines* etc. Rezumați, utilizând nu numai termenii senecani, ce înseamnă a fi neînvins (*invictus*)!

Scire facias!
„Caută să cunoști!"

B. Realizați un eseu liber despre actualitatea / nonactualitatea ideilor senecane (cap. XIX), din perspectiva omului modern.

C. a) Între stoicism și recomandările („poruncile") religiei iudeo-creștine există unele asemănări. Realizați un text argumentativ în care apărați / incriminați modul de viață stoic!

b) Realizați un text argumentativ în care manifestați încredere în recomandările religiei creștine, respectiv ideile promovate de stoicism, respectând asemănările și deosebirile!

TEME PROPUSE PENTRU PROIECTE DIDACTICE*

1. Seneca, personalitate fascinantă a secolului I p.Chr.
- **a.** *Seneca, homo*
- **b.** *Seneca, stoicus*
- **c.** *Seneca, homo politicus*
- **d.** *Seneca, scriptor*

2. Stoicism, epicureism, probabilism — trei viziuni asupra vieții
- **a.** Sisteme filosofice (caracteristici, reprezentanți)
- **b.** Etica — contribuții ale filosofiei în practica morală
- **c.** Limbajul filosofic

3. De la tragedia greacă la tragedia romană (Seneca)

a. Tragedii greceşti (viziune artistică): Eschil (*Orestia*), Sofocle (*Oedip rege*, *Oedip la Colonos*), Euripide (*Hippolytos*, *Troienele*).

b. Tragedii romane (asemănări/deosebiri): Seneca (*Oedipus*, *Tiresias*, *Agamemnon*, *Phaedra*, *Troienele*, *Fenicienele*)

c. Tragedii franceze: Racine (*Andromaque*, *Phèdre*)

Bibliografie selectivă

1. Lucius Annaeus Seneca, *Apokolokyntosis sau Prefacerea în dovleac a divinului Claudius*, trad. rom. de Ilieş Câmpeanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2002.
2. Seneca, *Scrisori către Lucilius*, trad. rom. de Gh. Guţu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
3. Seneca, *Scrieri filosofice alese* (antologie, prefaţă şi tabel cronologic de Eugen Cizek), Editura Minerva, Bucureşti, 1981.
4. Seneca, *Tragedii*, trad. rom. de Traian Diaconescu, vol. I, Editura Univers, Bucureşti, 1979; vol. II, 1984.
5. Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. II, Societatea „Adevărul" S.A., 1994 şi reed.
6. Eugen Cizek, *Seneca*, Editura Albatros, Bucureşti, 1972.
7. Pierre Grimal, *Literatura latină*, trad. rom. de Mariana şi Liviu Franga, Editura Teora, Bucureşti, 1997.
8. *Scriitori greci şi latini* (colectiv), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

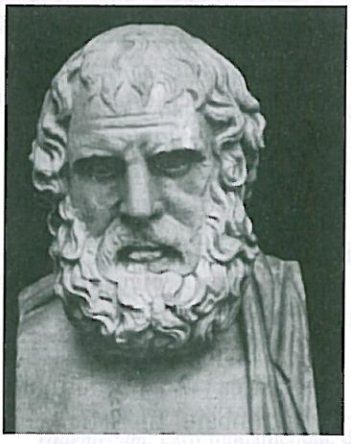

Euripide

Capitolul III

Istoriografia latină

Istoriografia latină (prezentare sintetică)

Teste-grilă (1–2)

Ab Urbe condita

Romulus, conditor Romae

Ad melĭus comprehendum

NOVA! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale finale

Exempla

Exercitia

Horatius Cocles, unus vir
Cloelia, una virgo

Ad melĭus comprehendum

NOVA! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale comparative

Exempla

Exercitia

Ansĕres non fefellēre

Ad melĭus comprehendum

NOVA! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale consecutive

Exempla

Exercitia

Vae victis!

Ad melĭus comprehendum

NOVA! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale cauzale

Exempla

Exercitia

ANEXE

Titus Livius (CDS•); Publius Cornelius Tacitus*

Vita et opera

Materiale auxiliare

Ab Urbe condita (*praefatio*/prefață)

Tacitus: *Historiae* – *Casus eventusque rerum*
Annales – *Sine ira et studio*
– *Munus Annalium*
– *Livia*
– *Rectores Neronis*

Teme propuse pentru proiecte didactice*

Bibliografie selectivă

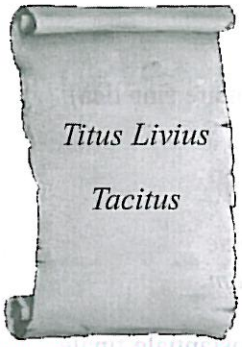

Istoriografia latină[1]
(Prezentare sintetică)

HISTORIA, ANNALES

La început, între „istorie" — cronică a unor evenimente recente sau contemporane — și „anale" — relatare a unor momente anterioare, prezentate însă cronologic —, distincția era foarte clară.

În *historia* erau incluse și „faptele petrecute" sau „săvârșite", poate pentru că se prezentau evenimente recente, fără respectarea ordinii cronologice. Istorie erau și celelalte specii, însă percepute ca specii de graniță, periferice, precum monografia, biografia și lucrările memorialistice. Este distanța valorică dintre primul biograf latin, Cornelius Nepos, și Titus Livius, dintre biograful și istoricul Suetonius și istoricul Tacitus.

RES GESTATE
Sallustius
De coniuratione Catilinae
De bello Iugurthino
Caesar
Commentarii de bello Gallico
Commentarii de bello civili
Cornelius Nepos
De viris illustribus
Suetonius
Vitae duodecim Caesarum

Primii analiști, scrupuloși în respectarea cronologiei, se dovedesc a fi mai mult preocupați de fapte și mai puțin de explicarea cauzelor fenomenelor, de mobilurile ascunse sau vădite ale protagoniștilor evenimentelor.

Evoluția genului se va raporta la primul reper valoric: Sallustius. Deși contemporan cu Cicero, preferă modelul lui Tucidide și, poate, cel al lui Cato cel Bătrân: sobrietate, tendință spre concizie, pregnanța ideilor, parfum arhaic. Sallustius a reușit cu succes să relateze fapte memorabile, îmbinând „parțialitatea instructivă" cu „imparțialitatea utilă"[2].

gravitas
parcitas
velocitas

Historia, magistra vitae

Nu este de mirare că „istoria" devine îndrumătoarea vieții, istorie-„călăuză", îndreptar moralizator; ea se pliază unui spirit pragmatic și conservator în a respecta valorile morale, impuse de tradiție. „Istoria" va consemna, ca și *res gestae*, faptele exemplare, dar pe alese (*carptim*), cum spune Sallustius și cum va proceda și Titus Livius. Istoria poporului roman este plină de exemple bune, une-

Mores maiorum
docēre
delectāre
flectĕre
Bona / mala exempla

[1] Un studiu modern despre istoriografia latină — la care ne vom raporta — ne oferă E. Cizek, în *Istoria în Roma antică*, Editura Teora, București, 1998.
[2] E. Cizek, *op.cit.*, p. 84.

„Principis terrarum populi"

ori rele, multe memorabile. Dar pe cât de luminoasă, de tonică este istoria poporului roman la Titus Livius, pe atât se încarcă la Tacitus de culori sumbre. La istoricul augustan, se simte încrederea în destinul unui popor menit de zei să fie stăpânul lumii — de aceea îl numește „cel dintâi popor peste noroadele lumii"; la Tacitus, răul — cruzimea, desfrâul și ambițiile — a intrat în lume. Ca să scrie istorie, Tacitus a așteptat să moară Domitianus. Abia sub domnia lui Nerva va avea curajul să scrie cum simte și ce crede. Ca urmare, se mai poate avea în vedere și tendința istoricilor de a deforma istoria din multe motive, adeseori subiective.

Saeculum Caligulae, Neronis, Domitiani

Caligula

Și totuși, o doză de onestitate profesională, de veridicitate există, verosimilitatea se menține în scrierea istorică, însă între anumite limite. Căci a scrie istorie înseamnă să ai vână poetică și elocvență. Lectorul — doct — trebuia nu numai instruit, ci și încântat, chiar convins de verosimilul situațiilor în care acționau „personajele". Istoria devenea astfel artă, iar istoricul, al cărui talent trebuia să fie incontestabil, impunea sau nu un stil, precum arhaizantul Sallustius sau entuziastul, pateticul Titus Livius.

Cicero, homo universalis

Însuși Cicero, om universal, îndeajuns interesat de istoriografie, considera că discursul narativ trebuia să țină seama de scop, de scopul pentru care a fost conceput, acela de a aduce un beneficiu — scriind — urmașilor. Adevărul devine astfel doar un „adevăr" credibil.

Astfel, Cicero recunoaște înrudirea dintre istorie și oratorie.

„Dar în istorie se cere întrebuințarea unui stil întrucâtva larg desfășurat și curgător, și nu ca în discursurile noastre, năvalnic și aprig."[1]

Ceea ce gândea Cicero a fost adoptat de Titus Livius, care a creat o operă recunoscută prin valoarea morală și literară, dar discutabilă, uneori, în ceea ce privește adevărul istoric.

Ab Urbe condita
periochae
„cuprins"
epitoma
„rezumate"

Cele mai valoroase anale latinești „De la întemeierea Romei" au fost scrise de Titus Livius în 142 de cărți, dintre care s-au păstrat 35, iar cuprinsul celorlalte ne este cunoscut din rezumate.

Praefatio

În prefață (vezi anexe), Titus Livius își dezvăluie opțiunile politice. El este un istoric care încă mai crede în instituțiile republicane, deși societatea vremii nu este un model demn de zugrăvit. De aceea, alege ca subiect trecutul

[1] Cicero, *Orator* XX, 66.

κάθαρσις
„purificare"

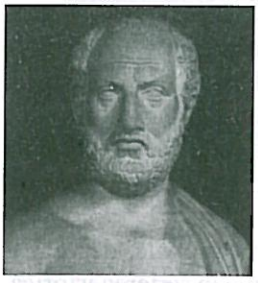

Tucidide

civitas aeterna

(*Praef.*, 13)
ut poetis tantum opus

Thucydides (460–396)
Războiul peloponnesiac

Polybios (201–118)
Istorii (30 de cărți)

Tacitus (54–120)
- *Dialogus de oratoribus* (96–98)
- *Germania* (98)
- *Agricola* (98)
- *Historiae* (105–109)
- *Annales* (după 110–120)

Iulio-Claudieni (14–68)
Tiberius (14–37)
Caligula (37–41)
Claudius (41–54)
Nero (54–68)

glorios al Romei, o proiecție a idealurilor sale în mijlocul cărora capătă viață convingerile, dragi sufletului. Așa se explică forța de a imagina vaste tablouri, scene, profiluri umane, de a impune istoriei acea funcție catartică pe care o recomandă Aristotel autorilor de tragedii; așadar, adevărul istoric, în sens modern, nu mai contează, căci suflul epopeic înalță, pe alocuri, istoria la nivelul fabulosului, al mitului.

Chiar și lectorul modern are senzația măreției, a grandiosului, mai ales în etapa de începuturi — așa-zisa etapă legendară a Romei.

Fiecare nucleu narativ este un fundament pe care se înalță un uriaș edificiu. Zeci și sute de piese de mozaic, în zeci și sute de culori. Diversitatea situațiilor este impresionantă, dar fluidul, magma sunt aceleași. Suflul patriotic, mândria de a fi roman, de a fi trup și suflet cu patria, cu cetatea eternă curg firesc, convingător, neostentativ.

Istoria devine poezie — o vrajă ce cucerește. Nu întâmplător, la sfârșitul prefeței invocă, asemenea poeților, zeii și zeițele, ca să-l ajute să purceadă, cu noroc, la drum și să sfârșească această uriașă lucrare. (De fapt, scrie analele de-a lungul a cincizeci de ani.) În felul acesta, Titus Livius se rupe de tradiția relatării anoste, prăfoase, încărcat arhaizante și impune un limbaj parțial tributar lui Cicero, sigur însă mai modern, pregătind latent apariția prozei lui Tacitus.

Modelele grecești ar fi putut fi Tucidide și Polibiu, interesați, mai ales ultimul, să afle în istorie învățăminte politice și pragmatice. Totuși, Titus Livius, prin zecile de exemple morale, se apropie mai mult de predecesorii săi latini, Cornelius Nepos și Sallustius[1], deși se străduiește, în prefață, să se disocieze de pesimismul sallustian, la care se tot referă ironic.

Saltul valoric de la istoria lui Titus Livius la scriitura de excepție a lui Tacitus se înscrie pe linia unei evoluții firești a istoriografiei latine.

Să nu uităm că perspectiva asupra istoriei romane se lărgise.

Dinastia Iulio-Claudienilor oferise destule dovezi de ipocrizie (Tiberius), demență (Caligula, Nero), slăbiciune în fața viciilor (Claudius), iar cea a Flavienilor, de tiranie, nu numai în sensul unei exacerbări a cruzimii (Domitianus).

[1] E. Cupaiuolo, *Storia della letteratura latina*, Napoli, 1904, pp. 252–253.

68–69 *Bella civilia*
Galba
Otho
Vitellius

Sine ira et studio

Flavii (69–96)
Vespasianus (69–79)
Titus (79–81)
Domitianus (81–96)

Antoninii (96–138)
Nerva (96–98)
Traianus (98–117)
Hadrianus (117–138)

iudex morum

dignitas, libertas

Germania

ingenium, eloquentia

Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis (Tacitus, *Historiae* I, 1, 1)

Împărații devin, la Tacitus, împreună cu anturajele lor, personaje fictive, principale sau secundare, erodate de pasiuni dezlănțuite (Nero, Domitianus) sau ascunse (Tiberius), de ambiții, intrigi și calcule politice, încrâncenate de spaime și nebunie (Claudius, Nero, Domitianus).

Poate Tacitus a fost sincer, bine intenționat când și-a propus să scrie o istorie „fără ură și părtinire". Dar intervin factori perturbatori — mentalitatea unui politician care apreciază libertatea intelectuală în perioade de despotism, formația sa retorică, modelele istoriografice, o inteligență ascuțită, capabilă de analize psihologice remarcabile și chiar un temperament pasional, care se lasă dominat de trăiri abisale uneori, până când rațiunea îl aduce, din nou, în postura de narator-martor, dar și de judecător revoltat de moravurile vremii, care apreciază și se raportează la demnitatea și libertatea umană.

Tacitus însuși, împreună cu familia sa, victimă a despotismului, redus ani de zile la tăcere (ceea ce echivala cu o sclavie acceptată), a înțeles cel mai bine — și cu sfâșieri interioare necicatrizate — că orice putere corupe, iar o putere absolută corupe, distruge în mod total.[1] Între dimensiunea dominant imorală a împăraților și despotismul autoritar se creează o relație vicioasă, care nu poate conduce, în final, decât la prăbușirea imperiului. Strigătul de alarmă taciteic împotriva amenințării externe, a barbarilor germani, nu reprezintă decât o înțelegere profundă a dezintegrării unității imperiului, pe fondul disensiunilor interne și uzurpării morale a societății romane.

În acord cu Quintilianus și cu toți ceilalți istoriografi marcanți, Tacitus recunoaște că pentru a scrie istorie trebuie să ai talent literar, fapt pe care-l mărturisește în *Anale*, prin intermediul personajului său Cremutius Cordus, referindu-se la Titus Livius: „Titus Livius, preastrălucind printre primii (istorici) în elocință și fidelitate față de faptele relatate."

Tacitus, teoretic, îmbrățișează acest tip de scriitură, dar ea este remodelată, modernizată, adaptată mai degrabă unor tipare romanești, în care pare să uzeze abil de tehnica cinematografică, cu prim-planuri, cu o abordare vizualizantă, cu ruperi de cadru — discontinuitățile creează ambiguitatea percepției —, cu relatări nude, dezgolite de orice comentariu, puneri în scenă regizate cu

[1] R. Martin, *Tacitus*, ed. a II-a, Londra, 1989, p. 143, *apud* E. Cizek, *op.cit.*, p. 138.

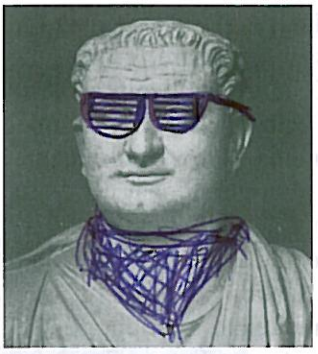

Titus

gravitas
Saeculum
(Tacitus)

abilitate și cu instinct al dramaticului, al tragicului, ce ne duc cu gândul la Shakespeare.

Fraza ciceroniană amplă, plină de apodoze și protaze, devine, la Tacitus, suplă, abruptă, concisă, uneori — pentru neinițiați — ermetică, greu descifrabilă, amestec de modern, abstract și termeni rar uzitați, dominant conotativă — este cu adevărat o proză poetică —, singura operă din literatura universală impregnată de solemnitate[1], din care nu lipsește ironia amară.

Solemn și sentențios, Tacitus constituie chintesența gândirii intelectualității romane care salvează un „veac de singurătate" — secolul I p.Chr.

Test-grilă (1)

1. Scrierile în care evenimente trecute erau relatate cronologic se numeau
a. monografii **c.** istorii
b. biografii **d.** anale

2. Specii de graniță incluse în *historiae* erau cele de mai jos, cu excepția:
a. analelor **c.** comentariilor
b. biografiilor **d.** monografiilor

3. O valoroasă monografie a lui Sallustius, considerată o reală capodoperă, este:
a. *De bello Ingurthino*
b. *De bello Gallico*
c. *De bello civili*
d. *Agricola*

4. *De viris illustribus* l-a consacrat ca primul biograf latin pe:
a. Varro **c.** Cornelius Nepos
b. Caesar **d.** Suetonius

5. Primul istoric a cărui scriitură se caracterizează prin *gravitas*, *parcitas*, *velocitas* a fost:
a. Caesar **c.** Sallustius
b. Cornelius Nepos **d.** Suetonius

6. Istoria își va menține constant tendințele moralizatoare, cu excepția istoriei lui:
a. Tacitus **c.** Sallustius

[1] E. Cizek, *op.cit.*, p. 144.

b. Titus Livius **d.** Cicero

7. Istoricii considerau că un text istoric trebuia conceput ca o *oratio*. Și-atunci erau indispensabile aplicațiile din:
a. muzică **c.** filosofie
b. elocință **d.** literatură

8. Istoricul ar trebui să fie capabil să selecteze faptele exemplare, utile pentru urmași, așa precum procedează în monumentala sa operă entuziastul și pateticul:
a. Caesar **c.** Cornelius Nepos
b. Titus Livius **d.** Suetonius

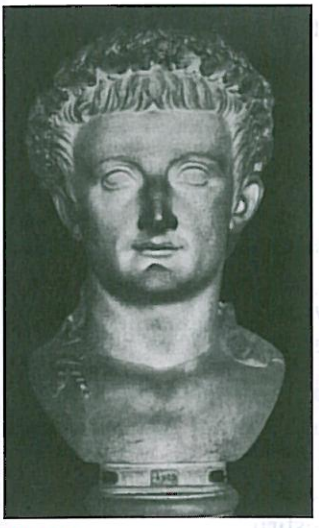
Tiberius

9. Perspectiva asupra istoriei se schimbă în secolul I p.Chr., de parcă răul ar fi intrat în lume; tabloul istoriei se încarcă de culori sumbre, ca la:
a. Titus Livius **c.** Caesar
b. Cato cel Bătrân **d.** Tacitus

10. Poate nu întâmplător se numește „cel Tăcut", cei cincisprezece ani sub Domitianus explică acest fapt. Secolul I p.Chr. pare să fie secolul tiranilor, deși principatul a fost inaugurat de figura marcantă a lui:
a. Nero **c.** Octavianus
b. Tiberius **d.** Caligula

Test-grilă (2)

1. Se poate vorbi de obiectivitate la marii istorici romani? Sau doar de:
a. *verosimilitas* **c.** *brevitas*
b. *loquacitas* **d.** *tranquillitas*

2. Operă vastă, în 142 de cărți, istoria lui Titus Livius a circulat, tocmai din cauza dimensiunilor ei, sub formă de:
a. *opuscula* **c.** *periochae*
b. *praefatio* **d.** *versus*

3. Despre „istoria" lui Titus Livius se spune că ar fi:
a. poem în proză **c.** satiră menipee
b. epopee în proză **d.** roman

4. O caracteristică inconfundabilă a istoriei liviene este:
a. amestecul de legendă și istorie
b. amestecul de proză și versuri
c. amestecul de satiră virulentă și istorie
d. amestecul de prezent și trecut

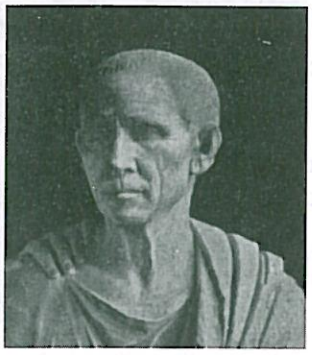

Cato

5. La sfârșitul „prefeței", Titus Livius invocă zeii și zeițele; pentru a duce la bun sfârșit o lucrare atât de dificilă, are nevoie de inspirație, precum la:
a. *tragici* **c.** *poetae*
b. *actores* **d.** *comoedii*

6. În *Praefatio*, Titus Livius polemizează cu arhaizantul:
a. Cato **c.** Caesar
b. Nepos **d.** Sallustius

7. Tacitus se dovedește onest în intenție, de vreme ce declară că intenționează să relateze faptele:
a. *sine irā et amore*
b. *sine irācundia et odio*
c. *sine irā et studio*
d. *sine odio et studiis*

8. Judecător al moravurilor societății romane, Tacitus aprecia:
a. *obsequium* **c.** *libertas*
b. *dominatio* **d.** *potentia*

Ira furor brevis est.
(Horatius, *Epistulae* I, 2, 62)
„Mânia este o scurtă nebunie!"

9. Dacă la Titus Livius se poate vorbi de suflu epopeic, în *Analele* lui Tacitus există tehnici moderne, asemănătoare:
a. nuvelei **c.** romanului
b. poeziei **d.** povestirii

10. Cel mai dureros strigăt al istoricului Tacitus se înalță împotriva:
a. monarhismului moderat
b. despotismului crud
c. republicii mixte
d. regalității orientale

Ab Urbe condita

Romulus, conditor Romae

Priori[1] *Remo augurium*[3] *venisse fertur*[2]*, sex vultures, iamque nuntiato augurio, cum*[4] *duplex numerus Romuli sese ostendisset, utrumque*[5] *regem sua multitudo consalutaverat. [...] Inde cum altercatione congressi*[6] *certamine irarum ad caedem vertuntur*[7]*; ibi in turba Remus cecidit. [...] Ita solus potitus*[8] *imperio Romulus; condita urbs conditoris nomine appellata*[9]*.* (I, 7)

Vocabula

1. *prior, prius* — (*aici*) cel dintâi (în timp) (acordat cu Remus — în cazul dativ)
2. *fertur* — se spune
3. *augurium, -ii* — semn prevestitor
4. *cum* (narativ) — după ce
5. *uterque, utraque, utrumque* — fiecare (din doi)
6. *congressi* < *congredior, congredi, congressus sum* — a întâlni (*aici, participială relativă*)
7. *certamine ... vertuntur* — încingându-se spiritele, se ajunge la vărsare de sânge (*lit.*: de la ocări mânioase, se ajunge la crimă)
8. *potitus (est)* < *potior, potiri, potitus sum* — a pune stăpânire (+ Abl.)
9. *appellata (est)* — a fost denumit(ă)

AD MELIUS COMPREHENDUM

Dies irae
(Thomas a Celano)
„Ziua mâniei"

1. Să se traducă:
Vulgatior fama est ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros; inde ab irato Romulo, cum verbis quoque increpitans adiecisset: „sic deinde pereat, quicumque alius transiliet moenia mea", interfectum (esse).

Primele cărți se referă la timpuri imemoriale, granița dintre real și fabulos se șterge, iar faptul istoric este abordat prin puneri în scenă ce respectă virtualități artistice. Subiectul fiecărei legende este un nucleu narativ deja consacrat de tradiție.

a) Prima legendă, un prim nucleu narativ, este introdusă de *fertur*.
Relatați-o cât mai succint!

b) A doua legendă este introdusă prin: *vulgatior fama est* „mai răspândit în popor este zvonul", o versiune care a circulat mai mult decât varianta oficială.
Care este această variantă adoptată de istoric? Găsiți-o în textul studiat în clasă!

c) Cum explicați atitudinea batjocoritoare a lui Remus (*ludibrio fratris* „în bătaia de joc a fratelui său")?
Alegeți varianta posibil corectă:
- el văzuse primul (*prior*) vulturii
- el era întâiul născut

d) Despre ce ziduri noi (*novos muros*) vorbește istoricul? Evenimentele nu s-au derulat în doar câteva ore?
Alegeți varianta care vi se pare corectă:

— ridicase rapid cu prietenii săi un zid din brazde de pământ;
— trăsese cu plugul o brazdă (*sulcus*), hotarul viitoarei cetăți.

e) Urmăriți schema de mai jos, pentru a înțelege traducerea. Observați cât este de contorsionată fraza, parcă indicând gândurile tulburi ale celor doi frați implicați într-un eveniment de mare gravitate.

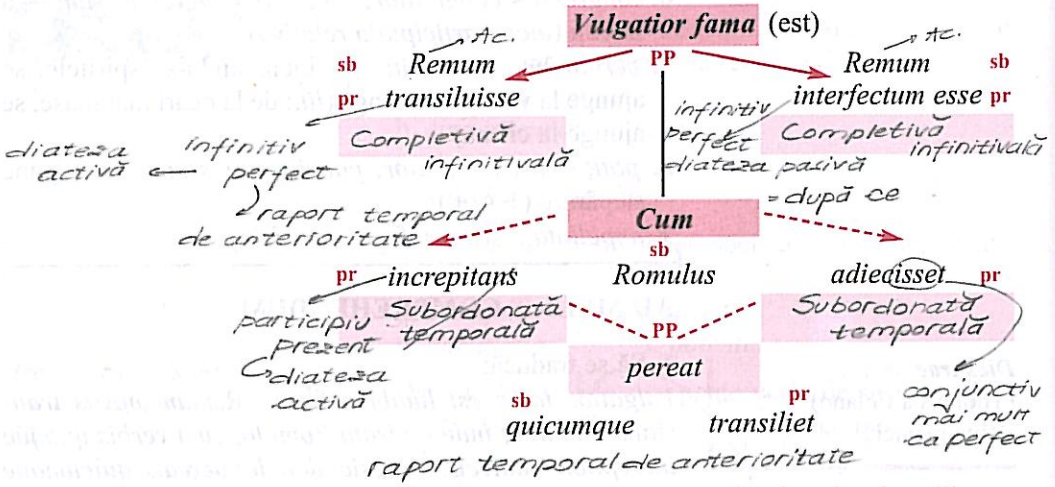

Completați spațiile goale cu tipurile de subordonată!

2. În disputa, în cearta dintre cei doi, considerați că a avut dreptate Remus sau Romulus? Istoricul insistă asupra vinei (*culpa*) de care s-a făcut vinovat fiecare: *altercatione*, *certamine irarum*, *ludibrio*, *ab irato*, *increpitans*.

Culpam maiorum posteri luunt.
(Curtius, *Historia Alexandri Magni*)
„Urmașii ispășesc păcatele înaintașilor."

3. În momentele de grea cumpănă din istoria statului, romanii își amintesc, cu temeri superstițioase, de „păcatul originar", ascuns sub măreția Romei. Explicați!

4. Primul rege al Romei a fost Romulus, iar ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus a fost un alt Romulus — Romulus Augustulus (475–476) —, detronat de răsculații lui Odoacru. Oare Dimitrie Cantemir a avut dreptate, în *Incrementa atque decrementa*..., că marile imperii apar, sporesc în putere și apoi pier, conform unor legi obiective? În „Prefață", veți descoperi temerea lui Titus Livius, influențat de Polibiu, referitoare la dezvoltarea excesivă a statului roman în timpul său. Găsiți corespondențele și dezvoltați aceste idei:

- ciclicitatea în istorie
- Imperiul Roman în timpul lui Augustus

- procesul de evoluție / involuție a statului roman
- cauze obiective / subiective care determină evoluția / involuția statului roman

5. Explicați, cu ajutorul dicționarului, termenii încărcați cu semnificații aparte: *augurium*, *sex / duodecim* (*duplex numerus*), *caedes*, *imperium*, *conditor*, *moenia*.

Nova! Sintaxa frazei
Subordonatele circumstanțiale finale

Modul	Conjuncții	Corelative
Conjunctiv (se respectă concordanța timpurilor)	*ut* — ca să *ne* — ca să nu *quo* — pentru ca să (în finală, există un adverb sau adjectiv la comparativ)	*eo* | de *idcirco* | aceea

N.B. Ideea de finalitate, de scop se mai poate reda și prin:
— relativa circumstanțială finală
— supinul activ, după verbe de mișcare
— participiul viitor, după verbe de mișcare
— sintagme gerunziale / gerundivale, în cazurile genitiv (+ *causa*, *gratia*), dativ, acuzativ (+ *ad*)

In sua fata ruit.
(Ovidius, *Metamorphoses*)
„Se-ndreaptă spre destinul său."

Exempla

1. *Remus murum transiluit* ***ut*** *suum fratrem irrideret.*
Remus a sărit „zidul" ca să-și bată joc de fratele său.

2. *Romulus eum interfecit* ***ne*** *ullus moenia sua transiliret.*
Romulus l-a ucis ca nimeni vreodată să nu treacă peste zidurile sale.

3. *Adiuta me* ***quo*** *melĭus discam.*

4. *Eō tibi scribo* ***ut*** *venias.*
De-aceea îți scriu ca să vii.

EXERCITIA

1. Stabiliți prin ce propoziție / parte de propoziție este exprimată ideea de finalitate din enunțurile:
• Mâncăm ca să trăim.
Edimus ut vivamus.
a) *Edimus ad vivendum.*

***Do ut des* (?)**

***Amo ut amer* (?)**

b) *Edimus vivendo.*
c) *Edimus vivendi causa.*

• Sabinii vin să vadă jocurile.
Sabini veniunt ut ludos spectent.
a) *Sabini veniunt ludos spectatum.*
b) *Sabini veniunt ad ludos spectandos.*
c) *Sabini veniunt ad ludos spectandum.*

2. Remarcați diferențele și asemănările dintre cele două fraze! Ce observați?
• *Rex misit legatos qui obsides* (ostaticii) *deposcerent* (*deposcere* — a cere înapoi).
• *Rex misit legatos ut obsides deposcerent.*

3. Redați și în alte variante ideea de scop din fraza de la exemplul 2 (minimum trei variante).

4. Scrieți conjuncția care lipsește:
- *Studet doctior fiat.*
- *Legibus paremus* (ne supunem) ☐ *liberi simus.*
- *Ama* ☐ *ameris* (diateza pasivă)
- *Lege* ☐ *obliviscaris* (*obiviscor*, *oblivisci* — a uita).

Ut ameris, ama.
(Martialis, *Epigrammata* 6, 11)
„Ca să fii iubit, iubește!"

Raptus Sabinarum

HORATIUS COCLES, unus vir[1]

Pons sublicius[2] *iter paene hostibus dedit*[3]*, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles.*

Cocles, [...] a reuşit să oprească o bucată de vreme atacul etruscilor, care se năpustiseră ca o furtună asupra lor. Când mai rămăsese o mică parte din pod nedărâmată, ostaşii romani îi strigară să se retragă, dar Cocles, după ce-i sili să plece pe cei doi tovarăşi ai săi, îşi îndreptă ameninţător ochii spre căpeteniile etruscilor [...], ocărându-i în bloc: „Slugi ai regilor trufaşi! Aţi uitat de libertatea voastră şi veniţi acum s-o răpiţi pe-a altora?"

[*Etrusci*] *iam impetu conabantur detrudere virum, cum simul fragor*[4] *rupti pontis, simul clamor*[4] *Romanorum alacritate perfecti operis*[6] *sublatus*[5]*, pavor subito impetum sustinuit. Tum Cocles ita sicut erat armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus*[7] *telis incolumis ad suos tranavit.* (II, 10)

CLOELIA, una virgo[1]

Pentru că romanii au ştiut să cinstească cum se cuvine isprava lui Mucius (Scaevola), nici femeile romane n-au vrut să rămână mai prejos.

Cloelia virgo, una ex obsidibus, cum castra[2] *Etruscorum forte haud procul ripa Tiberis locata essent*[2]*, frustrata*[3] *custodes, dux agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranavit sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est*[4]*, primo incensus ira, oratores*[5] *Romam misit ad*[6] *Cloeliam obsidem deposcendam*[6] [...]

Apoi însă, trecând de la furie la admiraţie şi punând această faptă mai presus de cele săvârşite de Cocles şi Mucius, declară că ea constituie totuşi o încălcare şi că, dacă nu i se va preda ostatica, el va considera tratatul desfăcut; în schimb, dacă-i va fi restituită, atunci şi el o va trimite înapoi, la ai săi, neatinsă.

Romani pignus pacis ex foedĕre[7] *restituērunt, et apud regem Etruscum non tuta*[8] *solum*[9]*, sed honorata etiam*[9] *virtus fuit* [...].

După restabilirea păcii, romanii au onorat-o pe Cloelia, ridicându-i o statuie ecvestră, fapt nemaipomenit până atunci pentru o femeie. (II, 13)

Vocabula

1. *unus vir* — un bărbat unic, un singur bărbat
2. *pons sublicius* — pod de lemn (lega *Forum boarium* „oborul de vite" de malul drept al Tibrului)
3. *dedit* (perfect = potenţial) *hostibus iter* — ar fi dat cale liberă duşmanilor (*etruscii, conduşi de regele Porsenna, voiau să redobândească tronul pierdut de Tarquinius Superbus, rege la Roma între anii 534 şi 509 a.Chr.*)
4. *cum simul fragor... simul clamor* — când, deodată, vuietul... odată cu strigătul
5. *sublatus* < *tollo, -ĕre, sustuli, sublatum* — a scoate (*se acordă cu* clamor)
6. *alacritate perfecti operis* — din cauza bucuriei faptei duse la bun sfârşit
7. *superincidentibus* < *superincido, -ere* — a cădea de sus asupra

Vocabula

1. *una virgo* — o fecioară unică; o singură fată
2. *cum castra... locata essent* — pentru că tabăra fusese aşezată; după ce tabăra a fost aşezată
3. *frustrata* < *frustror, -ari, -atus sum* (dep.) — a înşela, a amăgi (*participiu, acordat cu Cloelia*)
4. *quod ubi regi nuntiatum est* — iar când i s-a anunţat regelui acest fapt
5. *oratores* = *legati* = *nuntii*
6. *ad... deposcendam* < *deposco, -ĕre* — a cere înapoi
7. *pignus pacis ex foedere* — zălog al păcii, conform tratatului
8. *tuta* — în siguranţă (*se acordă cu* virtus, *ca şi* honorata)
9. *non solum... sed etiam* — nu numai..., ba chiar

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Conform concepției sale, mai mult stoice, despre destin, Titus Livius consideră că *fatum*-ul a guvernat creșterea Romei tocmai pentru că zeii au fost încredințați de misiunea sacră, așadar măreață, a poporului roman.

Pentru a ajunge însă popor ales, trebuia să-și dovedească virtuțile, calitățile. De aceea, a fost supus la grele încercări. Intervenția acestui *fatum* s-a manifestat și-n cazul războiului cu invadatorii etrusci, mai târziu cuceritorii galli sau puni. Adversarii Romei stimulau, de fapt, tenacitatea și virtuțile de viitori stăpâni ai lumii, calități existente nu numai în cei mai de seamă romani, ci și printre cei de rând.

O situație de excepție (episoadele cu Horatius Cocles, Mucius Scaevola, Cloelia) se transformă într-o șansă a destinului, căci, în textul livian, *Fortuna* se pare că este uneori hazardul ce scoate la iveală calitățile deosebite ale individului, unicizându-l (*unus vir*, *una virgo*). Iar istoria romană nu este dominată doar de un Scipio, ci de mii de eroi, făptuitori de istorie.

a) Din acest motiv, analele liviene ce relatează fapte legendare sau istorice, fapte eroice, glorioase au fost asimilate unei specii a genului epic, de mari dimensiuni. Cum se numește această specie?

b) Stabiliți ierarhia următorilor termeni: *dei*, *fortuna*, *fatum*, *viri*, *virgines*, *duces*. Motivați opțiunile!

c) Găsiți termenul *forte* în textul *Cloelia, una virgo*; comparați-l cu cel din primul text: *Horatius Cocles, qui positus* (*erat*) *forte in statione pontis* „Horatius Cocles care fusese pus, din întâmplare, în pichetul de pază al podului". Ce rol joacă întâmplarea, în cazul celor două personaje?

Ut fata trahunt
„Cum ne duce soarta"

2. Rezumați cele două episoade, stabilind asemănările și deosebirile, după următorul miniplan:

1) indicii spațiali	
2) rolul întâmplării	
3) particularități ale personajelor:	**3)** Cloelia, Horatius Cocles: *insignis*, *vigilans*, *audax*, *intrepidus*, *fortis*

4) faptele bărbatului (*acta viri*)	**4)** faptele fecioarei (*acta virginis*)
5) exemplaritatea acțiunii	
6) gloria / recunoștința concetățenilor (statuie de marmură în for)	

Nova! **Sintaxa frazei**

Subordonatele circumstanțiale comparative

Felul comparativei /mod	Elemente introductive		Corelative	
I. Reală **1)** de egalitate **(Ind.)**	conjuncții: *ut* *sicut* *velut* *quemadmodum*	cum după cum precum	*sic* *ita*	așa astfel
	pronume / adjective / adverb *qualis* *quantus* *quot* *quo*	precum cum cât cu cât	*talis* *tantus* *tot* *eo*	așa atât de mare atât cu atât
2) de identitate **(Ind.)**	conjuncții *ac* *atque*	ca și	asemănarea *idem*, *aeque*, *pariter* *similiter*	la fel
	atque *ac*	decât	deosebirea *alius*, *aliter*	altul, altfel
3) de inegalitate a) de superioritate b) de inferioritate **(Ind.** sau **Conj.)**	*quam*	decât	*potius* *plus* *magis* *minus*	mai degrabă mai mult mai mult mai puțin
II. Ireală–ipotetică (comparativ–condițională) **(Conj.)**	*ut si* *velut si* *tamquam si* *quasi* *ac si* *proinde ac si*	ca și cum		

Exempla

- ***Ut** sentio, **sic** loquor.* „După cum simt, așa vorbesc.“
- *Tum Cocles **ita sicut** erat armatus in Tibĕrim desiluit.* „Atunci, Cocles, așa precum era înarmat, a sărit în Tibru.“
- *Amicitia **tantas** opportunitates habet **quantas** vix queo dicĕre.* „Prietenia are atâtea oportunități câte abia pot să le enumăr.“
- *Amicus magis necessarĭus est **quam** ignis et aqua (est).* „Prietenul este mai necesar decât focul și apa.“
- ***Velut si** coram adesset, Caesaris verba audiebam.* „Auzeam vorbele lui Caesar, ca și cum era de față.“
- *Qui esset tantus fructus in prosperis ipse rebus, nisi haberes [illum] qui illis gauderet **aeque ac** tu ipse gauderes.* „În ce chip / Cum ar fi folosul atât de mare în momentele fericite dacă nu l-ai avea pe unul care să se bucure de ele la fel ca și tine însuți / la fel cum te bucuri tu însuți.“

Rarō ulla calamitas sola venit.
„Rareori o nenorocire vine singură.“

EXERCITIA

1. Completați elementele care introduc subordonatele comparative, folosind tabloul subordonatei:

- *Cras vives **ita** ☐ vivis nunc.*
- ☐ *mater est, **talis** filia (est).*
- *Mala dicis, ☐ malus homo sis.*
- *Quid **dulcius** (est) ☐ habeas [illum] quocum omnia audeas **sic** loqui tecum loqueris.*
- *Coniuratores ad Caesarem venērunt ☐ eum salutare voluissent.*

2. Traduceți în limba latină:

- Așa trece (*transit*) gloria lumii (*mundus*), precum au trecut toate (*transi[v]erunt*).
- Precum era oratorul, tot așa era și (*etiam*) discursul.
- Atât de mari sunt foloasele (*fructus, -us*) păcii, câte abia (*vix*) pot (*queo*) să le enumăr (*numero, -are*).
- Acest om este altfel decât crezi tu.
- Este mai puțin necesar să ai (*habēre* Inf.) bogății (*divitiae, -arum*) multe decât să ai prieteni adevărați.

Ab Urbe condita

Anșĕres non fefellēre

Arx Romae Capitoliumque in ingenti periculo fuit[1] *[…] Galli […] tanto silentio*[2] *in summum evāsēre*[3] *ut*[2] *non custōdes solum fallerent, sed ne canes quidem […] excitarent. Anșĕres non fefellēre*[4]*, quĭbus*[5]*, sacris Iunōnis*[6]*, in summa inopĭa cibi*[7]*, tamen abstinebātur*[5]*. Quae res saluti fuit; namque clangōre eōrum alārumque crepĭtu excĭtus M(arcus) Manlius*[8]*, qui triennĭo ante consul fuĕrat, vir bello ēgregius, armis arreptis, simul ad arma cetĕros ciens, vadit et, dum cetĕri trepĭdant, Gallum, qui iam in summo constiterat, umbōne ictum*[9] *deturbat.* (V, 47)

Anseres

Vocabula

1. *fuit* = acord, prin atracție, cu un termen (normal, *fuĕre*) (*în 387 a.Chr., Roma este invadată de galli și incendiată. Ultima rezistență, cetățuia de pe Capitoliu, este atacată noaptea de dușmani*)
2. *tanto silentio... ut* — într-o atât de mare liniște, încât
3. *evasere* < *evado, -ĕre, -evasi, -evasum* — (*aici*) a ajunge
4. *anseres non fefellēre* = subiectul: gallii; *anseres*: complement direct
5. *quibus tamen abstinebatur* — de care (nimeni) nu se atingea
6. *sacris Iunonis* = *sacris* acordat cu *quibus*
7. *in summa inopia cibi* — chiar în cea mai mare lipsă de hrană
8. Marcus Manlius, consul în 392 a.Chr. Trezit (*excitus*) de „zarva" gâștelor, a reușit să apere Capitoliul prin respingerea atacului neașteptat al gallilor; a primit cognomenul „Capitolinus"
9. *ictum* < *icio, -ĕre, ici, ictum* — a lovi

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Repovestiți, în latină, respectând momentele subiectului:
   a. Expoziționea: Capitoliul, timp de șapte luni, a fost în mare pericol. Gallii devastaseră (*devasto, -āre*) toată Roma.
   b. Intriga: Noaptea, dușmanii urcă în vârful colinei (*collis, -is*), nici (*nec*) paznicii, nici câinii neauzind ceva (*aliquid*).
   c. Desfășurarea acțiunii: Gallii nu înșală gâștele. Țipetele și larma acestora îl determină să vină (*excio,*

-īre) pe Manlius. Acesta smulge (*arripio*, *-ĕre*) armele, îi cheamă (*appello*, *-āre*) pe ceilalți, și se-ndreaptă spre ziduri (*moenĭa*, *-ĭum*).

d. Punctul culminant: Manlius îl lovește (*impello*, *-ĕre*) pe dușmanul așezat (*pono*, *-ĕre*, *posui*, *positum*) în vârf și-l răstoarnă de pe zid (*ex muro*).

e. Deznodământul: Ceilalți romani sosesc pentru a-l ajuta (*dare auxilium*). Această întâmplare (*eventus*) a fost salvatoare / spre salvarea tuturor.

2. a) Completați, în spațiile libere, tipurile de subordonate care depind de cele două propoziții principale:

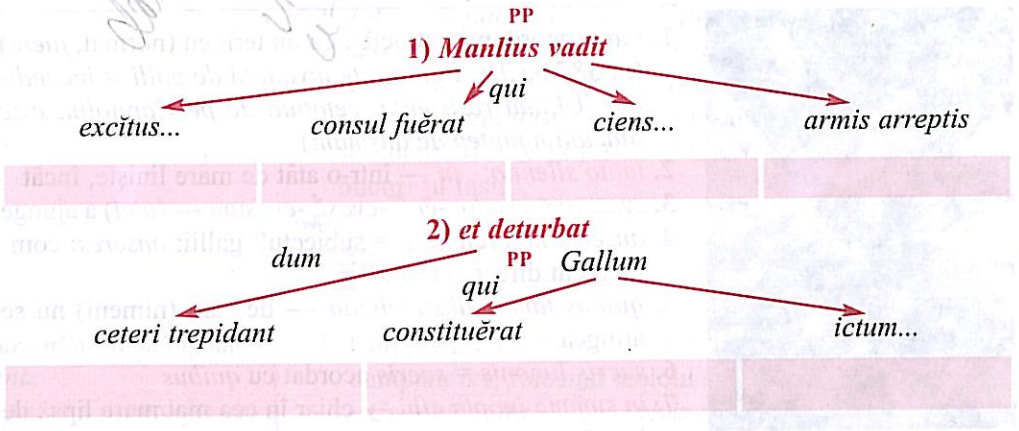

b) Ce conferă textului această aglomerare de participii coniuncte (trei ocurențe) și un participiu absolut?

c) Ce subordonate ar fi putut să lipsească, fără să fie afectat dinamismul narației?

d) Textul este lipsit de ornamente, relatarea este echilibrată, verbele, cu virtuozitate mânuite, sunt alese cu grijă, uimind prin scurtimea vocabulelor, iar unele, prin parfumul lor discret arhaic. Găsiți singurul epitet caracterizant și explicați funcția plasării sale într-un anume context!

3. a) Oare calitățile lui Manlius nu se aseamănă cu cele ale lui Horatius Cocles, Mucius Scaevola sau Cloelia? Alegeți din lista următoare ceea ce i s-ar potrivi lui Manlius:

vigilans, *intentus*, *fortis*, *tacitus*, *audax*, *promptus*, *impavidus*, *capax imperii* „capabil de a conduce", *firmus*, *rapidus*, *timidus*, *callidus rei militaris*, *bonus*, *impeditus*, *imperitus*.

b) Ceilalți (*ceteri*) se manifestă ca o masă, o colectivitate care acționează în limitele obișnuitului: în situații grave, oamenii obișnuiți se sperie, se pierd cu firea. Demonstrați pe text acest fapt!

c) Și totuși, această minicolectivitate, asediată timp de șapte luni în cetățuie, are un comportament exemplar, deoarece ea respectă, deși constrânsă de mari lipsuri, sacralitatea locului.

• Dezvoltați acest enunț, utilizând informația oferită de textul latinesc!

Nova! Sintaxa frazei

Subordonatele circumstanțiale consecutive

Modul	Conjuncții		Corelative	
			Adverbe	
			ita, sic	așa
			tam	așa de
			adeo	atât de
Conjunctiv (se respectă concordanța timpurilor)	***ut***	încât	**pronume, adjective**	
	ut non / ut ne	însă (să) nu (după o regentă negativă) — încât să nu	*talis*	astfel de
			tantus	atât de
	quin		*nemo*	nimeni
			nihil	nimic
			nullus	niciunul

N.B.: Ideea de consecință se poate reda și printr-o relativă circumstanțială cu valoare consecutivă.

Exemple

1. *Tanta fuit virtute* ***ut*** *vincerit.*
   A fost de un curaj atât de mare, încât a învins.
2. *Adeo laborat* ***ut*** *ceteris praestet.*
   Într-atât muncește, încât îi întrece pe ceilalți (*praestare* + D.)
3. *Facere nihil potui* ***quin*** *tibi voluntatem meam declararem.*
   N-am putut a mă feri de a nu-ți arăta voința mea.
4. *Nemo est* ***qui*** *hoc* ***non*** *videat.*
   Nu e nimeni care să nu vadă aceasta.
5. *Nemo est* ***quin*** *videat.*
6. *Quis est* ***qui*** *hoc* ***non*** *videat?*

EXERCITIA

1. Identificați în textul *Anseres non fefellēre* o subordonată consecutivă.
2. Subliniați conjuncțiile care introduc subordonatele consecutive:
   a) *Natura lubricos oculos fecit et mobiles ut et declinarent, si (ali)quid noceret, et aspectum facile converterent.*
   b) *Ita transit gloria mundi ut omnia transeunt.*
   c) *Nullus est quin haec sciat.*
   d) *Nitor ut cottidie discam.* (*Nitor, niti, nisus sum* — a se sili, a se strădui)
   e) *Adeo didici ut plura scirem.*
3. Traduceți în limba latină:
   Oratorul vorbește astfel încât să emoționeze, să convingă și să delecteze.
   El a muncit într-atât, încât a devenit (*fio, fieri, factus est*) un orator perfect. Nu este nimeni așa precum a fost Cicero, foarte bun vorbitor (*eloquens*) și un subtil (*subtilis, -e*) filosof.

Ab Urbe condita

Vae victis!

„Și astfel, în timp ce dictatorul (Camillus) își pune pe picior de război ostașii lui din Ardea [...], făcând tot felul de pregătiri pentru a-i ataca pe galli cu toată puterea, ostașii de pe Capitoliu, sleiți de vlagă din pricina străjilor și veghilor în posturi, după ce înfruntaseră toate chinurile și neajunsurile omenești cu putință, așteptau zi de zi, cu ochii ațintiți în zare, să vadă dacă nu se ivește dictatorul cu trupe de ajutor, fiindcă, prin firea lucrurilor, numai foamea nu o putuseră birui. În cele din urmă, pierduseră orice speranță de a se salva, fiindcă se sfârșiseră proviziile [...]. Ca urmare, ostașii au consimțit fie să predea cetățuia gallilor, fie să plătească o sumă de răscumpărare, după cum se vor învoi.“[1]

Inter Quintum Sulpicium, tribunum militum et Brennum, regŭlum Gallōrum colloquio transacta (est) res[1] *et mille pondo auri pretium*[2] *populi gentĭbus mox imperaturi*[3] *factum (est)*[2]. *Rei foedissĭmae*[4] *per se adiecta indignitas est: pondĕra ab Gallis allata (sunt)*[5] *iniquia et, tribuno recusante, addĭtus (est)*[6] *ab insolente Gallo pondĕri*[6] *gladius auditaque (est) intoleranda*[7] *Romanis vox: Vae victis*[8]*!* (V, 48)

[1] *Trad. rom. cit.*, pp. 248–249.

Vocabula

1. *res transacta (est)* — s-a căzut la o învoială (vb. *transigo, -ere, -egi, -actum*) în urma unei întrevederi (*colloquio*)
2. *mille pondo auri pretium... factum est* — s-a stabilit un preț de o mie de livre de aur (*pondo* [Abl. *pondus*], livră; 1 livră = 327 g [unitate de măsură pentru unități])
3. *populi gentibus mox imperaturi* — (preț) al poporului care va porunci curând (tuturor) neamurilor
4. *rei foedissimae* = în D., după verbul *adicio, -ere, adieci, adiectum* — a adăuga
5. *allata (sunt)* = de remarcat elipsa verbului auxiliar *esse,* la toate verbele la diateza pasivă; *allata* < *affero, afferre, attuli, allatum* — a aduce
6. *additus (est) ponderi* < *addo, -ere, addidi, additum* — a adăuga (+ D.) la greutate
7. *intoleranda, -us, -um* = adjectiv, se acordă cu *vox* (vorbă de nesuportat)
8. *victis* = adjectiv substantivizat, în D., plural, după interjecția *vae* (vai); *vinco, -ere, vici, victum* — a învinge

AD MELIUS COMPREHENDUM

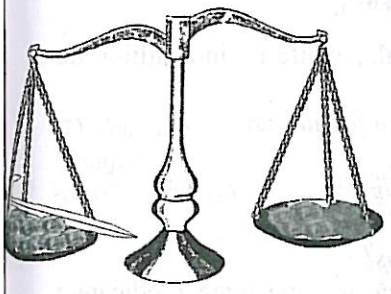

Gladius additus est!

1. În orașul Veii, se adunaseră — spune Titus Livius în capitolul 46 — trupe romane pregătite să elibereze patria din mâinile dușmanilor. Acestora însă le lipsea comandantul. Toți ostașii îl voiau, într-un glas, pe Camillus, exilat la Ardea. Senatul roman era pe Capitoliu, sub asediu. Cum să i se ceară acordul?
   Un tânăr isteț se oferă să ia asupra sa această dificilă sarcină. Pe o plută din scoarță de copac, se lasă dus de apa Tibrului până la Roma, urcă prinzându-se de stânci, așa cum vor proceda și gallii, în zilele următoare. Duce misiunea la bun sfârșit. Așa este rechemat din exil Camillus — cel care adusese atâtea bogății la Roma, în urma cuceririi orașului Veii, cea mai bogată cetate etruscă — și numit apoi dictator.

a. Un rău săvârșit atrage după sine alt rău?[1]
Camillus fusese condamnat și exilat, deși acționase just. Bogățiile orașului Veii luaseră însă mințile concetățenilor săi și discordia dintre ei lovise un om

[1] *Abyssus abyssum invocat* — o greșeală atrage altă greșeală (*Vulgata, Psalmul* 151, 8)

nevinovat, în plus și comandant de excepție. Se săvârșise o *culpa*, și iată că Roma, invadată de galli, fără Camillus, apărătorul de nădejde al patriei, ar fi putut să piară. Greșelile oamenilor se plătesc? Analizați, susținându-vă punctul de vedere!

b. Ce alt exemplu mai cunoașteți? Vă amintiți numele unui filosof grec care, deși avea vocația unui mare educator al tineretului, fusese condamnat de cetate la moarte?

c. Oare Ioana d'Arc n-a avut același destin? Explicați ce înseamnă aceste ironii ale sorții!

2. Găsiți locul acestor extrase în textul românesc care precedă: *Vae victis!* Se respectă ordinea!

- *Dictator parat instruitque.*
- *Capitolinus exercitus stationibus vigiliisque fessus erat.*
- (*Capitolinus exercitus*) *diem de die prospectatbat ecquod*[1] *auxilium ab dictatore apparet.*
- *Postremo spe quoque iam, non solum cibo deficiente.*
- (*Capitolinus exercitus*) *iussit haud magna mercede se adduci posse ut* [*Galli*] *obsidionem relinquant.*

Tenere lupum auribus...
(Terentius, *Phormio* 3, 3)
„A ține lupul de urechi..."[2]

3. Descoperiți un etimon latinesc în neologismele: a prospecta, a prepara, a instrui, vigilent, auxiliar, deficient, relict, colocviu, supraponderal, a recuza, adiționale, insolent, intolerant, vocal, gladiolă, după modelul pre+**par**+a; in+**stru**+i.

4. a) Stabiliți ideile principale, conform indicațiilor de mai jos:

- *res transacta est; pretium factum est*
- *indignitas adiecta est*
- *pondera iniqua allata sunt*
- *gladius additus est*
- *vox audita est: Vae victus!*

b) Cum explicați faptul că aproape toate predicatele sunt la diateza pasivă?

Alegeți dintre variantele de mai jos:

- romanii suportă consecințele propriilor greșeli — aceea de a nu fi apărat Roma și de a ajunge într-o situație-limită;
- perfectul, diateza pasivă, exprimă o acțiune încheiată, de parcă destinul lor era pecetluit, iar inimile înghețate de rușine (*indignitas*);
- prin diateza pasivă, scriitorul Titus Livius insistă

---

[1] *Ecquod* (adjectiv interogativ, acordat cu *auxilium*) — ce fel de? dacă?
[2] (*Fig.*) — a fi salvat.

asupra procesului de reificare lentă la care sunt supuși romanii; observați subiectele, toate desemnează obiecte sau noțiuni (*res*, *gladius*, *pondera*, *vox*, *indignitas*).

5. Analizați termenii cu conotație specială:
- ***regulum** Brennum*
- *rei **foedissimae, indignitas***
- *ab **insolente** Gallo*
- *vox **intoleranda** Romanis*

6. *Vae victis!* a devenit o sintagmă celebră, folosită:
a) când învinșii trebuie să suporte orice batjocură;
b) Plautus în piesa *Pseudolus*: După ce mi-a luat banii, mai și râde de mine. — Așa pățesc învinșii! (*Vae victis!*)
c) adaptată: *Gloria victis!* „Glorie învinșilor (într-o luptă dreaptă)!"; *Vae victoribus!*[1] „Vai de învingători!"

Nova! Sintaxa Frazei
Subordonatele circumstanțiale cauzale

Felul/modul	Conjuncții		Corelative
1) *Reală* (indicativ) cauză sigură	• *quod, quia, quoniam quando, quandoquidem* pentru că, deoarece de vreme ce		**adverbe:** *eo, ideo, idcirco propterea* (de aceea)
2) *Nonreală* (conjunctiv) cauză subiectivă	• *cum* (ireal; subiectiv) • *quod, quia, quoniam, quando, quandoquidem* (când se exprimă părerea altcuiva, un pretext, o cauză care nu e considerată reală)	fiindcă deoarece de vreme ce	**locuțiuni:** *ob eam rem ob eam causam ab hanc causam qua de causa* (pentru acest motiv)

N.B.: ideea de cauză poate fi redată și prin:
— subordonată relativă cauzală
— participială relativă
— ablativ absolut

Exempla

1) *Tribuno recusante, additus est ab insolente Gallo ponderi gladius.*
Tribunul refuzând... Pentru că tribunul refuză...

---

[1] Romain Rolland, *Inimă vrăjită*, „Moartea unei lumi", II.

2) ***Quia*** *tribunus recusavit, insolens Gallus ponderi suum gladium addidit.*
Pentru că tribunul a refuzat, insolentul gal și-a adăugat la greutate sabia.

3) ***Cum*** *ea ita sint, Catilina, perge quo ire coepisti!*
Pentru că așa stau aceste lucruri, Catilina, continuă încotro ai început să mergi!

4) *Socrates poenă capitis accusatus est* ***quod*** *iuventutem corrumperet.*
Socrate a fost acuzat de crimă capitală, pentru că se pretindea că ar corupe tineretul.

EXERCITIA

1. Completați ceea ce lipsește, orientându-vă după modul și timpul folosite în subordonata cauzală:

a) *Brutus,* ☐ *reges eiecit* (*eicio, -ere, eieci* — a alunga), *consul primus factus est* (*fio, -eri, factus sum* — a deveni).

b) *Laudat Panaetius Scipionem,* ☐ *fuerit abstinens.*

c) ☐ *velis id, faciam* (*volo, velle, volui; velim*, Conj. prez.).

d) *Primam partem tollo* (iau), ☐ *nominor leo* (*leo, -onis* — leu).

e) *Noctu ambulabat Catilina* ☐ *dormire non posset.*

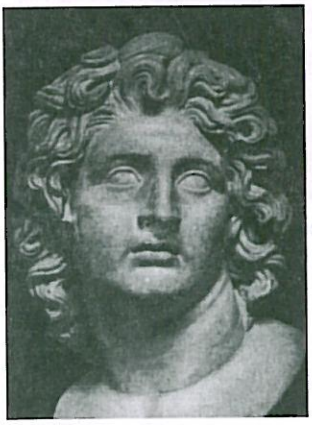

Alexander Magnus

2. Traduceți în limba latină:

- Alexandru (*Alexander*) a vrut (*volo, velle, volui*) să se creadă (*credo, -ere*) că este fiul lui Iuppiter (*Iuppiter, Iovis*) și astfel (*itaque*) lacedemonienii (*Lacedaemonius*) au hotărât (*decerno, -ere, decrevi*): pentru că (*quoniam*) Alexandru vrea (*volo*) să fie (Inf.) zeu (*deus*), să fie (*esto* — Imper. viitor) zeu!
- Helvetii (*Helvetius*) îi depășeau (*praesto, -are* + D.) pe galli în vitejie (*virtus*), deoarece luptau (*contendo, -ere*) în încăierări (*proelium, -ii*, Abl.) aproape (*fere*) zilnice (*quotidianus*) cu germanii (*cum* + Abl.)
- Deoarece (*quando*) așa îți place (*libet*), fă toate astea!

Anexe

Titus Livius (CDS)°

° *Vita et opera*
(*et altera eventa*)

59 *Patavii natus, gente nobili* (*Padova, hodie*)
27 Ab Urbe condita *opus scribere incipit. Octavianus — titula: Princeps, Augustus — Imperator Caesar Augustus, Divi filius*
26 *Varro mortuus est; bibliothecarius Caesaris et Augusti, primus philologus et eruditus Romanus.*
Exempli gratia: De lingua Latina.
24 *Mortuus est Cornelius Nepos*; *scripserat* De viribus illustribus. *Augustus imperium maius et imperium infinitum accipit.*
19 *Tibullus, Vergilius mortui sunt.*
13 *Drusus, successor Augusti, clarus dux Romanus, in Germania moritur.*
12 *Mortuus est primus architectus Romanus, Vitruvius.*
8 *Mortuus est Horatius, poeta* Sermonum.
2 a. Chr. *Ovidius edidit opera:* Heroides, Ars amandi. *Incipit opera:* Metamorphoseon libri XV *et* Fastae.
8 p.Chr. *Ovidius — relegatus ad litora Ponti Euxini.*
14 *Decessit Augustus, Nolae; vixit usque ad septingentisimos septem annos. Titus Livius Patavium revenit.*
17 *Ad septuaginta sex annos mortuus est, Patavii et, hoc anno, Ovidius, in civitate Tomitana de vita decessit.*

Publius Cornelius Tacitus*

° *Vita et opera*
(*et altera eventa*)

? 55/56 *natus, in Gallia Narbonensi, equestri gente natus, igitur, homo novus*
? 77/78 *coniu(n)x filiae Agricolae; Agricola, consul*
? 81/82 *quaestor; mors titi*
? 84/85 *aedilis curulis*
88 *praetor, Domitiani imperio*
97 *consul; Domitianus interfectus est; Nerva imperator fit.*
98 *Traiano imperatore,* Vita Agricolae *opusculum edidit*
98 Germania, *alterum opusculum edidit*
? 102 Dialogus de oratoribus, *in quo causas coruptae eloquentiae demonstrat.*
101–106 *expeditiones Traiani contra Dacos*
107 *Triumphus Traiani, victis Dacis*
? 109 Historiae *opus edidit in quo Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus, Titus et Domitianus imperatores erant; eventa in eorum tempore* (68–96)
112 *Proconsul in Asia*
116 *Traianus Parthos vicit*
? 120 Annales *opus scribebat in quo eventa domus Iulii-Claudii, ab Augusto usque ad mortem Neronis* (14–68) *narrabantur.*
? 120 *De vita decessit, Hadriani tempore.*

Roma antiqua

Materiale auxiliare

TITUS LIVIUS

Ab Urbe condita

Praefatio (Excerpta)

Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta initiis et creverit ut iam magnitudine laboret sua (*Praef.* 4)

ceterum aut ne amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam civitatem tam serae avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. (*Praef.* 11)

Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaque et partum et auctum imperium sit [...] *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri; inde tibi tuaeque reipublicae quod imitere copias inde foedus inceptu, foedum exitu quod evites.* (*Praef.* 9–10)

De la întemeierea Romei

Prefață

Nu știu dacă voi fi răsplătit pentru că am scris istoria poporului roman de la începuturile Romei și, chiar dacă aș ști, n-aș cuteza s-o spun, mai ales când îmi dau seama cât de departe de noi sunt aceste evenimente și cât de cunoscute, datorită puzderiei de istorici mai noi, care apar la fiecare pas și se mândresc de a-i fi întrecut pe înaintașii lor nepricepuți, fie în exactitatea faptelor, fie în arta scrisului.

Oricum ar sta lucrurile, îmi voi găsi totuși mulțumirea în aceea că am contribuit și eu, după puterile mele, la amintirea faptelor poporului roman, cel dintâi din lume. Iar dacă faima mea va rămâne în umbra atâtor mari istorici, mă voi consola cu renumele și măreția celor care m-au eclipsat. De altfel, subiectul tratat necesită eforturi nemăsurate și pentru că e cercetat încă dinainte de anul șapte sute, dar și pentru că statul acesta, pornind de la un

început modest, a crescut atât de mult, încât a ajuns acum să se înconvoaie sub propria-i măreție [...].

În ceea ce mă privește, contrar așteptărilor, voi căuta să-mi aflu răsplata străduinței mele în aceea că mă voi îndepărta, cât timp voi scrie, de la priveliștea relelor pe care generația noastră le vede de atâția ani și îmi voi concentra toate gândurile asupra acelor vremuri străvechi, lăsând la o parte orice grijă care, deși nu poate să-l abată pe un scriitor de la adevăr, l-ar putea totuși ține într-o stare de încordare.

Cugetul mă îndeamnă să nu pun nici prea mult temei, dar nici să nu resping frumusețea legendelor, care prezintă faptele glorioase dinaintea sau din timpul întemeierii Romei mai mult îmbrăcate în vălul străveziu al poeziei decât în veșmântul sobru al documentelor istorice de necontestat.

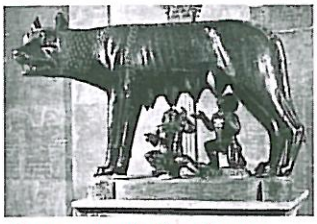
Lupa – symbolus Romae

Se acordă această îngăduință Antichității ca, amestecând cele divine cu cele omenești, să facă tot mai înălțătoare obârșiile cetățenilor. Și, dacă oricărui popor i se permite a-și socoti obârșia sa divină, atribuind-o zeilor, aceasta se cuvine cu atât mai mult poporului roman — care, datorită gloriei dobândite în războaie, îl consideră cât se poate de îndreptățit pe Marte ca părinte al său și întemeietor al Romei —, încât celelalte neamuri sunt nevoite să recunoască cu sufletul împăcat acest lucru, la fel cum i-au recunoscut și puterea.

De altfel, eu nu dau prea mare însemnătate felului cum vor fi privite sau considerate asemenea legende și povestiri. Părerea mea e că fiecare om trebuie să se străduiască să-și dea seama cum a fost viața romanilor, ce obiceiuri au avut, prin ce bărbați și prin ce mijloace s-a întemeiat și a crescut puterea Romei, în timp de pace sau de război, apoi cum, slăbind treptat, treptat, au decăzut mai întâi moravurile și apoi oamenii [...], până ne-am prăvălit în mocirlă, încât am ajuns în actualele vremuri să nu mai putem nici îndura păcatele noastre, nici primi leacuri de îndreptare.

Cunoașterea faptelor omenești va fi rodnică și temeinică dacă acele fapte îți vor oferi o pildă luminoasă și te vor învăța, pe de o parte, ceea ce trebuie să faci pentru propășirea ta și a patriei tale, iar pe de altă parte, ceea ce trebuie să eviți ca fiind rușinos să gândești și să făptuiești.

Apoi, fie că pasiunea mea pentru lucrarea ce am întreprins-o m-a prins în mreajă, fie că într-adevăr n-a existat o republică mai mare, mai sfântă și mai bogată în pilde frumoase și că nici o cetate din lume n-a rezistat atât de

mult lăcomiei și poftelor de îmbogățire, oricum, este cert că nicăieri ca la noi n-au fost la loc mai de cinste atâta vreme sărăcia și cumpătarea: și, cu cât erau mai puține bogățiile, cu atât era mai derizorie și cupiditatea.

De curând însă, avuțiile și noianul de plăceri au atras după ele lăcomia și poftele, care te împing la pierzanie, prin dorințe de lux și desfrânare și care distrug totul.

Totuși, tânguirile, care niciodată n-au fost plăcute, chiar dacă uneori par îndreptățite, ar putea, de bună seamă, lipsi la începutul unei opere atât de vaste; și, dacă asemenea poeților mi-ar fi îngăduit și mie să folosesc acest obicei, aș începe, mai degrabă, cu rugăciuni adresate zeilor și zeițelor, ca să mă ajute să sfârșesc cu bine această vastă lucrare, începută cu bune prevestiri și sub auspiciile lor.[1]

TACITUS*

Historiae

Casus eventusque rerum

Ceterum antequam destinata componam, repetendum[1] *videtur, qualis status Urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit, ut non modo casus eventusque rerum*[2] *qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque*[3] *noscantur.*

(*Historiae* I, 4)

Vocabula

1. *repetendum (esse)* — că trebuie reamintit
2. *casus eventusque rerum* — întâmplările și efectele evenimentelor
3. *ratio etiam causaeque noscantur* — în plus, să se cunoască natura și cauzele

Annales

Sine ira et studio

Sed[1] *veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus*[2] *memorata sunt*[3]*, temporibusque Augusti dicendis*[4] *non defuere decora ingenia*[5]*, donec gliscente adulatione deterrerentur*[6]*. Tiberii Caiique*[7] *et*

[1] *De la fondarea Romei*, trad. rom. de Paul Popescu Gălețanu, Editura Minerva, București, 1976, pp. 1–3.

Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis ob metum falsae[8], *postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi*[9] *pauca de Augusto et extrema tradere*[9], *mox Tiberii principatum et cetera*[10], *sine ira et studio*[11], *quorum causas procul habeo*[12].

(*Annales* I, 1)

Vocabula

1. *sed* — dar (*elipsă; se subînțelege: „Fiecare epocă este interpretată diferit de contemporani sau urmași"*)
2. *claris scriptoribus* = complement de agent în cazul dativ, după modelul poeziei, o construcție preferată de Tacitus
3. *memorata sunt* — au fost relatate.
4. *temporibus Augusti dicendis* — pentru relatarea epocii lui August
5. *decora ingenia* — talente remarcabile (*de istorici ca: Titus Livius, Asinius Pollio*)
6. *donec gliscente adulatione deterrerentur* — până să fie împiedicate, făcându-și loc lingușirea
7. *Caii* — Caius Caligula
8. *falsae compositae (sunt)* — au fost falsificate
9. *consilium mihi (est) tradere* — intenționez să relatez
10. *cetera (imperia)* — celelalte (domnii)
11. *sine ira et studio* — fără mânie și părtinire; obiectiv
12. *quorum causas procul habeo* (*quorum causae alienae sunt a me*) — ale căror motive îmi sunt străine

Romae omnia venalia sunt.
(Cf. Sallustius, *De bello Iugurthino*)
„La Roma, toate sunt de vânzare."

Munus Annalium

Exsequi sententias haud institui[1], *nisi insignes per honestum aut notabili dedecore: quod praecipuum munus*[2] *Annalium reor ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamiā*[3] *metus sit*[4]. *Ceterum tempora illa adeo infecta*[5] *et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat*[6], *sed omnes consulares*[7], *magna pars eorum qui praeturā functi*[8], *multique etiam pedarii senatores*[9] *certatim exsurgerent foedaque et nimia censerent*[10].

(*Annales* III, 65)

Vocabula

1. *institui haud exsequi sententias* — am hotărât să nu urmez / consemnez (toate) părerile.
2. *munus* — sarcină; îndatorire.

3. *ex posteritate et infamia* (hendiadă) — din cauza înfierării de către urmași
4. *ut* [...] *metus sit* — să le fie insuflată teama
5. *adeo infecta* — atât de pătate
6. *quibus claritudo* [...] *protegenda erat* — care trebuia să-și apere locul de vază prin servilism
7. *consulares* — foști consuli
8. *praetura functi (erant)* — îndepliniseră funcția de pretor
9. *pedarii senatores* — senatorii care aveau numai dreptul de a vota (fără magistratură curulă)
10. *foedaque et nimia censerent* — și făceau propuneri peste măsură de dezonorante (hendiadă)

Livia

Livia[1]

Multa patrum et in Augustam adulatio. Alii parentem, alii matrem patriae appellandam[2]*, plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur „Iuliae filius", censebant. Ille moderandos*[3] *feminarum honores dictitans eademque se temperantia usurum*[4] *in iis quae sibi tribuerentur, ceterum*[5] *anxius invidia*[6] *et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens*[7]*, ne lictorem quidem ei decerni*[8] *passus est, aramque adoptionis*[9] *et alia huiuscemodi prohibuit.*

(*Annales* I, 14)

Vocabula

1. Livia Drusilla Iulia Augusta (*[58 a. Chr.–29 p.Chr.] căsătorită cu senatorul Ti. Claudius Nero [43], are doi fii: viitorul împărat Tiberius [42] și viitorul general Drusus [38]. În 38, se căsătorește cu Octavianus, viitorul împărat Augustus, și are o influență benefică la curtea imperială; la moartea lui Augustus, îl sprijină pe Tiberius la urcarea pe tron, dar nu se mai bucură de aceleași onoruri din partea fiului ei*)
2. *appellandam (esse)* — (trebuie) să fie numită
3. *moderandos (esse)* — că trebuie limitate
4. *se* [...] *usurum (esse)* — că el se va folosi
5. *ceterum* — în realitate; dar (*marchează opoziția*)
6. *anxius invidia* — ros de invidie (*Tiberius*)
7. *muliebre fastigium* [...] *accipiens* — și considerând înălțarea în rang a unei femeii în defavoarea sa
8. *decerni* — să i se acorde
9. *aram adoptionis* — altar al adopției (*destinat întăririi clauzei din testamentul lui Augustus, prin care se stipula adoptarea Liviei în familia Iulia*)

Magister

Rectores Neronis

Ibaturque in caedes[1], *nisi Afranius Burrus*[2] *et Annaeus Seneca ovbiam issent. Hi rectores imperatoriae iuventae*[3] *et, rarum in societate potentiae*[4], *concordes*[5], *diversa arte ex aequo pollebant*[6], *Burrus militaribus curis*[7] *et severitate morum, Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta*[8], *iuvantes invicem*[9], *quo facilius lubricam principis aetatem*[10], *si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis*[11] *retinerent.*

(*Annales* XIII, 2)

Vocabula

1. *ibatur in caedes* — s-ar fi mers spre crime (*referire la uciderea lui Iulius Silanus, proconsul al Asiei, și a lui Narcissus, libertul lui Claudius, datorită uneltirilor Agrippinei, fără știrea lui Nero*)
2. Burrus Sextus Afranius (*favorit al Agrippinei Minor, este numit în 51 unic prefect al pretoriului și sprijină ocuparea tronului de către Nero*)
3. *rectores imperatoriae iuventae* — îndrumători ai tinereții imperiale (ai tânărului împărat)
4. *rarum in societate potentiae* — (lucru) rar în alianța politică
5. *concordes* — în deplină înțelegere
6. *diversa arte ex aequo pollebant* — își exercitau influența în mod diferit, dar în egală măsură
7. *militaribus curis* — prin preocupările militare
8. *comitate honesta* — printr-o amabilitate demnă
9. *iuvantes (se) invicem* — ajutându-se reciproc
10. *lubricam aetatem* — vârsta periculoasă
11. *voluptatibus concessis* — prin plăceri permise

Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.
(Sallustius, *De bello Iugurthino* 35, 10)
„Roma, oraș venal și gata de pierire, dacă s-ar găsi un cumpărător."

TEME PROPUSE PENTRU PROIECTE DIDACTICE*

Bibliografie selectivă

I. *Împărații iulio-claudieni* (după moartea lui Augustus)

1. Împăratul Tiberius sau arta disimulării și a cruzimii

- Tacitus, *Annales*, cărțile I–VI
- Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, trad. rom. de Gheorghe Ceaușescu, Rao Clasic, București, 1998, „Tiberius" (pp. 113–154)

2. Caligula, între luciditate și nebunie

- Suetonius, *op. cit.*, „Caligula" (pp. 155–190)
- Camus, piesa de teatru *Caligula* (orice ediție).

3. Claudius, între spaime și putere / sau Claudius, personaj al ridicolului

- Tacitus, *Annales*, cărțile XI–XII
- Seneca, *Prefacerea în dovleac a divinului Seneca* (*Apokolokyntosis*, Paideia, București, 2002)
- Suetonius, *op. cit.*, pp. 191–220

4. Nero, artist de geniu, sau nebun?

- Tacitus, *Annales* XIII–XVI
- Suetonius, *op. cit.*, pp. 221–258
- Arthur Weigall, *Nero*, trad. rom. de George Miciacio, Editura Artemis, București, f.a.

II. *Tacitus — istoric de geniu și personalitate complexă*

1. *Bonum exemplum — Agricola*

2. Condiția intelectualului în timpul teroarei monarhiste

3. Tacitus: istoric sau scriitor?

- Pierre Grimal, *Tacit*, Editura Teora, București, 1990
- Eugen Cizek, *Tacit*, Editura Univers, București, 1974
- „Studiu introductiv" de Gheorghe Ceaușescu la *Istorii* de Tacitus, pp. 1–65.

III. *Concepția despre istorie (Sallustius, Titus Livius și Tacitus)*

- E. Cizek, *Istoria în Roma antică*, Universitas, Editura Teora, București, 1998

IV. *Figuri de femei celebre (Titus Livius și Tacitus)*

1. Titus Livius: Cloelia, Veturia, Lucretia

2. Tacitus: Livia (*Annales* I, 14)
Agrippina Maior (*Annales* I, 40–41)
Agrippina Minor (*Annales* XII, 8)
Paulina (*Annales* XV, 62)

V. *Seneca, filosof stoic sau consilier al lui Nero?*

- Tacitus (*Annales* XII, 8; XIII, 2; XIV, 52, XV, 62)
- Seneca, *Scrieri filosofice* (*op.cit.*)
- Seneca, *Scrisori către Lucilius*, trad. rom. de Gh. Guțu, Editura Științifică, București, 1967

VI. *Concepția despre istorie:*

1. Sallustius, *De coniuratione Catilinae*, cap. 1–4 (prefață)
Bellum Iugurthinum, cap. 1–4 (prefață)

2. Titus Livius, *Ab Urbe condita. Praefatio*

3. Tacitus, *Historiae* I, 4; I, 3; *Annales* II, 65, I, 1

Capitolul IV

Romanul

Romanul (lecție de sinteză)
Petronius — *Satyricon*
Apuleius — *Asinus aureus*
Teste-grilă (1–2)
Petronius
• *Cave canem!*
Ad melĭus comprehendum
• *Trimalchio*
Ad melĭus comprehendum
• *Fortunata*
Ad melĭus comprehendum
ORATIO RECTA, OBLIQUA
Exercitia
Bybliotheca
Ad melĭus comprehendum

ANEXE
Titus Petronius Niger (CDS•);
Lucius Apuleius*
Vita et opera
Apuleius, *Asinus aureus*
Amor et Psyche
– *Praeclara pulchritudo*
– *Dulcissima bestia, Cupido*
Teme propuse pentru proiecte didactice*
Bibliografie selectivă

EVALUARE FINALĂ

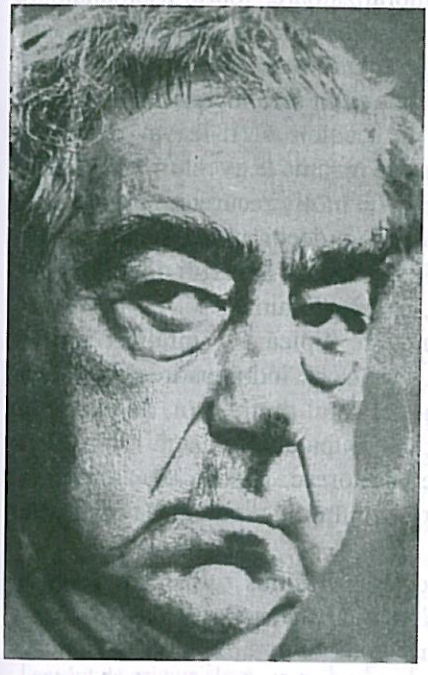

Trimalchio

Romanul (lecție de sinteză)

Daphnis și Chloe

Roman (DEX) – Specie a genului epic, de întindere mare și cu conținut complex; se desfășoară pe o anumită perioadă; sunt implicate multe personaje; presupune observație socială și analiză psihologică; *fr*: roman

Surse ale romanului latinesc

1.1. Nu se poate vorbi de romanul latinesc fără a aminti modelul grecesc. Nu întâmplător, romanul grec apare și se dezvoltă când speciile consacrate, precum epopeea, poezia lirică și drama apuseseră, când elocința decăzuse; iar istoriografia pierduse din vitalitate și-și continua existența în genul minor al biografiilor romanțate.

Romanul exprimă, în fond, îndepărtarea individului de colectivitate, în cadrul procesului lent de afirmare, în locul valorilor civile, a celor individuale.

Elementele tradiționale grecești se înnoiesc cu bogate influențe orientale. Cele mai atractive sunt povestirile milesiene, picante și moralizatoare, foarte asemănătoare cu povestirile *Decameronului* boccaccian. Romanul latinesc se hrănește cu siguranță din modelul grecesc.

Romanul grec — probabil în fază incipientă în secolul I și în plină înflorire în secolele al II-lea–al III-lea — amuza și desfăta. Intriga se rezuma la aventuri, multă acțiune, dragoste — și există un motiv recurent: nestatornicia sorții. Eroii acționează într-un decor exotic, de obicei oriental, oricum jucării ale destinului, azvârliți de întâmplare în ținuturi îndepărtate, izolate de lume.

Schema romanului este tipică. O întâlnire providențială între *el* și *ea*. Urmează: îndrăgostirea, apoi despărțirea. Fatala despărțire. Unul dintre eroi, de exemplu, cade în mâinile tâlharilor. După ani de căutări și piedici, eroii se regăsesc și se căsătoresc. Iată un tipar decelabil deopotrivă în textura romanului lui Apuleius și în al celui petronian.

N-am pomeni de cel mai frumos roman de dragoste grec, romanul pastoral al lui Longos: *Daphnis și Chloe* — o poveste de iubire dintre doi adolescenți care cândva fuseseră abandonați de părinți la Mitylene, nu întâmplător

Fabula – istorisire născocită

Prototipul frumuseții feminine? (*puella Romana*)

Saturae Menippeae

narro, narrare – a povesti
narratio, -onis – povestire, narațiune
narratiuncula, -ae – istorioară
narrativus (3) – narativ
narrator, -oris – povestitor, narator

mythos – mit, legendă

Basm (DEX) – Narațiune cu elemente fantastice, supranaturale, care simbolizează forțele binelui și ale răului, în lupta pentru sau împotriva fericirii omului; cuvânt de origine slavă

parcă într-un eden terestru, și care cunosc dragostea cu o ingenuitate cuceritoare — dacă, în romanul lui Petronius, protagonistul n-ar suferi, la rândul lui, de dragoste. Însă câtă deosebire! În romanul lui Longos, candoarea eroilor idealizează, înnobilează sentimentul iubirii, pe când la Petronius dragostea este vulgarizată, coborâtă la nivelul senzitivului, derizoriului. Romanul grecesc etalon, plin de reminiscențe clasice și alexandrine, ca la Longos, devine, în cazul unui spirit ca Petronius — deopotrivă dezabuzat și lucid —, o tentativă parodică mai curând sumbră decât veselă în planul său de adâncime.

1.2. O posibilă sursă a romanului latin sunt și însemnările de călătorie scrise la persoana I, fapt ce ar explica utilizarea acestei persoane în *Satyricon* (Encolpius) și în *Metamorphoses* (Lucius — în final, Apuleius).

1.3. Criticii recunosc în textura romanului *Satyricon* și elemente de satiră menipee. Se pare că sursa este scriitorul erudit Varro, influențat, la rândul său, de Menippos din Gadara. În satirele sale, Varro critică paraziții, avarii, filosofii sterili, grămăticii pedanți, femeile ahtiate de lux sau parodiază temele mitologice ori subiectele tragice la modă. Sunt revelatoare: *Judecata armelor*, *Hercules, filosof socratic*. O galerie de astfel de portrete există și în romanul latin, dar tiparul compozit al satirei menipee este adoptat cu măiestrie de Petronius. Se realizează astfel în romanul său un bizar amestec de grav și ironic, de stil înalt, solemn (al tragicilor, parodiat însă) și, altul, în registru familiar. Citatele, fragmentele în versuri care împânzesc anumite capitole nu sunt întâmplătoare. Verbozitatea, retorismul contemporanilor lui Petronius — sugerează autorul — viciază, pervertesc omul. Acest prim roman latin, *Satyricon*, opera lui Petronius, cunoscut, în anturajul lui Nero, pentru eleganța și rafinamentul său, reflectă, așadar, într-o manieră parodică, aspecte ale realității secolului I p.Chr.

Ultimul roman al literaturii latine, *Metamorphoses* sau „Măgarul de aur", este opera cartaginezului Apuleius, care a trăit în timpul dinastiei Antoninilor.

Arhetipul *Metamorfozelor* exista la Lucius din Patras, preluat apoi de Pseudo-Lucian sau Lucian din Samosata. Apuleius a complicat intriga, a adăugat un basm, poate cel mai frumos basm al Antichității greco-latine, a transformat peripețiile unui personaj — nu întâmplător numit Lucius — într-o călătorie inițiatică, patronată de zeița egipteană Isis.

fabulae Milesiae

Comun celor două romane — primul, „roman-fluviu", replică „pe dos" a romanului sentimental grecesc, și *Măgarul de aur* — sunt mixtura de povestiri milesiene (optsprezece, în ultimul), aceeași tentă picarescă[1], cu intrigă dominată de licențios și violență, uneori chiar de umor negru.

ROMANUL

PETRONIUS, *SATYRICON*

Romanul a fost redactat între anii 61 și 66 a.Chr. de senatorul Petronius, curtean al lui Nero. S-a păstrat în proporție de 10%.

Subiectul este narat la persoana I de Encolpius.

Se pot observa trei direcții de dezvoltare epică:
- aventurile lui Encolpius, personajul-narator (cap. 1–25)
- banchetul lui Trimalchio (cap. 26–82)
- aventurile poetului Eumolpus (cap. 83–141)

S-ar putea decela o structură liniară mai degrabă zigzagată.

Romanul e scris în manieră attică, replică la retorismul excesiv, practicat în epocă.

APULEIUS, *ASINUS AUREUS*

Romanul este, probabil opera de maturitate a scriitorului, avocatului și filosofului peripatetic Apuleius, de origine africană, care a trăit la jumătatea secolului al II-lea. Nu întâmplător este gândit în unsprezece capitole. În prefață, autorul recunoaște că este atras de fabulele milesiene, pe care intenționează să le nareze însă cu farmec (ca un „murmur plăcut").

Subiectul este narat la persoana I de Lucius.

Se pot observa trei direcții de dezvoltare epică sau nuclee narative:
- aventurile lui Lucius, metamorfozat în măgar, până la revenirea la condiția de om, cu ajutorul zeiței Isis;
- evoluția cuplului Tlepolemus–Charite;
- evoluția cuplului Amor și Psyche (sfârșitul cărții a IV-a, cărțile a V-a și a VI-a).

S-ar putea detecta o structură concentrică.

Romanul e încărcat de retorism, fiind scris într-o manieră afectată, prețioasă.

[1] Picaresc < fr. *picaresque* < sp. *picaresco* < *picaro* „aventurier" (personaj intrigant, șmecher și necinstit din literatura spaniolă a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea).

Personajele „vorbesc" conform condiției lor sociale. Romanul este și o frescă a societății romane (secolul I p.Chr.), scriitorul dezvăluind, în tușe apăsate, vulgaritatea, incultura, imoralitatea unor exponenți ai lumii de atunci — pe care, din păcate, îi întâlnești la tot pasul și astăzi.

Petronius nu moralizează, ci doar consemnează cu dezinvoltură, ca un epicureu. Divinitatea care-i „ocrotește" personajele este Priapus. Așa se explică, poate, atmosfera carnavalescă, de perpetue saturnalii, de măști care bântuie spațiul în căutarea unei iluzorii fericiri.

Scopul nedeclarat al autorului ar putea fi provocarea râsului (*risus*), un râs descătușat, care alunecă, uneori, într-un râs amar, sardonic. Encolpius este un antierou burlesc (comic în exces, grotesc, chiar vulgar) și nu trebuie identificat cu autorul. Experiențele vieții nu-l marchează, întrucât este prizonier al propriei sale condiții inferioare, trăiește într-un continuu prezent sordid, fără șansa de a se salva.

Personajele vorbesc îngrijit, literar, fie ei hoți sau de origine regală. Dincolo de experiența scriitoricească, în stil manierist, Apuleius propune un drum al inițierii, al salvării esenței umane, prin cinstirea unei divinități orientale. Nota gravă, încărcată de semnificații și simboluri, este evidentă.

În schimb, influențat de Platon și de cultul zeiței Isis, Apuleius condamnă imoralitatea și oferă șansa salvării personajului său (citește: a fiecăruia dintre lectori), care, după cum îl recomandă și numele, Lucius (< *lux* „lumină"), trebuie să fie „iluminat".

Scopul nedeclarat al autorului este acela de a impune o anume viziune asupra vieții. Lucius stârnește lectorului milă — când este „măgar" — și simpatie. El parcurge drumul sinuos al vieții, ca revelația divinității să-l așeze printre aleșii destinului. Experienței de viață el i-a conferit o finalitate superioară.

Calități ale romanului *Satyricon*

a) *Valoare istorică*

Primul roman latin care, valorificând povestirile milesiene (celebra „Matroană din Efes", cap. CXI–CXII), pune în evidență mentalitatea unor categorii sociale.

b) *Valoare documentară*

Acțiunea romanului se desfășoară pe spații geografice întinse, în medii variate (școli de retorică, hanuri, pinacoteci, piețe etc.), punctul cel mai îndepărtat (din fragmentele păstrate) fiind orașul Crotona. Și galeria personajelor este

Calități ale romanului *Măgarul de aur*

a) *Valoare istorică*

Ultimul roman latin notabil este cel al lui Apuleius, scriitor contemporan cu Suetonius, și el atras de farmecul spumos al istorioarelor milesiene.

Acțiunea romanului se petrece în Grecia secolului al II-lea. Călătoria lui Lucius ar fi putut la fel de bine să aibă loc în Italia, deoarece se recunosc categorii sociale, precum magistrați, negustori, țărani, tâlhari, cu aceleași înclinații spre viciu, înșelătorie și promiscuitate.

pestriță, colorată: intelectuali vicioși, matroane și preotese desfrânate, proxeneți, mulți liberți, sclavi de tot soiul.

c) *Valoare polemică*

Roman este conceput polemic, întrucât vizează stoicismul și clasicismul lui Lucanus din *Pharsalia*. Se deplânge starea de decadență a culturii — retorica, poezia, pictura, filosofia.

Însuși poetul Eumolpus, personaj ridiculizat, constituie expresia atitudinii persiflante a curteanului Petronius față de foștii membri ai cercului cultural-politic neronian: Lucanus și Seneca.

d) *Valoare literară*

Romanul e scris într-un limbaj simplu, suplu, alert, sobru și expresiv, plin de naturalețe și vigoare. Intelectualii se exprimă într-o latină de o puritate perfectă, cu eleganță ușor afectată; oamenii de rând vorbesc argotic, barbarismele și solecismele le trădează originea și cultura deficitară.

b) *Valoare literară*

Fără să lăudăm talentul remarcabil al autorului de a prezenta o lume atât de diversă, inventând scenarii narative pe atâtea paliere, care interrelaționează într-un tot coerent, sau fără să zăbovim la opțiunea sa cu efecte surprinzătoare, pentru tonul când tragic, când grotesc, când hazliu sau ironico-incisiv, Apuleius are meritul incontestabil de a introduce, printre primii [1], fantasticul în literatura universală.

c) *Valoare simbolică*

Isis, divinitate plurivalentă, este și zeița supremă. Măgarul, simbol al răului, al păcatului, este întruparea lui Seth, ucigașul lui Osiris, soțul zeiței. Lucius trebuia să sufere, să se purifice. Inițierea presupunea zece zile de pregătire, iar în a unsprezecea putea avea loc primirea sa în rândurile practicanților cultului isiac.

Test-grilă (1)

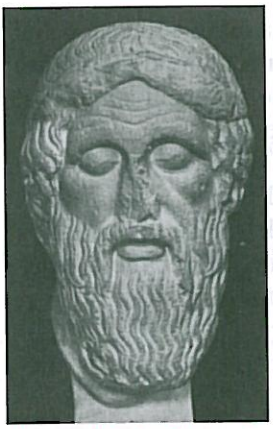

Homer (*Iliada*, *Odiseea*)

1. A apărut în Grecia, ca urmare a scăderii interesului pentru speciile literare consacrate:

a. epopeea
b. drama satirică
c. poezia lirică
d. romanul

2. Specie a genului epic, de mare întindere, cu intrigă bine conturată și personaje variate, romanul exprimă nevoia de afirmare a valorilor:

a. civice
b. materiale
c. artistice
d. individuale

[1] Vezi și Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. II, p. 665.

Crotona, urbs perditorum

Asinus ad lyram.
„Măgarul cântă din liră."

3. Cele mai importante influențe în romanul grecesc și latin s-au dovedit a fi:
a. influențele africane (basmele punice)
b. influențele occidentale (povestirile celtice)
c. influențele orientale (povestirile milesiene)
d. influențele tracice (fascinația magiei)

4. Teme recurente în romanul grec și latin sunt:
a. călătoria și iubirea
b. viața și moartea
c. cosmogonia și geneza
d. călătoria și moartea

5. Romanul grecesc și cel latin sunt construite:
a. tip cursă cu obstacole și final trist
b. profund, cu un evident plan de adâncime
c. tip cursă cu obstacole și final indecis, neclar
d. schematic, după tiparele povestirilor de călătorie

6. Cel mai frumos roman de dragoste grecesc idilic-pastoral a fost:
a. *Asinus aureus* **c.** *Daphnis și Chloe*
b. *Amor și Psyche* **d.** *Măgarul de aur*

7. În romanul latin, se resimt atât influențele scrierilor de călătorie, cât și cele ale satirei menippee. La latini, cel care a excelat cel dintâi în satira menipee a fost:
a. Menippos din Gadara **c.** Varro
b. Apuleius **d.** Petronius

8. Amestecul dintre grav și comic, solemn și ironic, proză și poezie este specific:
a. tragicomediei **c.** satirei menippee
b. dramei **d.** prozei poetice

9. Se numea și *arbiter elegantiarum*:
a. Seneca **c.** Nero
b. Petronius **d.** Apuleius

10. Autorul ultimului mare roman al literaturii latine a trăit în timpul dinastiei Antoninilor, în secolul al II-lea, și s-a numit:
a. Seneca **c.** Petronius
b. Apuleius **d.** Traianus

Claudius

Test-grilă (2)*

1. Cel mai frumos basm al Antichității se află în:
   a. *Apokolokynthosis* **c.** *Satyricon*
   b. *Metamorphoses* **d.** *Daphnis și Chloe*

2. Replică a romanului sentimental grecesc, este un amestec parodic și burlesc și poartă titlul:
   a. roman-fluviu **c.** *Satyricon*
   b. roman picaresc **d.** *Asinus aureus*

3. În ambele romane latinești, subiectul este narat, ca în literatura de călătorie, la:
   a. persoana I plural
   b. persoana a II-a singular
   c. persoana I singular
   d. persoana a III-a singular

4. „Piesa de rezistență" a romanului lui Petronius rămâne:
   a. *„Cena Fortunatae"* **c.** *„Cena Trimalchionis"*
   b. *„Cena Encolpii"* **d.** *„Cena Eumolpi"*

5. Personajul principal în romanul petronian este tânărul intelectual amoral, trăind din expediente:
   a. Trimalchio **c.** Giton
   b. Eumolpus **d.** Encolpius

6. Întâmplarea neprevăzută care schimbă cursul vieții eroului Lucius este:
   a. prefacerea sa în dovleac
   b. prefacerea sa în pasăre
   c. prefacerea sa în măgar
   d. prefacerea sa în trandafir

7. Curiozitatea este o caracteristică a tinereții. Ea poate provoca traume sau poate fi constructivă, ca în cazul eroului:
   a. Encolpius **c.** Amor
   b. Lucius **d.** Eumolpus

8. Planul de adâncime, în *Metamorphoses*, este rezervat propagării unui cult oriental, misterios și aducător de mântuire. Este vorba de divinitatea:
   a. Isis **c.** Osiris
   b. Mithra **d.** Iuppiter

---

* Se rezolvă după studierea textelor din Petronius și Apuleius.

9. În *Povestea porcului* de Ion Creangă, regăsiți elemente de tipar al basmului, precum:
a. interdicția de a naște un copil
b. interdicția soțului de a-și vedea soția
c. interdicția soției de a-și vedea soțul
d. interdicția de a iubi niște părinți umili

10. *Erant in civitate rex et regina. Hi tres numerō filias habebant* este începutul:
a. romanului *Măgarul de aur*
b. romanului *Daphnis și Chloe*
c. romanului *Satyricon*
d. basmului *Amor și Psyche*

Cave canem! (mozaic)

Petronius — *Cave canem!*

„Noi l-am urmat (pe Trimalchio), de pe acum sătui de admirație și, împreună cu Agamemnon, am ajuns la poarta pe ușorul căreia era înfiptă o tăbliță cu următoarea inscripție: «Orice sclav care va ieși fără porunca stăpânului va primi o sută de lovituri.»"

In adītu autem ipso stabat ostiarius prasinatus[1], *cerasino*[2] *succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat. Super limen autem cavea*[3] *pendebat aurea*[3], *in qua pica varia*[4] *intrantes salutabat.*

(29) „Tot minunându-mă de toate, a fost cât pe ce să cad pe spate și să-mi rup picioarele." *Ad sinistram enim intrantibus non longe ab ostiarii cella canis ingens, catena vinctus*[5], *in pariete erat pictus*[6] *superque quadrata littera*[7] *scriptum*[6]

CAVE CANEM!

„Au râs și însoțitorii mei. Eu însă mi-am adunat mințile și nu m-am lăsat până n-am cercetat tot peretele."

Erat autem venalicium cum titulis[8] *pictum, et ipse Trimalchio capillatus*[9] *caduceum tenebat*[10] *Minervaque ducente Romam intrabat.*

„Cum învățase Trimalchio să socotească, cum ajunsese intendent — toate le redase cu sârguință, împreună cu lămuriri scrise, un pictor migălos. La capătul porticului, se arăta cum Mercur, săltându-l pe Trimalchio de bărbie, îl ducea pe o tribună înaltă. Se aflau alături Fortuna, înarmată cu cornul abundenței, și trei Parce care torceau caiere de aur."

(*Satyricon* 28–29)

Vocabula

1. *prasinatus* — îmbrăcat în verde prăzuliu
2. *cerasino* < *cerasum* „cireașă“ (adj. acordat cu *cingulo* „cingătoare“)
3. *cavea aurea* — colivie de aur
4. *pica varia* — coțofană tărcată
5. *vinctus* < *vincio, -īre, vinxi, vinctum* — a înlănțui, a lega
6. *canis... erat pictus superque erat scriptum* (val. impersonală)
7. *quadrata littera* — cu litere capitale, mari
8. *venalicĭum cum titŭlis* — târg de sclavi de vânzare cu tăbliță (*pe tăbliță de la gât, erau indicate țara de baștină, meseria, calitățile și defectele*)
9. *capillatus* — cu păr bogat (*fresca îl înfățișa pe vremea când era tânăr*)
10. *tenebat caduceum* — ținea caduceul (*toiagul — simbol al lui Mercur, zeul comerțului și protectorul lui Trimalchio, care se considera negustor priceput*)

Nolite mittere margaritas ante porcos.
(*Matei* VII, 6)
„Nu aruncați mărgăritare în fața porcilor.“

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Înainte de a intra în casa lui Trimalchio, Encolpius îl observase, la baia publică, cum s-a scăldat în parfum de sus până jos, cum s-a lăsat învelit, nu în ștergare de in, ci de lână, lâna cea mai moale, cum s-a lăsat condus până acasă în lectică, înfășurat într-o învelitoare stacojie, în fața lecticii cu patru alergători împodobiți cu falere și un cântăreț din fluieraș care îi cânta la ureche, parcă i-ar fi șoptit o taină.
Uimiți de atâtea rafinamente, cei trei vizitatori, Encolpius, Giton și Agamemnon, au fost și mai uimiți de inscripția scrisă pe tăbliță de la poarta casei lui Trimalchio. Conținutul acestei tăblițe dezvăluie ce fel de om era, cu adevărat, acesta? Explicați!

2. **a)** Vă propun un miniconcurs *Quis scit victor est.* Răspundeți foarte rapid la următoarele întrebări:

Quis in adĭtu stabat?
Ubi ostiarius stabat?
Quocum succintus erat?
Quid purgabat?
Ubi pisum erat?
Quid super limen pendebat?
Quos pica salutabat?

b) *Quis ab ostiārii cellā non longē erat?*
Eratne canis vinctus vivus?
Quid quadratis litteris erat scriptum?
c) *Quondam Trimalchio servus fuĕrat?* (*Valde / Non!*)
Tuncne Trimalchio capillatus aut calvus erat?
Quid sua manū tenebat?
Num suus patrōnus Mercurĭus vel Iuppĭter erat?

3. Identificați adjectivele care indică o culoare. Oare e întâmplătoare combinația aceasta de culori?
Alegeți una sau două variante:
a) Fire veselă, lui Trimalchio îi plăceau culorile vii.
b) Culorile țipătoare, încă de la intrare, indică prostul-gust al proprietarului casei.
c) Colivia de aur, tava de argint indică opulența, dar e bogăția unui parvenit, care o arată cu ostentație.

4. „Cursus honorum" al lui Trimalchio:

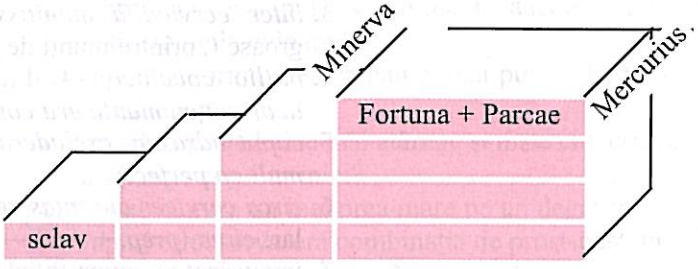

5. Divinitățile zugrăvite arată ceea ce crede despre sine personajul. Completați, în română:

		Imago sui
Minerva	zeița inteligenței	Trimalchio se crede foarte inteligent
Mercurius	zeul comerțului	
Fortuna	zeița norocului	
Parcae	zeițele destinului, care torc firele vieții omenești (apar în momente solemne și de ele depinde cât trăiește omul)	

De ce este zugrăvit din aur firul de caier?

Petronius

Trimalchio

Ipsé Trimalchio ad symphoniam[1] allatus est[2] positusque inter cervicalĭa munitissĭma[3] [...]. Pallio enim coccineo[4] adrasum excluserat[5] caput circaque oneratas veste cervīces[6] laticlavĭam immisĕrat mappam[7] fimbriis hinc atque illinc pendentĭbus[8]. Habebat etiam in minimo digito sinistrae manus anulum grandem subauratum, extremo vero articulo digiti sequentis minorem, ut mihi videbatur, totum aureum, sed plane ferreis veluti stellis ferruminatum.

„Și ca să nu ne arate numai aceste bogății, și-a dezgolit brațul drept, împodobit cu o brățară de aur și cu un cerc din fildeș, închis într-o placă strălucitoare."

(*Satyricon* 32)

Vocabula

1. *ad symphoniam* — însoțit de muzică
2. *allatus est* < *affero, afferre, attuli, allatum* — a aduce, a transporta
3. *inter cervicalĭa munitissĭma* — între perne foarte groase („printre munți de perne")
4. *pallio coccineo* — dintr-o manta stacojie (*capul acoperit cu manta era considerat semn de lux*)
5. *caput adrasum excluderat* — ... ieșea (*deși este mai mult ca perfect*)
6. *circa cervīces oneratas veste* = plural, în loc de singular; *circa* (*prep.* + Ac.) — în jurul
7. *immisĕrat mappam laticlaviam* — își pusese un șervet tivit cu o bandă de purpură (*de fapt, un fular; deoarece nu avea voie să poarte tunica de senator* — laticlavus — *tivită cu bandă de purpură, se mulțumea s-o aplice, în mod ridicol, pe piese de vestimentație*)
8. *fimbriis hinc et illinc pendentĭbus* — cu ciucuri care atârnau ici colo

Cum grano salis
(Plinius Senior, *Historia naturalis* 23, 8)
„Cu chibzuință"

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. a) Completați, folosind cuvinte din text, la cazul nominativ:

manus _____

minimus digitus ⟶

_____ _____
anulus (mare) (suflat cu aur)

digitus sequens ⟶

_____ _____ _____
anulus (mai mic) (din aur)

manus dextra

(încrustat cu stele din fier)

Trimalchio, în viziunea lui Federico Fellini

b) Inelul de aur era purtat doar de cavaleri. Ce înțelegeți din fragmentul studiat?

- Trimalchio era foarte bogat, dar nu putea să-și cumpere funcția de cavaler?
- Deși bogat, nu i se permitea să fie nici senator, de aceea dorința de imitație.
- Făcea parte dintre provincialii îmbogățiți ce n-aveau drepturi politice, din cauza originii lor umile.

2. Apariția în triclinium a lui Trimalchio astfel îmbrăcat i-a făcut să râdă ca niște nesăbuiți pe cei trei prieteni.

Găsiți câteva motive plauzibile care au provocat neașteptatul râs. Nu uitați că naratorul-martor este un tânăr inteligent și ironic. Oare pe tineri i-a făcut să râdă:

a) Faptul că Trimalchio a intrat pe un fond de muzică zgomotoasă?

b) Faptul că era înfundat într-un vraf de perne?

c) Faptul că avea capul ras și o manta stacojie, destul de țipătoare la culoare?

d) Faptul că, printre atâtea haine, mai pusese la gât și fularul cu purpură?

e) Faptul că peste haine mai atârnau și niște ciucuri, ca la fularele copiilor mici?

f) Faptul că avea un inel prea mare pe un deget mic?

g) Faptul că observaseră combinația de prost-gust dintre aur și fier de pe ultima încheietură a penultimului deget?

3. Se dă textul:

În timp ce sorbeam din vin și admiram conștiincios aceste minunății, un sclav ne aduse un schelet de argint atât de iscusit alcătuit, încât încheieturile și vertebrele lui mlădioase se răsuceau în toate părțile. După ce l-a azvârlit de mai multe ori pe masă și cum, datorită mobilității încheieturilor, scheletul lua diferite poziții, Trimalchio a adăugat:

— Vai, amărâții de noi, nu înseamnă nimic omulețul!
Fi-vom cu toții întocmai când Orcus[1] va sta să ne fure.
Hai, să trăim așadar, cât ne simțim în puteri! (34)

a) Pentru ce a adus sclavul un schelet la masă? Alegeți doar o variantă:

- pentru a arăta opulența stăpânului? Risipa de aur și argint s-a observat și până acum.

[1] Orcus — Pluto.

- pentru a crea senzații tari musafirilor. O mimare a unei scene *horror?*
- pentru a-și justifica gestul, îndemnul epicureic de a se bucura de viață?

b) Viziunea aceasta, fals pesimistă, despre efemeritatea oamenilor devine motiv de largă circulație în literatura universală: *Fortuna labilis.* Cum se traduce această sintagmă?

c) În literatura română, poeții anacreontici (Conachi, Văcărești) erau „apăsați" de ofurile iubirii și de scurtimea vieții. Parodierea poeziei anacreontice[1] se urmărește, de fapt, și în acest fragment.

d) Ce neconcordanță observați în acest desen schițat de un elev neatent?

Fortunata

Fortunata[1] *appellatur, quae nummos modio metitur*[2]*. Et modo, modo*[3] *quid fiiit? Ignoscet mihi genius*[4] *tuus, noluisses de manu illius panem accipere. Nunc, nec quid, nec quare, in caelum abi(v)it*[5] *et Trimalchionis topanta*[6] *est. Ad summam*[7]*, mero meridie*[8] *si dixerit illi tenebras esse, credet. Ipse nescit quid habeat, adeo saplutus*[9] *est; sed haec lupatria*[10] *providet omnia*[11] *et ubi non putes*[12]*. Est sicca, sobria, bonorum consiliorum; est*[13] *tamen malae linguae*[14]*, pica pulvinaris*[15] [...]

„Iar Trimalchio are moșii cât vezi cu ochii. Bani cu toptanul. A grămădit mai multă argintărie în odaia portarului său decât au alții în toată averea lor. Cât despre sclavi — he, he!, pe Hercule, nici a zecea parte dintre ei nu-și cunoaște stăpânul! Ce mai încoace și-ncolo, bagă în cofă pe oricare dintre nătărăii ăștia de-aici."

(*Satyricon* 37)

Fortunata, în viziunea lui Fellini

Vocabula

1. *Fortunata* — „Norocoasa" (*numele soției lui Trimalchio*)
2. *nummos modio metitur* — măsoară banii cu banița
3. *modo* — deunăzi
4. *genius* < Genius (*înger păzitor; la romani, spirit divin care are același destin cu al omului pe care-l tutelează*)
5. *in caelum abi(v)it* — s-a cocoțat până la cer; (*fig.*) s-a ajuns
6. *topanta* — cea care face totul, mâna dreaptă (cf. gr.: τὰ πάντα „toate")

[1] Anacreon — poet liric grec (sec. VI–V a.Chr.); compune cântece de iubire, de pahar. Poezia sa influențează lirica europeană preromantică.

7. *ad summam* — pe scurt; ce mai calea-valea
8. *mero meridie* — în toiul zilei
9. *saplutus* — foarte bogat, putred de bogat
10. *lupatria* — cățea; femeie stricată
11. *providet omnia* — supraveghează totul; stă cu ochii-n patru
12. *et ubi non putes* — când n-ai gândi / unde nu gândești
13. *(est) bonorum consiliorum* — este bună-n sfaturi
14. *est malae linguae* — este rea de gură
15. *pica pulvinaris* — gaiță de pernă; gaiță, nu alta

AD MELIUS COMPREHENDUM

1. Descoperiți în text formulările care corespund trăsăturilor soției lui Trimalchio:
divitissima ⟶
modo, mulier quadrantaria ⟶
(deunăzi, o femeie de cinci parale)
nunc, arrogans ⟶
nunc, factotum[1] ⟶
fidissĭma domĭno ⟶
[*plus vulpes quam lupa* ⟶
plus canis quam vulpes]
provĭda, sollicĭta ⟶
(atentă, grijulie)
modesta ⟶
consiliaria ⟶
mala garrula ⟶

2. **a)** Numele pe care-l poartă subliniază trăsăturile eroilor, ce trăiesc parcă într-o lume pe dos, faună la granița umanității:
Encolpius — „drăguțul"
Giton — „vecinul" (amantul)
Ascyltos — „neobositul" (în ale amorului)
Eumolpus — „care cântă bine, armonios"[2]
Explicați numele soției lui Trimalchio, după ce ați citit și descrierea libertului prezent la banchet.

b) Numele personajelor din *O scrisoare pierdută* le reflectă caracterul. Exemplificați! Comparați!

c) Calitatea umană se dobândește deodată cu bogăția? Dezvoltați!

[1] *Factotum* — vezi și neologismul.
[2] Vezi E. Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. II, „Adevărul" S.A., 1994, p. 508.

3. a) În descrierea libertului, invidia și admirația se amestecă într-un fel de neputincioasă umilință — de a nu fi capabil să parvină ca el. Condiția umilă se deduce și din „vorbirea plebeiană", de argou uneori, a acestuia. Dați exemple, în latină, *de sermo plebeius* amestec de expresii verbale sau nominale populare, de formulări paremiologice[1], expresii familiare, termeni colorați, de origine greacă.

b) Comparați descrierea de mai sus cu cea a lui Trimalchio realizată de Encolpius, de data aceasta la granița dintre vorbirea urbană (*sermo urbanus*) și cea literară (*sermo litterarius*), dovada unei alte perspective, cea a intelectualului, care mimează naivitatea, dar care strecoară în observații fine ironii.

c) Atenție, Petronius își dedublează eroul! Ar trebui să observați atitudinea lui Encolpius-martor al cinei (*cena libera*) cu Encolpius-personaj picaresc, implicat în aventurile de tot soiul din roman.

Difficile est satiram non scribere.
(Iuvenalis, *Satirae* 1, 30)
„Este greu să nu scrii satiră."

Ironia reprezintă o formă de distanțare dintre eu și lume, care presupune deja un punct de vedere. Celălalt Encolpius este un *amoral*, un hedonist, o jucărie a întâmplării. Discutați în clasă despre aceste aspecte, având în vedere și ce forme îmbracă ironia în „schițele" și „momentele" lui Caragiale (de exemplu).

4. Se dă textul:
Trimalchio [...] *laetus „Carpe"*[1] *inquit. Processit statim scissor et ad symphoniam gesticulatus*[2] *ita laceravit obsonium*[3]*, ut putares essedarium hydraule cantante pugnare*[4]*. Ingerebat nihilo minus*[5] *Trimalchio lentissima voce: „Carpe, Carpe"* [...]. *At ille*[6]*, qui saepius eiusmodi ludos spectaverat, „vides illum" inquit „qui obsonium carpit: Carpus vocatur. Ita quotiescumque*[7] *dicit „Carpe", eodem verbo et vocat et imperat.* (36)

Vocabula

1. *Carpe < carpo, -ĕre* — a tăia (*operație de tăiere a cărnii, la banchet, care se efectua respectându-se un anume ritual*).

2. *ad symphoniam gesticulatus (scissor)* — (bucătarul) potrivindu-și mișcările de pantomimă după muzică (*pantomima: reprezentare teatrală, de un comic vulgar*)

[1] Formulări paremiologice — sub formă de proverbe.

3. *ita laceratus obsonĭum* — așa tranșând carnea (pentru mâncare)
4. *ut putares... pugnare* — încât puteai crede că un conducător de car se luptă în sunetele unei orgi hidraulice
5. *ingerebat nihilominus* — repeta nu mai puțin (cu)
6. *ille* = vecinul lui Encolpius (care adesea asistase la spectacole de acest gen)
7. *quotiescumque* — ori de câte ori

a. Relatați, pe scurt, ce se-ntâmplă în această scenă. Ce vi se pare bizar, ciudat?

b. Trimalchio crede despre sine că este un spirit fin, capabil de calambururi. Observați diferența dintre cele două exemple și explicați „calamburul":
— *Carpe, veni!* (*nomen scissōris*)
— *Carpe! Carpe!* (*verbum*: *carpo, -ĕre*)

În capitolul 50, Trimalchio narează întâmplarea cu vasele de Corint, foarte apreciate de romanii bogați. Piața însă era asaltată de *kitsch*-urile corintice, mult mai ieftine. Ca urmare, pentru a se lăuda cu vase de Corint, îi pune numele *Corinthus* meșterului său făurar. Apreciați acest joc de cuvinte, traducând: *quid est autem Corintheum* (*vasum*), *nisi quis Corinthum habeat.*

ORATIO	
RECTA [Vorbire directă sau stil direct] Reproducerea textuală a vorbelor cuiva	*OBLIQUA* [Vorbire indirectă sau stil indirect] Reproducerea cuvintelor cuiva prin subordonarea lor unui verb sau unei expresii *declarandi, sentiendi, interrogandi*
1. Propozițiile principale enunțiative: *Trimalchio servo dicit: Carnem carpe!*	**1'.** Completive infinitivale: *Trimalchio servo dicit carnem carpĕre.*
2. Propoziții principale sau hortative: *Trimalchio servo mandat. Carpe carnem!* *Trimalchio servum hortatur. Carpe, carnem carpas!*	**2'.** Completive conjunctivale: *Trimalchio servo mandat ut carnem carpat.* *Trimalchio servum hortatur ut carnem carpat.*
3. Propoziții interogative directe: *Trimalchio interrogat:* *— Quis carnem carpit?*	**3'.** *Trimalchio interrogat quis carnem carpat.*

N.B.

1. Pronumele sunt, în stilul indirect, la persoana a III-a singular sau plural.
2. Toate subordonatele, în stilul indirect, se construiesc cu modul conjunctiv conform consecuției timpurilor și se respectă concordanța timpurilor.

EXERCITIA

1. a) Identificați modul și timpul verbelor din subordonate:

- *Quaero a te qualis mulier modo ista fuerit?*
- *Declaro istam mulierem topanta nunc Trimalchionis esse.*
- *Ipse nescit quid habeat, ubi latifundia sint.*
- *Si ista dixerit illi tenebras esse, meridie, Trimalchio eam credet, cum caecus non sit.*

b) Stabiliți tipul de subordonate din frazele de mai sus!

c) Recunoașteți personajele?

Alegeți din frazele de mai sus doi termeni, pentru fiecare câte unul, pentru a le individualiza!

BYBLIOTHECA

Bybliotheca Trimalchionis?

Trimalchio autem miti ad nos vultu respexit et „Vinum" inquit „si non placet, mutabo; vos illud oportet bonum faciatis[1]*. Deorum beneficio non emo, sed nunc quicquid ad salivam facit*[2]*, in suburbano nascitur eo, quod ego adhuc non novi. Dicitur confine esse Tarraciniensibus et Tarentinis*[3]*. Nunc coniungere agellis Siciliam volo, ut cum Africam libuerit*[4] *ire, per meos fines navigem*[5]*.* [...] *Et ne me putes studia fastidium*[6]*, tres*[7] *bybliothecas habeo, unam Graecam, alteram Latinam".* (*Satyricon* 48)

Vocabula

1. *vos illud oportet bonum faciatis* — se cuvine să-i faceți cinste
2. *quicquid ad salivam facit* — tot ce vă lasă apă-n gură
3. *dicitur confine esse Tarraciniensibus et Tarentinis* — mi se spune că se învecinează cu tarracinii și tarentinii (*Tarracina se afla în apropierea Romei, în Latium, în timp ce Tarentum se afla în sudul Italiei. Trimalchio nu putea avea o moșie de o asemenea întindere*)

4. *cum* [...] *libuerit* — ori de câte ori (iterativ) o să am chef
5. *ut* [...] *navigem* — să călătoresc (pe mare)
6. *et ne me putes studia fastidium (habere)* — și să nu crezi că nu dau atenție studiului (preocupărilor intelectuale)
7. *tres* în loc de *duas*: greșeală elementară de aritmetică a lui Trimalchio

AD MELIUS COMPREHENDUM

In vino veritas.
(Plinius Senior, *Historia naturalis* 14, 28)
„În vin se află adevărul."

1. *In vino veritas*, varianta latină, i se atribuie, se pare, lui Plinius cel Bătrân. Credeți că Trimalchio voia:
   a) să-i determine pe invitați să fie sinceri și direcți cu el?
   b) să arate că este expert în pregătirea banchetelor și un festin reușit presupune și vin la discreție?
   c) să arate că este atât de bogat, încât își permitea să schimbe vinul cu unul mai bun?

2. Găsiți echivalentul expresiilor românești în textul latinesc:
   a) prin bunăvoința zeilor;
   b) a face cinste cuiva;
   c) a-i lăsa gura apă;
   d) a avea chef;
   e) a nu avea silă de ceva (*aliquid*).

3. Descoperiți inadvertențele, prezentate de Trimalchio ca adevăruri:
   a) generos, oferă la masă întâi vinurile „noi", apoi pe cele „vechi", când toată lumea deja se amețise;
   b) tot ceea ce producea provenea de pe domeniile sale, atât de întinse, încât ajungeau până-n Tarent;
   c) pentru că deține mici ogoare (*agelli*), intenționează să cumpere parcéle și în Sicilia;
   d) înzestrat cu spirit de călător, ar vrea să „navigheze", cu piciorul, până în Africa, călcând doar pe pământurile sale;
   e) intelectual rafinat, nu disprețuiește cultura, de aceea are „trei" biblioteci, una cu cărți grecești, alta, latinești.

Roma, heri et hodie. Forum Romanum

Anexe

Titus Petronius Niger (CDS)°
Satyricon
Vita et opus

Lucius Apuleius
Vita et opera

Teme pentru proiecte didactice
Materiale auxiliare
(*Documenta originalia*)

Titus Petronius Niger

• *Vita et opera*
(*et altera eventa*)

— *natus in primo saeculo post Christum*
— *arbiter elengatiarum ad aulam Neronis*
— (61–63) Satyricon *librum scripsit; consul* (62)
— *proconsul Bithyniae*
— *amicus Neronis*
— *Neronis iussu sua manu cecidit* (66)

Lucius Apuleius*

• *Vita et opera*
(*et altera eventa*)

— *natus Madaurae* (125 p.Chr.), *in Numidia, ex gente Poenōrum.*
— *In urbe Carthaginis, rhetoricae et Platonis philosophiae studet. Studia geometriae, astronomiae, medicinae, musicae, quaestionum naturalium, etiam magiae habet.*
— *advocatus Romae. Carthaginem redit* (155).
— *sacerdos imperialis cultus.*
— *vitā decessit* (170).

OPERA

1. *Metamorphoses* aut *Asinus aureus*
2. *Apologia aut Pro se de magia* „Apologia sau apărarea contra acuzației de magie"
3. *Florides* „Flori alese"
4. *De Platone et eius dogmate* „Despre Platon și învățătura sa"
5. *De deo Socratis* „Despre daimonul lui Socrate"
6. *De mundo* „Despre univers"

Apuleius

Praeclara pulchritudo

Erant in quadam civitate rex et regina. Hi tres numero filias formā conspicuas habuēre, sed maiores quidem natu, quamvis gratissima specie, idonee tamen celebrari posse laudibus humanis credebantur[1]*. At vero puellae iunioris tam praecipua, tam praeclara pulchritudo nec exprimi ac ne sufficienter quidem laudari sermonis humani penuriā*[2] *poterat. Multi denique civium et advenae copiosi, quos eximii spectaculi rumor studiosa celebritate congregabat, inaccessae formonsitatis admiratione stupidi et admoventes oribus suis dexteram, primore digito in erectum pollicem residente*[3]*, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis venerabantur adorationibus.*

(*Asinus aureus,* ***Amor et Psyche*** IV, 28, 1–4)

Vocabula

1. *quamvis* [...] *credebantur* — deși erau socotite de o frumusețe cu totul aparte, totuși puteau fi lăudate într-un mod potrivit, cu vorbe pe măsură
2. *sermonis humani penuriā* — din cauza sărăciei graiului omenesc
3. *admoventes* [...] *residente* — ridicându-și dreapta la gură cu arătătorul pus pe degetul cel gros ridicat (drept) (*gest de adorație semnalat la autorii antici*)

Apuleius

Dulcissima bestia[1], Cupīdo

Tunc Psyche et corporis et animi alioquin[2] *infirma, fati tamen saevitia subministrante viribus roboratur et prolata lucernā et adrepta novaculā sexum audacia mutatur*[3]*.*

Sed cum primum luminis oblatione tori secreta claruerunt[4]*, videt omnium ferarum mitissimam dulcissimamque bestiam, ipsum illum Cupidinem formosum deum formose cubantem, cuius aspectu lucernae quoque lumen hilaratum increbruit*[5] *et acuminis sacrilegi novacula praenitebat* [...]. *Sic ignara Psyche sponte in Amoris incidit amorem* [...].

Sed dum bono tanto percita[6] *saucia mente fluctuat, lucerna illa — sive perfidia pessima sive invidia noxia sive quod tale corpus contingere et quasi basiare et ipsa gestiebat — evomuit de summa luminis sui stillam ferventis olei super humerum dei dexterum.*

(*Asinus aureus,* ***Amor et Psyche*** V, 22, 1–2; 23, 3–4)

Vocabula

1. *bestia* — fiară, monstru (*invidioase, surorile se prefac a-i dezvălui adevărul; soțul minunat, pe care Psyche nu-l văzuse niciodată, ar fi un monstru; îngrozită, tânăra soție decide să afle adevărul și să ucidă ființa cu care era nevoită să împartă patul conjugal*)
2. *alioqui* (*alioquin*) — altminteri
3. *sexum audacia mutatur* — slăbiciunea sexului se schimbă în îndrăzneală

Amor et Psyche

4. *cum primum [...] claruerunt* — îndată ce, după apropierea luminii, s-au dezvăluit tainele patului conjugal (*oblatio, -onis* s.f. „oferire, dăruire")
5. *cuius [...] increbruit* — la a cărui vedere chiar și lumina înveselită a lămpii a crescut (*increbresco, -ĕre, -brui* „a spori, a crește")
6. *bono tanto percita* — zguduită de-atâtea fericire (*percieo, -ēre* și *percio, -īre* „a răscoli")
7. *saucia mente fluctuat* — șovăie cu mintea răvășită

TEME PROPUSE PENTRU PROIECTE DIDACTICE*

(sugestii)

1. Eroi și antieroi în romanele latinești

a. Tipuri de personaje:
— Lucius — tânăr curios, tentat de aventură, va cunoaște lumea prin prisma unui om cu chip și trup de măgar;
— Encolpius — tânăr intelectual, aventurier, înzestrat cu spirit de observație, jucărie a propriilor slăbiciuni și a hazardului.

b. Experiențele de viață — factori esențiali în maturizarea personajelor? Argumentare.

c. Atitudinea autorilor față de propriile personaje.

2. Cupluri în romanele latinești și în alte opere ale literaturii universale

a. Identificarea cuplurilor:
Encolpius–Giton
Tlepolemus–Charite
Amor–Psyche
Romeo–Julieta
Tristan–Isolda
Ștefan Gheorghidiu–Ela
Ladima–Emilia Răchiteanu
Emil Codrescu–Adela

b. Identificarea tipului de iubire. Calitatea sentimentelor.

c. Evoluția / involuția sentimentelor de iubire în cadrul cuplului.

3. Basmul-prototip (*Amor și Psyche*)

a. Identificarea caracteristicilor basmului (întâmplări miraculoase, personaje supranaturale, formule specifice de început, mediane și finale, motive specifice, drumul inițiatic, probele la care este supus neofitul, cifrele simbolice).

b. Paralela cu *Povestea porcului*, respectiv *Povestea lui Harap-Alb* de I. Creangă. Asemănări, deosebiri.

c. Influențe platonice în basmul lui Apuleius (relația trup–suflet).

Bibliografie selectivă

Autorii studiați

1. Apuleius, *Măgarul de aur*, trad. rom. de I. Teodorescu, Editura „Literatura Artistică", Chișinău, 1990.
2. Apuleius, *Metamorfoze sau Măgarul de aur*, trad. rom. de I. Teodorescu, Editura Univers, București, 1996.
3. Petroniu, *Satyricon*, trad. rom. de E. Cizek, Editura Hyperion, Chișinău, 1991.
4. Petroniu, *Satyricon*, trad. rom. de E. Cizek, Editura Univers, București, 1995.

EVALUARE FINALĂ

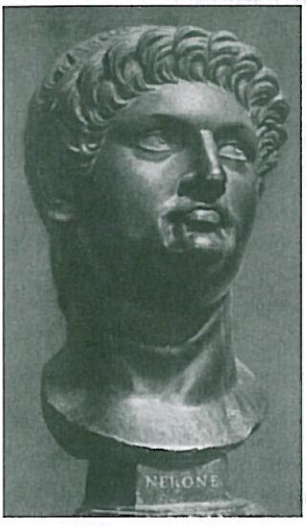

Nero

Test-grilă

1. *Summus orator Romanorum fuit:*
   a. *Catilina* **c.** *Cato*
   b. *Cicero* **d.** *Hortensius*

2. În opera lui Tacitus, sunt stigmatizați împărații „răi", cu excepția împăratului:
   a. Caligula **c.** Domitianus
   b. Nero **d.** Titus

3. *Annales* se încheie cu sinuciderea lui:
   a. Nero **c.** Petronius
   b. Seneca **d.** Burrus

4. Cel mai consecvent apărător al stoicismului s-a dovedit:
   a. Petronius **c.** Apuleius
   b. Titus Livius **d.** Seneca

5. Un parvenit grobian, foarte bine individualizat, „desenat" în tușe grotești, a fost:
   a. Trimalchio **d.** Giton
   b. Encolpius **d.** Eumolpus

6. Catilina a fost un pericol real pentru stabilitatea statului roman, susține în cele patru discursuri ale sale:
   a. Sallustius **c.** Cicero
   b. Caesar **d.** Cato

7. Horatius Cocles, Cloelia, Mucius Scaevola, Manlius sunt *exempla egregia* în opera lui:
   a. Cicero **c.** Titus Livius
   b. Tacitus **d.** Seneca

8. *Summum bonum*, din perspectivă stoică, este:
   a. *vita* **c.** *vitia*
   b. *tranquillitas* **d.** *virtus*

9. Cu adevărat demni de admirație sunt nu doar acei *viri boni*, ci, mai ales:
   a. *modesti* **c.** *iuvenes*
   b. *senes* **d.** *sapientes*

10. *Anseres*, fără vreo intenție, au salvat:
    a. *Capitolium* **c.** *Brennus*
    b. pe Nero **d.** *Palatinus mons*